FÖRSTUDIER TILL EN KONSTFILOSOFI

PÅ PSYKOLOGISK GRUNDVAL

AF

YRJÖ HIRN

FRAMSTÄLLES MED VEDERBÖRLIGT TILLSTÅND TILL OFFENTLIG GRANSKNING

I HIST. FILOL. LÄROSALEN DEN 27 MAJ KL. 10 F. M.

HELSINGFORS
HELSINGFORS CENTRALTRYCKERI
1896

Printed in Finland.

FÖRETAL.

Då jag år 1893 genom ett understöd ur kanslersmedlen sattes i tillfälle att studera vid British Museum, var det min afsikt att utarbeta en psykologisk och estetisk undersökning af de primitiva folkens pantomimer. Vid det slutliga ordnandet af det material jag där hade lyckats hopbringa för ändamålet, framstod nödvändigheten af att inleda arbetet med en behandling af de enkla konstformer, som ej äro imitativa. De följande kapitlen hänföra sig alla till denna förberedande studie. De grunda sig nästan uteslutande på forskningar, utförda i hemlandet. Den bristande tillgången på literatur är därför en ursäkt för det ringa förråd af etnologiska fakta, med hvilket jag kunnat bestyrka mina påståenden.

De icke pantomimiska danserna läto emellertid ej affärda sig med en blott öfversiktlig behandling. Den ursprungliga inledningen har sålunda utvidgats till ett omfång, som betydligt öfverskrider det för en akademisk afhandling vanliga. Jag har varit tvungen att låta det tredje kapitlet framträda i starkt förkortad form. Mellan detta och det fjärde följa i manuskriptet tvenne kapitel: om de extatiska dansernas öfvergång till shamanistiska, exorcistiska och medicinska bruk, och om glädjeuttryckens förhållande till de primitiva hyllnings-, hälsnings- och tacksägelsedanserna. Genom dessa nödvändiga uteslutningar har jag gått miste om bevispunkter, hvilka måhända göra sig nog kännbart saknade. Å andra sidan skola många enskildheter, hvilka först i det följande finna sin tillämpning, förefalla oviktiga och betydelselösa. Den svåra uppgiften att ur en fortlöpande

bevisning utbryta några led kan jag ej hoppas på att ha lyckats lösa.

Det är för mig en glad plikt att erkänna den stora tacksamhet jag är skyldig Dr. Edvard Westermarck för råd, hjälp och ledning vid mitt arbete. — Genom en daglig samvaro med Dr. Richard Wallaschek under min vistelse i London har jag af hans idéer och kunskaper dragit en fördel, som jag ej kan nog högt uppskatta.

Slutligen begagnar jag mig af tillfället för att nämna, att Prof. Groos' i år utgifna bok „Die Spiele der Thiere" blef mig bekant först då kapitlet om djurens konst redan var i det närmaste tryckfärdigt. Oaktadt hans åsikter om könsurvalet i många delar öfverensstämma med mina, har jag därför ansett mig berättigad att bibehålla min egen framställning af denna fråga oförändrad.

Y. H.

INNEHÅLL:

INLEDNING.

Med föreliggande afhandling påbörjas ett försök till psykologisk behandling af konstfilosofien. Om jag blir i tillfälle att leda detta arbete till ett slut, så skall det, hoppas jag, i sin mån bidraga till tolkningen af estetikens grundproblem. Genom att granska och med hvarandra jämföra dess ursprungligaste yttringar, har jag för afsikt att söka konstvärksamhetens allmänna vilkor. Frågan om konstens sociala betydelse skall under fortgången af denna granskning bli belyst. Därjämte skall den ge osökt anledning att härleda de poetiska yttringarnas egendomliga karaktär. Hvad konsten sträfvar till, då den realiserar sitt innersta väsen, skall genom en jämförelse af dess olika utvecklingsstadier framstå tydligare än eljes.

Med ett sådant slutmål för arbetet, kan jag ej nu framställa någon definition på konsten. Hvad det är, som gör en yttring estetisk, skall framgå som resultat ur det följande. Dessförinnan nödgas jag emellertid klargöra betydelsen af orden konst, konstdrift och konstsinne. Den konfusion, som gjort sig gällande vid användandet af dessa benämningar, skulle i annat fall försvåra gången af mina undersökningar.

Om man ur mångfalden af olika konstteorier söker ut någon bestämning, som är gemensam, så finner man till först ett negativt kriterium. De flesta estetiker enas om, att yttringar, hvilka synbarligen tillkommit endast för ett praktiskt ändamål, ej kunna kallas estetiska. Gäller det däremot att i enskilda fall tillämpa denna enkla bestämning, som ingalunda allsidigt begränsar konstens begrepp, så upphör enstämmigheten. Vid studiet af de utbildade konstformerna är

det ofta svårt att afgöra, om en yttring är fullt estetisk, d. ä. fri, eller om den tjänar ett nyttigt ändamål. Då man har att göra med de primitiva stadierna, är detta afgörande ej blott svårt, utan ofta rent af omöjligt.

Dr. Grosse har i sin bok „Die Anfänge der Kunst“ påpekat, att en stor del af utsirningarna på Australiernas vapen och värktyg, i hvilka man trott sig se rent konstnärliga ornament, egentligen äro endast egendomsmärken, skriftecken eller religiösa symboler. [1] Men om de ornamentala motiven sålunda blifvit valda på alt annat än estetiska grunder,. så anser han likväl, att utförandet och sammanställandet af de enkla elementen till nya mönster gett tillfredsställelse åt ett skönhetsbehof hos infödingarna. [2] Såsnart ett sådant estetiskt sinne förefinnes, kunna naturligtvis ornamenten värka en oförmedlad lust och bli ändamål för sig. Det gäller blott att veta, på hvilket stadium den primitiva människan lärt sig „glada behof“. Det är ej lätt att afgöra, när det är en estetisk drift som ledt till en ny ornamentkombination.

Hur svårlöst denna fråga är, belyses bättre genom ett annat exempel. Det fins väl ingen, som skulle anse alla de efterhärmningar af djur, med hvilka man öfver hela jorden söker locka villebråd inom skotthåll, ss. vid isbjörnjakt, vid strutsjakt o. s. v., och vid hvilka jägaren ofta utvecklar en hög grad af naturtrohet, som några estetiska yttringar. Om några vildar däremot i sitt läger uppföra en dans, i hvilken t. ex. buffelns alla rörelser träffande återges, så frestas man att tro på en dramatisk konst hos folket i fråga. Vid närmare undersökning visar det sig dock, att den senare pantomimen har ett nästan lika praktiskt ändamål som den förra.

Mr. Catlin, som både beskrifvit och afmålat Mandanernas buffeldans, [3] har med stöd af deltagarnes egna medde-

---

[1] Grosse, Die Anfänge der Kunst. p. 22—23. Jmfr. p. 120.

[2] Grosse, a. a. p. 23—24.

[3] Catlin, Illustrations of the Manners, Customs, and Condition of the North American Indians. I. p. 127—128. jmfr. äfven Smithsonian Report. 1885. II. p. 309—311.

landen gifvit några märkliga upplysningar om densamma. Dansen utföres endast så ofta Mandanerna lida brist på mat. Den har till ändamål att locka buffelhjordarna till trakten, „making buffalo come“, och den leder alltid till åsyftad värkan. Detta är dock ej något att förundra sig öfver. Indianerna hålla oafbrutet, natt och dag, ofta flere veckor å rad, på med densamma, ända tils de första djuren blifvit upptäckta af de utposter, som från bergstopparna i närheten öfverskåda trakten. Lichtenstein och Shooter ha beskrifvit liknande bruk hos Kaffrerna. Innan de börja en jakt, tar en af deltagarne en handfull gräs i munnen och kryper på alla fyra. De öfriga jaga efter honom under högljudda rop och låtsa genomborra honom med sina spjut. [1] Enligt Reade företaga Kongo-negrerna, natten innan de ämna sig på en gorillajakt, en ceremoni, i hvilken de efterhärma gorillans rörelser, särskildt dess beteende, då den blifvit anfallen. [2] Alla dessa danser, till hvilka man kan uppvisa många analogier, äro enligt den primitiva logiken fullt rationella medel för att antingen förskaffa sig makt öfver villebrådet eller locka det till sig. De ha sin grund i den allmänt mänskliga vidskepelsen om värkningarna af sympatisk magi, som jag vid förklaringen af de högre konstformernas uppkomst många gånger skall få vädja till.

I utvecklingen af dessa jaktdanser, som vi för deras enkelhets skull valt till exempel, kan man jämväl iakttaga, hur en ursprungligen rent praktisk värksamhet blir hvad man kallar estetisk. Att det ej anses för någon konstyttring, då en inföding, med vapnet gömdt under sin förklädnad, hoppar och dansar som en struts, beror väl närmast på, att hvarken han själf eller någon af hans kamrater tänkes erfara någon lust af pantomimen. Det praktiska ändamålet upptar all uppmärksamhet. Vid buffeldansen har visserligen hvar rörelse till ändamål att med bildens trollkraft draga

---

[1] Shooter, The Kafirs of Natal and the Zulu Country. p. 215. citerad jämte Lichtenstein af Lubbock, The Origin of Civilisation. p. 277—278.

[2] Reade, Savage Africa. p. 195.

tinget, buffeln, till sig. Det kan dock antas, att Indianerna, trots det allvar, med hvilket de utföra sin dans, finna ett visst behag i densamma för dess egen skull. Om vidskepelsen engång blifvit försvagad, kan den ursprungliga grunden till bruket falla ur minnet. Det utöfvas då endast för det nöje det skänker. Då detta åter ej betingas af något behof, ej häller har någon betydelse för lifvets nödtorft, är det hvad estetiken kallar en fri lek.

Vid undersökning af krigsdanserna kan man på samma sätt uppvisa, hur en ursprungligen, om ej medvetet praktisk, så i stället alldeles nödvändig yttring utvecklas till „fri". Det är ännu hvarken konstdrift eller lekbehof, som leder Australierna att, då de tåga till drabbning, „slå sina vapen mot hvarann, kasta mull i luften, spotta, skrika och bita sig i sina skägg". [1] Då motståndarne stå på samma kulturgrad som angriparne, låta de helt säkert skrämma sig af uttrycken för dessas fruktansvärda raseri. Det beror väl härpå, att fältslagen hos naturfolk mestadels äro af ganska oblodig art. [2] De vilda och häftiga rörelserna i alla krigsdanser ha dock ej sin enda grund i ett försök att injaga fruktan. Rättast fattar man dem som ett uttryck för en öfvermäktig stridslust, hvilken, oberoende af någon afsikt, bryter fram redan innan fienden kommit inom håll för slag och skott. Deras återvärkan på de uppträdande är kanske ännu mäktigare, än invärkan på åskådarne.

I kapitlet om konstens sociala betydelse skola vi ofta få tillämpa den psykologiska teorien om de preparativa rörelsernas inflytande på en handlings effektivitet. Genom hvarje försök bli föreställningarna, t. ex. om ett angrepp, alt mer förtydligade. Den slutliga rörelsen utföres därför med större lätthet och större kraft. Féré har vid sina experiment med dynamometer iakttagit, att den andra tryckningen alltid ger ett högre utslag än den första, „la

---

[1] Eyre, Journals of Expeditions of Discovery into Central Australia. II. p. 224.

[2] Ratzel, Völkerkunde. I. p. 91.

première pression a pour effet de renforcer la représentation mentale du mouvement“.[1] Äfven om uttrycket för vrede t. ex. ej ännu har fått bestämd form under inflytande af några tydliga föreställningar om angrepp, så bli de oriktade rörelserna till nytta. Genom dem utvecklas, som Lagrange påpekar, det mått af animal värme, hvilket är nödvändigt för hvarje muskelkontraktion.[2] Att det för en vilde är rent af omöjligt att börja ett anfall utan att dessförinnan uppvigla sig med hotelser, skrik och vilda rörelser, beror närmast på de lägre folkens ringa förmåga af ögonblicklig muskelansträngning. Det har blifvit experimentelt bevisadt, att den energi, som infödingar kunna utveckla vid försök med dynamometer, är betydligt mindre än européers medelkraft. Brocas försök gåfvo t. o. m. vid handen, att kroppsarbetare, som ständigt anstränga sina muskler, ej nå upp till samma siffra som handtvärkare, hvilkas intelligens blifvit uppöfvad.[3] Ju mindre förmågan af en ögonblicklig ansträngning är, desto större blir naturligtvis behofvet af uppviglande och eggande rörelser, genom hvilka man echaufferar sig till stegrad kraft. Alla de yttringar, som sålunda stimulera till omedelbar handling, kunna ej sägas ha något ändamål för sig. Om däremot ett folk midt under fredstid beter sig på alldeles samma sätt som de nämda Australierna, kallas deras uppträdande för en dramatisk dans.

Med den erotiska stimuleringen och den erotiska extasens uttryck är förhållandet detsamma som med de krigiska känslorna. Ju större distansen blir mellan en yttring och dess konkreta orsak eller ändamål, ju mindre det senare upptager uppmärksamheten, desto mer anses yttringen värd att benämnas estetisk. Den populära uppfattningen står i denna punkt ej i strid med de vetenskapliga teorier,

---

[1] Féré, Sensation et mouvement. p. 12.

[2] Lagrange, Physiologie des exercices du corps. p. 32—35. Jmfr. äfven Souriau, L'Esthétique du mouvement. p. 58—59.

[3] Féré, a. a. p. 4—5.

som framstälts t. ex. af Kant, Schiller, Spencer, Grant Allen, Hennequin, Grosse o. a.

Man begär af konstvärksamheten, att dess yttringar eller dess resultat skola skänka en oförmedlad lust. Såsnart man för densamma kan uppvisa något annat ändamål än „värket“, fråntager man den dess namn och dess värdighet. Det är emellertid tydligt, att de magiska pantomimer, med hvilka Mandanerna tro sig locka buffelhjordar till trakten, och de krigsdanser, i hvilka Australierna söka en eggelse för sitt mod, hvarken till form eller innehåll kunna skiljas från „fria“ lekar. Vill man därför bestämma, på hvilket utvecklingsstadium vilkoren för en konstdrift i ordets strängaste betydelse förefinnas, så vinner man ingenting med att undersöka själfva värken. Det afgörande är den afsikt, i hvilken de tillkommit. Först då man kan uppvisa en förmåga att njuta af en rörelse för dess egen skull, oberoende af dess praktiska ändamål, kan man i detta fall tala om några konstbehof. När en sådan estetisk uppmärksamhet förefinnes, blir konsten fri. Men häraf följer ingalunda alltid, att dess yttringar blefve vackrare. Vi kunna ej föreställa oss, att Taillefers sång stod lägre den gång dess enda ändamål och enda resultat var segern vid Hastings. Tvärtom skall det väl ofta finnas skäl att tillämpa Paludan-Müllers klagan, då han med vemod ser tillbaka till den tid, när hjälten och diktaren följdes åt, d. ä. då konsten ännu ej skilt sig från handlingen.

»Men Riddertiden — ak, den var poetisk
Vor Tid er ideth*ø*jeste æsthetisk».

(Prologen till Adam Homo).

Det är min tro, att skönhetsvärderingen, det specielt estetiska sättet att se (eller höra och känna), är ett sent utvecklingsresultat. Det förutsätter en viss kulturgrad och jämväl ett visst oberoende välstånd. Fattar man konstvärksamheten som en medveten sträfvan att utveckla skönhet, att tillfredsställa ett estetiskt ideal, att väcka godkännande och bifall hos en värklig eller fingerad publik, så kan man ej häller söka den på några primitiva stadier. Fäster

man sig däremot endast vid själfva värken och yttringarna, så skall man se, att konsten ingalunda förutsätter den estetiska värderingen, utan tvärtom föregår densamma. Med de följande undersökningarna skall jag försöka bevisa, att de specifikt estetiska karaktärerna i en yttring ofta äro just de, som gjort densamma lämplig för ett nyttigt eller nödvändigt ändamål. Naturtroheten i en vildes djurhärmning, som utan tvifvel skänker oss ett alldeles oblandadt estetiskt nöje, har sålunda till en viss mån åtminstone varit förmånlig för hans jakt. Hade Wallace närmare studerat musikens betydelse för de lägre folkens politiska och sociala lif, så hade han ej för den musikaliska begåfningens uppkomst och utveckling behöft antaga någon öfvernaturlig princip.[1] På de primitiva stadierna är konsten alltid en nyttighet, och mer än det, en nödvändighet. Det har ofta blifvit sagdt, men aldrig bevisadt, att konsten är kulturens blomma. Ju mer konsthistorien utvidgar sitt område, desto mer skall den ådagalägga, att konsten ingalunda uppträder först då den öfriga utvecklingen blifvit afslutad. Den förutsätter icke något öfverflöd, och är ej häller en tillfredsställelse för ovärksamhetens lekbegär, utan ett allvarligt behof.

Det framgår redan af de några exempel, som hittils refererats, att begreppet konst har flere olika betydelser. Man använder ett och samma namn för rent praktiska åtgärder, för uttrycken af det behof hos människan, som vi kalla konstdrift, och slutligen för alla de yttringar, hvilka förutsätta ett konstsinne. Jag hoppas kunna bevisa, att det endast med svårighet kan göras någon artåtskilnad mellan dessa begrepp. Sådana jaktbruk som Mandanernas buffeldans stå visserligen alldeles utanför estetikens omårde Men den vidskepelse, som ligger till grund för dansen, spelar i försvagad form, som omedveten faktor, ännu med i vår konst. Det behof af ömsesidig uppvigling, som leder Australierna till deras krigsdanser, för oss omedelbart öfver till konstdriften, sådan jag uppfattar och i det följande skall

---

[1] Jmfr. Wallace, Darwinismen. p. 526—536.

söka förklara densamma. Konstsinnet åter, det estetiska sättet att betrakta ett värk eller en yttring, hade ej kunnat utvecklas utan en tidigare, mer „intresserad“ värdering. Det absoluta konstvärket är ett ideal, som kanske aldrig blifvit framställdt af någon konstnär och ännu mindre uppskattadt af någon publik.

Om det sålunda vid granskning af enskilda exempel är omöjligt att tillämpa stränga distinktioner mellan de olika betydelserna för begreppet konst, så är detta däremot nödvändigt vid allmänna teorier. De flesta definitioner gälla endast för sådana konstyttringar, som tillfredsställa ett strängt estetiskt ideal. Mångtydigheten af begreppet har emellertid vållat, att de blifvit använda äfven för värk, som ingalunda äro till samma grad estetiska. Hvar hälst man anträffat några yttringar, som behagat en civiliserad europés smak, har man ansett dem vittna om en sträfvan att frambringa skönhet. Man har trott, att det hos dessa vildar eller dessa djur har funnits en estetisk uppskattning, därför att man ej kunnat föreställa sig konstvärksamheten annorlunda än som framkallad af ett konstsinne.

I de närmast följande kapitlen skall jag behandla konstyttringarnas enklaste och tidigaste motsvarigheter. Jag skall söka uppvisa, hur dessa småningom ha blifvit vackra, utan att någon skönhetsvärdering därför behöfver antagas. Efter att ha framstält konstdriftens utveckling, skall jag ur densamma härleda konstsinnet, den estetiska uppmärksamheten. Genom att behandla fenomenen i en sådan ordning tillämpar jag den princip, som är den jämförande psykologiens viktigaste grundsats: Att aldrig tolka en handling som resultat af en högre förmögenhet, om den kan tolkas som resultat af en förmögenhet, hvilken står lägre på den psykiska skalan. [1]

---

[1] Formulering och bevisning af denna sats framställes af Lloyd Morgan i »Introduction to Comparative Psychology». p. 53—59.

FÖRSTA KAPITLET.

KONSTEN HOS DJUREN.

Om det är nödvändigt att utöfva kritik gentemot alla meddelanden om konstsinne hos primitiva folk, så gäller detta än mer vid behandlingen af den s. k. animala estetiken. De själstillstånd, som orsaka djurens sång, dans och parader, äro oss alldeles obekanta och otillgängliga för vår analys. Det måste därför betraktas som en altför antropomorfisk åskådning, då man utan vidare påstår, att konsten förekommer redan i djurriket. Zoologerna ha en böjelse att tala i metoforer, som ingalunda är till fromma för en psykologisk granskning. Man kan knappast anse sig betjänt med en liknelse sådan som den, då Marshall talar om hackspettarnas „xylophon" musik. [1] Det är också svårt att taga herr Bartram på orden, då han beskrifver en alligator, hvilken, för att vinna sin honas gunst, tumlar omkring, bölar och beter sig „som en indianhöfding, som instuderar sina krigsdanser". [2] Sådana beskrifningar öfvertyga lika litet om en konstdrift hos djuren, som t. ex. Buffons djurporträtt om deras politiska samhällslif.

Frånsedt dylika öfverdrifter, måste man dock medge, att flere yttringar hos fågelhanarne under parningstiden alldeles osökt låta jämföra sig med människans konst. Då därtill kommer, att en forskare som Darwin sett sig tvungen att på grund af dessa yttringar komplettera sitt system med principen om estetiskt urval hos honan, och då

---

[1] Brehm, Thierleben. IV. p. 576.

[2] Hellwald, Die menschliche Familie. p. 18.

denna princip blifvit tillämpad äfven vid förklaring af människans konst, kunna vi ej förbigå djurens sång och dans.

Vi äro tilsvidare ej tvungna att uppehålla oss vid den allmänna frågan om könsurval. Wallace har, som kändt, försökt bevisa, att hela denna princip är alldeles obehöflig och att, om det funnes något honans urval, detta ändock komme att upphäfvas af det naturliga. [1] Men äfven om man antar, att den s. k. konsten hos fågelhanarne vore af större betydelse för parningen, än Wallace vill göra troligt, så är det i alla händelser svårt att ansluta sig till Darwins uppfattning.

Darwins teori förutsätter ett högt utveckladt skönhetssinne hos djuren. Om värkligen alla de detaljerade mönstren på insekternas och fåglarnas färgteckning vore resultatet af ett under generationer utöfvadt fortgående väljande hos honorna, så skulle dessa fåglar eller fjärlar ha uppnått en estetisk bildningsgrad, till hvilken människan endast genom särskild uppfostran och öfning förmår höja sig. Detta antagande åter motsäges, som Geddes och Thomson anmärka, däraf, att samma fjärilhona, som skulle vara så kritisk, då det gäller att välja en vacker make, låter locka sig af hvita papperslappar, gamla tapetremsor eller af den granna och entoniga färgen hos många af våra trädgårdsblommor. I de fall åter, då man hos fåglarna finner någon förkärlek för grant färgade föremål, såsom t. ex. hos skatan, kajan eller den australiska lusthusfågeln, står deras smak på en alt annat än utvecklad ståndpunkt. [2]

Oafsedt dessa exempel, möter det ren a priori svårighet att antaga, det fågelhonorna skulle förstå att uppskatta skönheten i hanarnes konstyttringar. Det estetiska omdömet förutsätter ej blott en intellektuell utbildning, utan också en moralisk. I hvarje värklig konstnjutning ingår, så att säga, ett element af självuppoffring. Med andra ord sagdt, betyder detta, att uppmärksamhet för någonting

[1] Wallace, Darwinismen. p. 327—329.

[2] Jmfr. Geddes and Thomson, The Evolution of Sex. p. 28.

vackert är hvad Ribot skulle kalla en „attention volontaire“.[1] Det är kanske den större delen af människorna, hos hvilka uppmärksamheten ännu är blott spontan, d. ä. tjänar behofven och är afhängig af dem. Det vore sannerligen hårdt, om redan fåglarna skulle stå så högt öfver människorna, att en hona kunde åse och åhöra de förälskade hanarnes försök att åstadkomma högsta möjliga grace eller harmoniskönhet med uppmärksamhet särskildt fäst på det vackra i deras produktioner.

En sådan estetisk smak blir så mycket obegripligare, då dess utveckling måste vara farlig för släktets bestånd. Genom att med förkärlek utvälja grant färgade makar skulle honorna gynna uppkomsten af en fjäderteckning, hvarigenom hanarne så mycket lättare upptäcktes af sina fiender.[2]

På denna motsägelse har Dr. Westermarck grundat sin kritik af Darwins teori. Då det är omöjligt, att det redan eljes oförklarliga estetiska urvalet skulle ha värkat emot det naturliga, så måste de sekundära könskaraktärerna ha blifvit bestående på grund af att de tjänat något för släktet nyttigt ändamål. Utan att närmare inlåta sig på frågan om den positiva orsaken till dessa karaktärer, anser Dr. Westermarck, att de fått betydelse för det naturliga urvalet som igenkänningstecken för de båda könen af samma art.[3] Genom en enkel idéassociation skulle samma tecken, som påminna om deras lifs mest njutningsrika tid, bli i och för sig behagliga för honorna.[4]

Denna de sekundära könskaraktärernas invärkan på honans känslolif har Dr. Westermarck, i enlighet med sin uppgift, ej närmare undersökt. Då likväl just den psykologiska frågan för oss är af vikt, måste vi något utförligare granska djurens s. k. konst. Detta blir så mycket nödvän-

---

[1] Jmfr. om de olika slagen af uppmärksamhet, Ribot, Psychologie de l'attention. särsk. p. 44—45.

[2] Darwin själf har ej förbisett detta förhållande. Jmfr. The Descent af Man. II. p. 97—98.

[3] Westermarck, Det menskliga äktenskapets historia. p. 273.

[4] Ibid. p. 275.

digare, som Dr. Westermarck ej alls förklarat just de yttringar Darwin främst stödt sig på, nämligen hanarnes paraderande inför honan och deras sång och dans „till hennes ära“.

Till först bör det påpekas, att man ingalunda kan bevisa någon sträfvan att vinna honans gunst med att åberopa fall, då hanen sjunger i hennes närvaro. Darwin själf anser, att fåglarnas „melodiösa kärlekssång“ småningom utvecklats ur toner, hvilka ursprungligen användts som lock „eller för något annat ändamål“.[1] Wallace påpekar, att om sången också „har uppstått blott och bart såsom igenkänningsmedel mellan de båda könen af en art och såsom en till honan riktad inbjudan å hanens sida“, det likväl är tydligt, „att sjungandet skänker nöje“.[2] Man kan därför tänka sig, att det sångföredrag, med hvilket hanen anses uppvakta sin hona, läte upplösa sig i en serie ursprungliga locktoner.

Hackspettarnas knackande är det bästa exemplet på en yttring, hvilken har sin främsta betydelse som lockmedel, men också utföres för nöjes skull. Det har iakttagits, att hanen kallar på honan med detta ljud.[3] Brehm påpekar äfven, att fågeln i andra fall med sitt trummande uppfordrar sina rivaler till strid. Likväl anser han det för gifvet, att denna egendomliga musik framför alt tjänar till att förnöja makan.[4] Marshall kallar den rent ut „ein Liebesständchen“.[5] Man bringas dock till tvifvel på den romantiska afsikten i dessa serenader, då man vet, att Liebes tama hackspettar, blott för att ge uttryck åt sitt välbehag, ifrigt trummade på bleckgolfvet i sin bur.[6]

Den lust hackspettarna erfara af sin enkla musik behöfver ingalunda förklaras med hjälp af någon idéassociation. I många andra fall kan man däremot tro, att lock-

[1] Darwin, The Descent of Man. II. p. 67.
[2] Wallace, Darwinismen. p. 316.
[3] Brehm, Thierleben. IV. p. 606.
[4] Ibid. IV. p. 575.
[5] Ibid. IV. p. 576.
[6] Ibid. IV. p. 576.

ropen, därför att de åtföljas af dunkla föreställningar om parningen, ge en njutning för sig åt hvardera könet. Det blir då begripligt, att de användas äfven i honans närvaro. Genom att turvis undfly och närma sig sin hane, söker hon förlänga det behag hon erfar af löftet och förespeglingarna i hans sång. Koketteriet är ingalunda någonting särskildt mänskligt. Büchner påpekar, att det ofta förekommer i fåglarnas kärlekslif. [1] Gökarnas jakter och morkull-sträcket äro goda exempel på detta slags lek före parningen. [2] Typiskt är också isfågelns beteende: „På hanens lockrop infinner sig honan, retar honom och flyger vidare. Hanen förföljer henne, sätter sig i ett annat träd och lockar på nytt, tils honan ånyo närmar sig", etc. [3] I alla dessa fall är det lätt att förstå, det honan genom sitt fjära sätt gör det nödvändigt för hanen att uppbjuda alt sitt lockande för att leda henne in på den rätta vägen till sig. Någon afsikt att tjusa behöfver därför ej förutsättas.

I hanens beteende gentemot honan före parningen kan man visserligen iakttaga många drag, hvilka påminna om smekningar. Om ett så långt från människan stående djur som bäfvern säger Büchner, att parningen föregås af ett ömt och människolikt ömsesidigt smekande. [4] Hollgren talar om rödbenans „ömhetsljud" och om bofinkens „smekande toner". [5] Den gröna hackspetten parar sig, enligt Nilsson, på sidan af en trädstam, hvilken makarna „under egna kärliga ljud, ofta löpa rundt omkring efter hvarann". [6] Att sådana läten göra ett visst, om också aldrig estetiskt, intryck på honan, är otvifvelaktigt. Men man behöfver ej tro, att detta intryck varit afsedt. Också hos

[1] Büchner, Liebe und Liebesleben in der Thierwelt. p. 36—37. Jmfr. äfven Brehm, Från Nordpolen till Eqvatorn. p. 207.

[2] Brehm, Thierleben. V. p. 85. Nilsson, Skandinavisk Fauna, Foglarna. II. p. 264.

[3] Brehm, a. a. V. p. 56. Büchner, a. a. p. 36—37.

[4] Büchner, a. a. p. 51.

[5] Hollgren, Foglarnes språk. p. 42 o. 129.

[6] Nilsson, a. a. I. p. 144.

människan ha smekningarna endast sällan till ändamål att vinna en annans ömhet eller gunst.

Det invändes måhända här, att man ej kunde förstå de sångtäflingar hanarne ofta utföra inför honan, med mindre man antar en medveten sträfvan att framför andra ernå hennes bifall. Då den sjungande hanen uppretas till ännu större ifver, så snart han hör en annan hane stämma in, borde väl just detta bevisa, hur angelägen han är om att ej någon rival skall förtaga det intryck han med sin sång lyckats väcka. Büchner talar därför också om, att fåglarna sjunga af svartsjuka. Han citerar som exempel de sista tonerna i sången hos en svarthufvad sångare (Sylvia atricapilla), hvilken ägdes af Weinland. Att dessa värkligen voro ett uttryck för nämda känsla, framgick däraf, att endast slutstrofen utfördes så snart en annan hane slog i närheten, i synnerhet om denne rival var synlig. [1]

Det må genast sägas, att vi ingalunda förneka betydelsen af ett rivalskap härvid. Schneider har att meddela alldeles öfvertygande beskrifningar om fiskarnas svartsjuka bevakande af den hona de lyckats förvärfva sig. [2] Så mycket mer måste hos fåglarna hvarje hane vara förhatlig och värka särskildt uppeggande på den, som just är i färd med att uttrycka sin kärlek. Men man gör orätt i att kalla all täflan i sång och dans för en ansträngning att framom andra hanar vinna honans bifall. Det är ett kändt faktum, att t. ex. kanariefåglar uppegga hvarandra att sjunga, äfven då ingen hona finnes i närheten. Hollgren påpekar, att „i fångenskap hållna sångfåglar kunna förmås att oupphörligt sjunga, ja nästan skrika, genom att man larmande söker „öfverrösta“ dem, såsom vid skurning, bultning, väfning o. s. v.“ [3] Barrington har därför också påstått, att fågel-

---

[1] Büchner, Liebe und Liebesleben. p. 26. enl. Weinland, Zoolog. Garten. 1862. p. 15.

[2] Schneider, Der thierische Wille. p. 244—245.

[3] Hollgren, Foglarnes språk. p. 4 noten, jmfr. p. 93. Michelet, L'Oiseau. p. 195.

Nilsson, Foglarna. I. p. 308.

sången har sitt ursprung i begäret att täfla med hvarje slags ihållande ljud. [1]

Det slag af täflan, som här förekommer, är säkert ej för fåglarna egendomligt. Enligt ett allmänt ordstäf är ett föredrag på piano det bästa medlet att lifva upp en trög konversation. Denna egendomliga värkning kan till en del förklaras som en direkt reaktion mot ett altför starkt intryck. Hos människor, och helt säkert också hos djuren, väcka starka eller ihållande hörselförnimmelser, som man ej själf framkallar, en obestämd känsla af någonting „uncomfortable“. Man försöker försvara sig genom det enda medel, som står till buds: öfverröstande. Hos sångfåglar, och särskildt under parningstiden, kan man tänka sig, att främmande toner irritera deras självkänsla. Den täflan, som sålunda uppkommer, går dock ingalunda ut på att frambringa större skönhet i sången.

Det kan ej bestridas, att fåglarna ofta äflas om att vinna uppmärksamhet. Det förefaller också, som om de njöte af sina yttringar. Näktergalen påstås sålunda lyssna till sin egen sång. Michelet tror, att den med förkärlek väljer platser, där det ges godt eko, för att så mycket bättre kunna höra och svara sig själf, „pour entendre et répondre“. [2] Huruvida detta beteende bör, som Michelet anser, tolkas som bevis på en värklig konstnärsfåfänga, är dock svårt att afgöra. Man kan ej rätt sätta sig in uti, hvad ett djur tänker och känner, då det står inför ett så svårlöst fenomen som den akustiska eller optiska återkastningen. Prosten Ekström säger om talltrasten: „Halfva timman kan han stå i en klar vattenpuss och beskåda sig sjelf, som det synes, med särdeles förnöjelse. Han ställer härunder kroppen i åtskilliga ställningar, liksom han ville underrätta sig i hvilken posityr han är mest behaglig. Härunder gör han åtskilliga språng och synes innerligen road af detta tidsför-

[1] Philosophical Transactions. 1773. p. 263. (Experiments and Observations on the Singing of Birds).

[2] Michelet, a. a. p. 250.

drif".[1] Från vår ståndpunkt skulle man utan tvifvel anse, att fågeln i fåfängt själfbehag njuter af sin egen skönhet. Men om man tänker på högre djurs beteende framför speglar,[2] så har man svårt att tro, det fågeln med sina rörelser „ville underrätta sig i hvilken posityr han är mest behaglig". Däremot kan man ej tvifla på, att han i betraktandet af sin spegelbild finner ett roligt tidsfördrif.

Innan man kan göra något påstående om fåglarnas sträfvan att med behagfulla rörelser och förevisning af prydnadsfjädrar värka på honans skönhetssinne, borde man naturligtvis först bevisa, att hanen värkligen är medveten om sin skönhet. De iakttagelser, på grund af hvilka man velat sluta sig till fåfänga hos djuren, äro nästan alla mångtydiga och svårtolkade. Jag skall bli i tillfälle att framdeles uppvisa, hur glädjens uttryck ofta förväxlas med stolthetens. Man känner sig frestad att säga om en unghäst, som springer fram öfver betesmarkerna, att den yfves öfver sin hälsa och sitt behag. De rörelser i dess kropp, kastet på hufvudet, frustandet och de stolta stegen, som ge anledning till vår tolkning, ha dock helt säkert sin grund endast i djurets lätta och fria sinnesstämning.

Det vore i alla fall omöjligt att förneka, det fåglar finna en viss förnöjelse i att betrakta sina granna fjädrar. Ur Brehms beskrifning om paradisfågelns morgontoilett framgår det tydligt, att den förstår värdera sin ståt.[3] Påfågelns fåfänga är allmänt känd. Den gör sig till, påstår Darwin, t. o. m. för höns och svin.[4] Romanes säger, att påfågelns och kalkonens uppträdande i och för sig icke tvingar till att antaga någon fåfänga hos djuren. Men han anser det omöjligt att på något annat sätt förklara det begär att få visa sin färdighet, som iakttages hos alla fåglar, hvilka lärt

---

[1] Nilsson, Foglarna. I. p. 354.

[2] Jmfr. Romanes, Animal Intelligence. p. 311, 416, 478—479, 495 o. Darwin, The Descent of Man. II. p. 111.

[3] Brehm, Thierleben. IV. p. 412—413.

[4] Darwin, a. a. II. p. 86.

sig uttala några ord eller utföra några andra konststycken.[1] Då de grannaste fåglarna i allmänhet ha en stolt och utmanande hållning, som t. ex. guldfasanerna, måste man väl tro, att de vilja göra sig så synliga som möjligt. Detta är dock ej alldeles detsamma som en sträfvan till att utveckla högsta möjliga skönhet. En ömtålig själfkänsla och ett slags fåfänga äro helt säkert utvecklade långt innan driften att behaga förefinnes. Vid undersökning af fåglarnas parader och danser gäller det att hålla från hvarann dessa båda begrepp.

Som en öfvergång till dansen kan man betrakta de åtbörder, som hos en del fåglar åtfölja sången. Dufvan bockar sig under kuttrandet och låter vingarna släpa, stenskvättan och strömstaren niga. Hollgren omnämner dessutom liknande rörelser hos göktytan, staren, orren, strömstaren, rödstjärten, gröningen, sädesärlan och simfåglarna.[2] Enligt Brehm ha samma slags åtbörder antecknats om Sylvia melanocephala, Turdus arundinaceus, Parus cristatus (tofsmes), Coccoborus virginianus (kardinalfågel), Serinus hortulanus (gulhämpling) och om Phylloscopus arterna (löfsångare).[3] Gökens nickande är välbekant. Tofsmesens beteende karaktäriseras af Brehm som ett försök att göra sig älskvärd äfven med sina kroppsrörelser, medan han sjunger. I de flesta fall kan man dock tro, att den ansträngning, med hvilken fåglarna föredraga sin till högsta patos stegrade sång, har gett anledning till korresponderande rörelser i hela kroppen. Man får en tydlig föreställning om denna art rörelser af den historia Brehm berättar om en kofågel, hvilken, inspärrad i samma bur som en kardinal, försöker att „visa sin tacksamhet för dennes kamratskap och välvilja genom att till det högsta uppbjuda sin anspråkslösa sångförmåga“. Den spärrar ut sina vingar, sväller upp kroppen till ett klot, reser hvar fjäder som en kalkon och utstöter, tydligen med stor ansträngning, några djupa och stapplande

[1] Romanes, Animal Intelligence. p. 279.
[2] Hollgren, Foglarnes språk. p. 12.
[3] Brehm, Thierleben. IV. p. 112, 120, 179, 334, 306, 143.

toner.[1] Den svåra konsten att lugn och orörlig sjunga fram sin sång ha icke ens mer öfverlägsna sångfåglar lyckats fullständigt tillegna sig.[2] Alla de åtbörder, hvilka deras ansträngning ger anledning till, hänfalla naturligtvis under de förklaringar, som gälla sången.

Hanarnes förevisande af sina prydnadstjädrar behöfver däremot särskild tolkning. Darwin har refererat många exempel på detta „display". Det vore omöjligt att påstå, det paraderandet inför honan vore en härledd yttring, som ursprungligen haft till ändamål att göra hanens igenkänningstecken synliga på långt håll. Hvad för en betydelse för parningen dessa uppträdanden i honans närhet kunna ha, skall framdeles undersökas. Nu ha vi närmast att afgöra, om man värkligen kan förutsätta någon medveten sträfvan hos hanarne. Vi tilltro oss ej att bedöma, hvilket namn man bör ge den drift till utmanande och stolta rörelser, som iakttages hos alla praktfulla fåglar. Men uppfattningen om själfva paraderandet förändras betydligt, då man tänker på, att ett alldeles liknande beteende blifvit observeradt hos fåglar, som ha ingen ståt att förevisa. Darwin har ingalunda velat dölja detta förhållande. Han citerar som exempel den tama hustuppen, hvilken breder ut vingen på honans motsatta sida och låter den skrapa mot jorden.[3] Wallace säger att „nattskärror, gäss, asgamar och många andra fåglar med oansenlig fjäderdräkt hafva iakttagits dansa, utbreda vingarna eller stjärten och utföra allehanda sällsamma krumsprång i kärleksyran".[4] Dalripan „reser upp stjärten som en utbredd solfjäder, slår vingen ned på benet, höjer nacken tillbaka och ropar sitt kawau, kawau!"[5] Märkligast är albatrossens uppträdande. Fågeln är både ovig och oansenligt färgad. Prof. Moseley, som åsett dess kärleks-

---

[1] Brehm, Thierleben. IV. p. 373.
[2] Jmfr. särsk. om löfsångarne, Brehm, a. a. IV. p. 143.
[3] Darwin, The Descent of Man. II. p. 95.
[4] Wallace, Darwinismen. p. 319.
[5] Nilsson, Foglarna. II. p. 100.

förklaring, säger att: „Hanen, som stod bredvid honan på boets kant, bredde ut och reste stjärten, sträckte upp hufvudet och näbben i luften eller sköt fram dem så långt han kunde och utstötte under hela tiden ett egendomligt läte". [1] Om man också kunde förklara påfågelns och paradisfågelns display som ett vare sig medvetet eller numera instinktivt försök att tjusa honan med färgprakt, så är det uppenbart att dessa rörelser måste äga någon annan grund, då de förekomma hos de senast uppräknade fåglarna.

De egentliga danserna synas tvinga till att antaga en sträfvan att vinna honans gunst. Rob. Schomburgks beskrifning om klippfåglarnas sammankomster, vid hvilka hanarne i tur och ordning utföra ett soloparti, citeras ofta som det mest öfvertygande beviset på konstvärksamhet och konstuppskattning hos djuren. Det uppges särskildt i den att „die Weibchen, die beliebig vertheilt zwischen den ausruhenden Männchen sitzen, diesem Schauspiele unverdrossen zusehen". Man misstänker dock, att Schomburgk sett från altför mänsklig ståndpunkt, då han säger att honorna „bei der Rückkehr des ermatteten Männchens ein Beifall bezeichnendes Geschrei ausstoszen". [2] Det är betecknande, att Brehm, jämförande denna dans med Balz'en, säger att den utföres till honans ära. Skogsfåglarnas spel torde nämligen ej gärna kunna åberopas som exempel på en hyllning. Det framgår af alla beskrifningar, att både orr- och tjäderhönorna göra sig till för tuppen. [3] I en del fall har han visat sig likgiltig för deras närmanden. [4] Parningen försiggår ofta utan föregående lek, [5] denna åter leder enligt några författare icke alltid till parning. [6] Tupparne spela äfven

---

[1] Wallace, Darwinismen. p. 319—320.

[2] Enl. Brehm, Thierleben. IV. p. 562.

[3] Darwin, The Descent of Man. II. p. 121. Lloyd, Game Birds and Wild Fowl. p. 23. Brehm, a. a. V. p. 483—484, 494.

[4] Asbjørnsen, Norske Folke- og Huldre-Eventyr. p. 80 o. 99. (En Tiurleg i Holleia.)

[5] Brehm, a. a. V. p. 484.

[6] Brehm, a. a. V. p. 495.

då ingen höna finnes i närheten.[1] Om man också kunde förklara alla dessa fakta som en följd däraf, att en ursprungligen afsiktlig handling blifvit instinktiv och sålunda utföres äfven då intet omedelbart ändamål framkallar densamma,[2] så ger likväl tjädertuppens uppträdande inför hönorna intet skäl att antaga någon sträfvan att vinna deras bifall. Vi påstå ingalunda, att leken vore betydelselös för parningen. Men vi kunna ej föreställa oss, att den i sin extas nästan medvetslösa fågeln[3] skulle ha någon tanke för det intryck han åstadkommer.

Bemödandet att göra sig älskvärd kan icke, tro vi, ligga till grund för hanens egendomliga beteende under parningstiden. Man ledes därför att söka någon annan, så vidt möjligt enkel orsak, hvilken kunde gälla som gemensam förklaring för sången, dansen och paraderna.

Hanarnes färgprakt och ornamentala bihang ha, som bekant, af Wallace blifvit förklarade som värkningar af en öfverflödande lifskraft. Det ligger nära till hands att tillämpa åskådningen om en „pre-eminent vitality“ äfven på de aktiva yttringarna. Wallace har själf sammanstält kolibriernas liflighet och stridslystnad med färgprakten i deras fjäderdräkt, och ser däri ett bevis på, „att ett öfverflöd af lifskraft förmår taga form genom utvecklingen af dessa fjädrar“.[4] Att fiskhanarne under fortplantningstiden äro rörligare och värksammare än honorna, anser han stå i sammanhang med den större färgintensiteten i deras fjällbeklädnad.[5] Han framhåller, att många djur „vid tillfällen af uppeggelse och då organismen utvecklar öfverflöd af kraft, finna — — — ett nöje i att på ett ofta fantastiskt sätt öfva sina muskler“. „Vid parningstiden befinna sig fågelhanarne i ett tillstånd af allra fullkomligaste utveckling samt

[1] Brehm, Thierleben. V. p. 494. Nilsson, Foglarna. II. p. 56.

[2] Darwin, The Descent of Man II. p. 96 o. 54.

[3] Nilsson, a. a. II. p. 56. Lloyd, Game Birds and Wild Fowl. p. 21—22.

[4] Wallace, Darwinismen. p. 325.

[5] Ibid. p. 313.

äga ett ofantligt öfverskott af lifskraft, och då de behärskas af könsdriften, utföra de de sällsammaste språng och snabba flygrörelser — — — sannolikt lika mycket i följd af en inre drift till rörelse och kraftutöfning, som af lust att behaga honorna".[1] Som ett likadant utlopp för öfverflödande kraft tjänstgör också sjungandet.[2] Samma synpunkt häfdas ännu mer radikalt af Spencer, särskildt i ett mot Darwins teori riktadt polemiskt postscriptum till artikeln om musikens ursprung.[3] Liksom hvisslandet och sjungandet hos pojkar och män, säger Spencer, så beror fåglarnas sång på en öfverflödande kraft, en kraft, som i hvardera fallet afmattas under nedtryckande omständigheter. „Hanens sång har ej sin grund i hans frieri, men har väl med detta en gemensam orsak. I hela djurriket betingas öfverhufvudtaget reproduktionen af ett öfverskott af det absorberade material, som är nödvändigt för individens lif, och en däraf följande möjlighet att egna en del af lifskraften åt släktets upprätthållande. Detta tillstånd åtföljes af en tendens till kraftutveckling i olika former, af ovanlig liflighet, äfven i röstorganen".[4]

„Surplus of vigour" teorien, sådan den blifvit fastställd af Wallace och Spencer, är emellertid en altför trång förklaring för hanarnes yttringar. Man kan ej gärna gå in på att likställa tjädertuppens exaltation under sisningen med en glad pojkes hvisslande. Redan på fysiologiska skäl är det svårt att ansluta sig till Spencers förklaring. Det är nämligen, som Dr. Westermarck påpekar, icke bevisadt „att fortplantningsförmågan står i direkt förhållande till födans riklighet och kroppens lifskraft".[5] Det fins t. o. m. författare,

[1] Wallace, Darwinismen. p. 319.

[2] Ibid. p. 316.

[3] Skrifvet för den definitiva upplagan af »Essays», intryckt i Mind. XV.

[4] Spencer, The Origin of Music. i Mind. XV. särsk. p. 452—453 Spencer framställer här till en del samma argument, som mer än 100 år tidigare åberopats af Barrington i polemik mot Buffon. Jmfr. Philosophical Transactions. 1773. p. 262—263. (Experiments and Observations on the Singing of Birds).

[5] Westermarck, Det menskliga äktenskapets historia. p. 27.

som tro, att förhållandet är omvändt. I en fråga som denna är det naturligtvis omöjligt att utan fysiologiska studier taga ett bestämdt parti. Men bristen på enstämmighet mellan fackmännen gör det ännu behöfligare att söka en annan grund för uppkomsten af djurens sång, än den Spencer och Wallace stödt sig på.

Det är egendomligt, att just Spencer bättre och tydligare än någon annan har påvisat det förhållande, i hvilket vi se vilkoret för uppträdande af sådana yttringar, som vi nu ha att undersöka. I sina uppsatser om musikens ursprung och skrattets fysiologi har han framhållit, att hvar känsla motsvaras af en nervspänning, som, så snart den nått en viss grad, alltid löser sig i muskelrörelser.[1] Den vokala musikens ursprung står därför att söka just i den rörelsedrift, som alla känslor, i mån af sin styrka, väcka.[2]

Det beror troligtvis på ett förbiseende, att Spencer i sin polemik mot Darwin uteslutande beaktar de själstillstånd, som föranledas af en öfverflödande kraft. Denna kommer i värkligheten alltid att värka en slags „nervous tension". Hos en hvisslande pojke och en kvittrande fågel blir det dunkla medvetandet om öfversvällande lifskraft till utgångspunkt för ett själstillstånd, som, då det fått sitt fulla uttryck, af oss benämnes glädje. Men det behöfver väl ej ens påpekas, att det fins mycken både utvecklad och primitiv musik, som har sitt ursprung i alt annat än glada känslor. Om vi sålunda sluta oss till Spencers teori, sådan denna är framstäld i själfva artikeln om musikens uppkomst, så behöfva vi tils vidare ej undersöka, om ett öfverskott eller ett deficit är orsaken till hanens sång och dans. Den sexuella excitationen ger i hvarje fall anledning till motoriska yttringar. Att könssinnets eggelse åtföljes af en allmän funktionsstegring är en af utgångspunkterna för Brown-Séquards kuriösa teorier. Hvad man än må säga om hans tillämpningar, så är själfva faktum obestridligt. Féré meddelar

[1] Spencer, Essays. II. p. 106. (The Physiology of Laughter).

[2] Spencer, a. a. I. p. 362. (The Origin and Function of Music).

härför detaljerade exempel, hvaribland en del af stort intresse.[1] Förhållandet gäller naturligtvis i än högre grad för djuren, hvilkas parning är inskränkt till en begränsad tid.

Dansen, leken och spelet äro de mest typiska former för befrielse från den öfvernormala nervspänning, hvari fåglarna under denna period befinna sig. Men äfven striderna kunna tjäna samma ändamål. Det skulle i många fall vara omöjligt att förklara dem på annat sätt. Darwin citerar en anonym författare i „Land and Water", enligt hvilken tvekampen hos Tetrao umbellus borde betraktas som en blott maskerad, tillstäld för att låta hanarne framstå till största möjliga förmån för honorna. Han har nämligen aldrig funnit en sårad hjälte på valplatsen, sällan mer än en bruten fjäder.[2] Espinas, som också utgår från ofarligheten af dessa strider, anser rent af, att de äro „des démonstrations d'ordre esthétique où se déploie la fière beauté des mâles".[3] Det gäller vid dem närmast att få veta, hvem som är den starkaste och eldigaste.[4] Schneider har med rätta kritiserat denna egendomliga åsikt och framhållit, att genom hela djurriket åsynen af en rival väcker ett värkligt hat.[5] Frånser man öfverdriften, så finnes det likväl i den Espinas'ska uppfattningen något att hålla på. Man bör främst fästa sig vid, att t. ex. hos brushanarne platserna för striderna äro bestämda på förhand, och att samma ställe användes hvart år.[6] Det är endast emellanåt, som honorna infinna sig vid detsamma.[7]

Att det är ett värkligt kampbehof, som yttrar sig hos hanarne, framgår däraf, att de ofta anfalla fåglar af annan art, hvilka ej kunna göra sig fruktade som rivaler. Särskildt

---

[1] Féré, Pathologie des émotions. p. 99.

[2] Darwin, The Descent of Man. II. p. 50. Jmfr. äfven Brehm, Thierleben. V. p. 688. om Seriema fågelns ofarliga strider.

[3] Espinas, Des sociétés animales. p. 326—327.

[4] Ibid. p. 324.

[5] Schneider, Der thierische Wille. p. 251.

[6] Espinas, a. a. p. 325. Jmfr. Nilsson, Foglarna. II. p. 232.

[7] Brehm, Thierleben. VI. p. 25—26.

roffåglarna äro kända för ett sådant urskilningslöst stridande.[1] Om tjädrarna heter det, att starka tuppar ofta under en och samma morgon besöka flere särskilda lekplatser, uppenbart i afsikt att pröfva sina krafter mot flere motståndare.[2] En fången Nandu öfverföll under parningstiden t. o. m. sin väktare, eller öfverhufvud hvar människa han fick syn på.[3] Brushanarne ledas till strid af sin lättretade stolthet, som såras af de minsta småsaker.[4] Trappen försöker inge respekt med sitt uppträdande; lyckas han ej, så griper han genast till vapen.[5]

Detta exalterade och irritabla självmedvetande är någonting, som man ofta kan iakttaga hos människan vid pubertetstidens inträde. Det åtföljes också här af ett behof af starka kraftyttringar. Öfveralt där gymnastik och kroppsöfningar odlas, utlöses detta i reglerade, harmoniska rörelser. Hos djuren däremot har sporten ännu ej någon betydelse. Tranornas kapplöpningar kunde åberopas som ett ensamstående exempel.[6] För öfrigt är väl hos djuren, liksom hos vildar, typen för kraftutveckling en tvekamp. Om hanarnes strider sålunda ha någon annan grund än begäret att uttränga en rival, så behöfver likväl tanken på en beundrande åskådare ingalunda vara driftjädern till dem.

Det finnes således icke ett enda drag i hanarnes beteende under parningstiden, som tvingar oss att tro på någon täflan om honans gunst genom att invärka på hennes estetiska omdöme. Både dansen, sången och t. o. m. striderna kunna försiggå utan att hon ens är närvarande. Man kan tänka sig alla dessa yttringar utan att förutsätta någon publik, till hvilken sången adresserades, som skulle mottaga danshyllningen eller ge priset åt segraren i tvekampen. Den

---

[1] Brehm, Thierleben. IV. p. 205.
[2] Ibid. V. p. 483 o. 494.
[3] Ibid. VI. p. 679.
[4] Ibid. VI. p. 25.
[5] Ibid. VI. p. 155.
[6] Jmfr. Nordmann i Demidoffs »Voyage dans la Russie Méridionale» III. p. 269.

värkande orsaken till hanens prestationer ha vi därför sökt uti fysiologiska betingelser i hans organism.

Härmed är det visserligen bevisadt, att fågelhanarnes s. k. konst icke vittnar om bemödanden att framställa någonting vackert. Men man kunde det oaktadt tänka sig möjligheten af ett estetiskt urval. Darwin vill ej med bestämdhet påstå, att hanen i medveten afsikt sträfvar till att utveckla skönhet. [1] Men han är öfvertygad om, att honan förstår att estetiskt värdera hans utseende och later. Man är tvungen att antaga, säger han, att honan af en Argus fasan kan uppskatta hela den fulländade prakten i hanens fjäderdräkt, ty alla de egendomliga rörelser denne utför under parningstiden, och genom hvilka hans skönhet just bringas att framstå, skulle i annat fall vara alldeles ändamålslösa. [2]

Det kan ej komma i fråga att påstå, det hanens sekundära könsyttringar skulle ha blifvit bevarade af det naturliga urvalet endast på den grund, att de tjänat till utlopp för en nervspänning. Långt enklare rörelser skulle ha varit tillfyllesgörande för detta ändamål. Det förefaller därför, som om man ej kunde komma ifrån en invärkan på honan. Man kan visserligen åberopa exempel på att hon är alldeles likgiltig för hanens prestationer. Under det Satyrfågeln t. ex. krampaktigt anstränger sig att utveckla sin färgprakt och öka sin volym, beter sig honan som om hela skådespelet ej alls angick henne och plockar helt lugnt knoppar och strån. [3] Men det är helt säkert svårt att på grund af det yttre sluta sig till hennes känslor för tillfället. Hos många andra arter, t. ex. hos skogsfåglarna, äro ju honorna vid leken så exalterade, att de låta taga sig med händerna. [4] Att hanens uppträdande utöfvat en mäktig invärkan på dem,

---

[1] Darwin, The Descent of Man. II. p. 96.

[2] Ibid. II. p. 93. Jmfr. II. p. 16, 400—401. On The Origin of Species. p. 93—95.

[3] Brehm, Thierleben. V. p. 601—602 enl. Mützel. Jmfr. äfven Från Nordpolen till Eqvatorn. p. 207.

[4] Nilsson, Foglarna. II. p. 56. Jmfr. äfven Lloyd, Game Birds and Wild Fowl. p. 81.

står utom tvifvel. Hvad som är svårt att tro på, är att dessa honor skulle, vare sig de äro exalterade eller förefalla likgiltiga, ha förmåga att med estetiskt omdöme värdera den skönhet hanarne utveckla.

Om man slöte sig till Wallaces teori, så kunde man säga, att honan uppskattade de sekundära könskaraktärerna endast som tecken på större eller mindre lifskraft hos hanen, och sålunda föredrog, icke den vackraste, utan den starkaste och eldigaste maken.[1] Hela tanken om en väljande hona förefaller dock altför svår att gå in på. Man må blott läsa hur Espinas beskrifver dilemmat hos den hona, som ej finner sitt ideal tillfredsstäldt och nu ängslande tvekar i det afgörande valet.[2] Espinas har ej i denna skildring lagt någonting till Darwins påståenden, han har endast utdragit konsekvenserna af dem. Det har ej häller behöfts mer för att karrikera teorien.

G. H. Schneider har framhållit, att för de rörelser, som ha att göra med frieri, parning eller vård om afkomman, föreställnings och tankedrifterna ha en mycket mindre betydelse än för dem, som gälla skydd eller näringsförvärf.[3] Man får icke tro, säger han, att honan skulle på samma sätt bedöma sin älskares sång, som en utvecklad och musikaliskt bildad människa gör det, och enligt ett sådant bedömande ge företrädet åt den värdigaste maken,[4] „es nimmt einfach dasjenige Männchen, welches durch seinen Gesang den gröszten Liebestrieb erweckt hat; und die brünstige Hirschkuh eilt demjenigen mit Geweih geschmückten Werber zu, der in seinem Gebrüll die stärkste Brunst offenbart und deshalb auch bei ihr den stärksten Liebestrieb erweckt.“[5] Denna förklaring, som enligt vår uppfattning är den enda

---

[1] Jmfr. Wallace, Darwinismen. p. 326—327.

[2] Espinas, Des sociétés animales. p. 284.

[3] Schneider, Der thierische Wille. p. 367.

[4] Mot en altför antropomorfisk tolkning reserverar sig också Darwin, The Descent of Man. II. p. 122—123. t. o. m. Espinas varnar för jämförelser med människans smak. a. a. p. 312.

[5] Schneider, a. a. p. 86.

möjliga, gör hela teorien om honans väljande obehöflig. Det är nämligen ej svårt att tänka sig, att t. ex. en sång, som bevisligen står i afhängighetsförhållande till könsmognaden hos hanen, [1] hos en hona af samma art skall väcka likadana känslor, som den uttrycker. I bredd med den underbara parallelism, som yttrar sig i hvardera könets utveckling, blir en sådan direkt värkan ej något mirakel. [2]

Om man tror, att hanens prydnader och sångröst, lika väl som den doft han hos andra arter utvecklar under parningstiden, värka direkt exciterande på honan, så förstår man också, att alla rörelser, hvarigenom dessa eggelsemedel så mycket som möjligt framhållas, ingalunda äro ändamålslösa. Detta har också blifvit beaktadt af Espinas. Vi citera ur hans beskrifning om hanens sång och dans följande yttrande. „Par lui l'image du mâle se grave dans la conscience de la femelle et l'imprègne en quelque sorte pour déterminer chez elle, à mesure que les effets de cette représentation descendent dans les profondeurs de son organisme, les modifications physiologiques nécessaires à la fécondation". [3] Den anonyme kritiker, som i The Quarterly Review för 1871 bedömt Darwins The Descent of Man, säger bl. a. „Let it be granted that the female does not select; yet the display of the male may be useful in supplying the necessary degree of stimulation to her nervous system, and to that of the male." [4] Att man med fog kan tala om en „necessary degree of stimulation", framgår af hvad Brehm säger i sin allmänna öfversikt af fåglarnas lif: „Die Begattung — — — wird oft wiederholt, noch öfter erfolglos versucht." [5]

---

[1] Jmfr. om könsmognaden och röstorganens utveckling, Buffon, Histoire naturelle des oiseaux. I. p. 21—22.

[2] Jmfr. Wigand, Der Darwinismus. I. p. 163.

[3] Espinas, Des sociétés animales. p. 313.

[4] The Quarterly Review. Vol. 113. p. 62.

[5] Brehm, Thierleben. IV. p. 20. Jmfr. äfven Schneider, Der thierische Wille. p. 172. Espinas, a. a. p. 286. Groos, Die Spiele der Thiere. p. 242—244.

Enligt en sådan uppfattning af de sekundära könskaraktärernas och -yttringarnas inflytande blir det lätt att förstå, hvarför „smaken“ hos honor af alla arter är så den samma och likväl så olik. Sången, dansen och paraderna värka mäktigt exciterande på honan, därför att genom dessa yttringar föreställningarna om hanen tvinga sig så mycket djupare in i hennes medvetande. Ju mer energiskt han uttrycker sig, med toner, färger eller rörelser, desto tydligare tala till henne de känslor, som ren hans blotta närvaro väcker. Den skygghet, man skulle vara frestad att säga fjärhet,[1] som alla honor visa gentemot hanen, öfvervinnes endast småningom under inflytande af hans uppträdande. Det har därför varit nyttigt för artens bestånd, att hanarne under parningstiden yttra sig så mycket som möjligt, att de ha en stolt hållning, som gör dem större och ståtligare än eljes, och att de med lysande, granna färger icke blott bli skönjbara på afstånd, utan också på nära håll tränga sig på honans sinnen. Hvart tecken och hvar yttring, som sålunda uttrycker och förtydligar hanens kön, värkar i och för sig lika mäktigt. Arans sträfva skrik och fula fjäderteckning, hvilken senare, enligt Darwin, vittnar så ofördelaktigt om honans färgsinne,[2] fylla sitt ändamål lika väl som någon af de estetiska karaktärerna. Rördrummens vrålande,[3] påfågelns oangenäma Miau[4] och grönfinkens bräkande lockton[5] väcka helt säkert en lika stor lust hos honan som någonsin näktergalens kvitter. Vi måste blott tro, att hon, i de förra fallen åtminstone, mer ser till betydelsen än till formen.

---

[1] Jmfr. om utvecklingen af denna, för släktets bestånd så betydelsefulla instinkt, Groos, Die Spiele der Thiere. p. 243. Hellwald, Die menschliche Familie. p. 14—16. Van Ende, Histoire naturelle de la croyance I. L'Animal. p. 238.

[2] Darwin, The Descent of Man. II. p. 61.

[3] Nilsson, Foglarna. II. p. 185.

[4] Ibid. II. p. 8.

[5] Ibid. I. p. 509.

Om sålunda alla de s. k. konstyttringarna äro betydelsefulla för parningen, så borde ju hanen, redan enligt en på selektionsväg utvecklad instinkt, ledas till att utföra sina danser, förevisa sina fjädrar o. s. v. Såsnart en gång, på grund af hvilken som hälst tillfällig variation, en fågel fått den egenheten att sjunga under parningstiden, så har han därmed bättre utsikter än någon annan att i tid bli parad med de friskaste honorna. Hans afkomma födes därför under gynnsamma lifsvilkor, och fåglar med hans egenhet bli öfverlefvande i kampen för tillvaron.[1] Det vore då, kan man invända, alldeles onödigt att bevisa, att dansen är ett nödvändigt uttryck för nervspänningen, att flygkonsterna äro betingade af hanens känslotillstånd, o. s. v. Ehuru fågelhonan ej genom något estetiskt väljande invärkar på utvecklingen af hanens egenskaper, så blefve det likväl i sista hand hennes så att säga omedvetna val, som gaf anledning till „konsten inom djurriket“.

Vi ha härmed kommit till tvänne olika förklaringar på hanens sekundära köns-karaktärer och -yttringar. I hvilken mån man bör använda hvardera af dessa, är svårt att afgöra. Men de motsäga ingalunda hvarann, och den ena kan ej häller göra den andra obehöflig. Vi kunna ej tro, att en tillfällig variation varit upphofvet till att hanarne under parningstiden öfva och anstränga sina röstmuskler. Men då detta känslouttryck kallat honan till platsen, har det småningom, under selektionens inflytande, utvecklats till just ett sådant rop, lockrop, som bättre än något annat ljud förnimmes på långt håll. Prof. Groos framkastar den förmodan, att flygkonsterna utöfva en särskildt mäktig invärkan på honan därför, att hanen under dem framvisar den undre sidan af sin kropp.[2] En sådan förklaring kan vara berättigad, t. ex. för tofsvipan, om hvilken Nilsson säger, att „De breda vingarna och de undre kroppsdelarnas bländande hvita färg göra under dessa, med utmärkt lätthet utförda

[1] Jmfr. Darwin, The Descent of Man. I. p. 271.

[2] Groos, Die Spiele der Thiere. p. 261.

rörelser, särdeles god effekt".[1] Ett flygsätt, som bättre än något annat lyckats excitera honan, har i detta fall blifvit bevaradt af urvalet. Men det skyller ingalunda sin uppkomst på sträfvan att tjusa med en färgprakt, som hanen kanske ej ens är medveten om. Vi kunna ej tro som Groos, att först sedan instinkten att utföra flygkonster engång är förhanden, fågeln också lär sig att njuta af själfva rörelsen.[2]

Från estetisk synpunkt är det ingalunda betydelselöst, i hvilken ordning man antar att dessa fenomen ha utvecklats. Vi ha sagt, att det för honans omdöme ej är af någon vikt, om en yttring är estetisk eller ej. Men vi kunna ej förneka, att flertalet af hanens prestationer äro hvad vi kalla vackra. Detta kan ej bero på någon tillfällighet. Genom just samma egenskaper, som väcka vår glädje, måste hanens yttringar ha tjänat sitt ändamål. Darwin har, med stöd af människans förkärlek för granna fjädrar och plymer, påstått, att fågelhonan måste äga samma estetiska smak som vi.[3] Det förefaller oss mer troligt, att människan, på grund af den konstruktion hon med djuren har gemensam, njuter af samma slags sinnesintryck som de. Den lust hon erfar af t. ex. en grann fjäder kallas endast med orätt estetisk. Men då det just är vår uppgift att framvisa de enkla sinnesförnimmelsernas betydelse för den estetiska njutningen, är det ingalunda likgiltigt, hur man förklarar uppkomsten af den lust, som associerats med de s. k. konstyttringarna. Uppfattar man sången, dansen och paraderna främst som instinktrörelser, hvilka utvecklats därför att de utöfvat en för artens bestånd nyttig invärkan på honan, så kan man ej förstå dessa yttringars uppträdande utom parningstiden, med mindre man antar en föreställningsförmedling. Hvar stark känsla skulle då väcka driften till sång och dans endast i samma mån den väckte påminnelser om parningstidens exaltation. Den njutning en hona om

[1] Nilsson, Foglarna. II. p. 149.
[2] Groos, Die Spiele der Thiere. p. 265. jmfr. p. 209, 245, 267.
[3] Darwin, The Descent of Man. II. p. 39. jmfr. äfven I. p. 63.

hösten kan antas erfara af att höra sin hanes sång skulle naturligtvis förklaras genom samma association. Icke nog härmed, hela det mäktiga inflytande musiken utöfvar på människan skulle bero på nedärfda minnen.[1] Genom att tillämpa samma åskådning, har man försökt förklara äfven de andra konsternas makt öfver människan som en följd af deras phalliska ursprung. Hellwald har sålunda sagt, att dansen ännu i sina högsta former väcker en förmedladt erotisk njutning.[2] Ställer man sig på en sådan ståndpunkt, så förnekar man människan all möjlighet att afgöra, huruvida de egenskaper i hanens „konst", hvilka vi kalla vackra, utöfva något inflytande för sig, oberoende af den erotiska stimuleringen.

Fattar man begreppet association tillräckligt vidsträkt, kan man i många fall ge en viss rätt åt det senast refererade betraktelsesättet. Darwins åsikt om musiken har sålunda ett skäl för sig i det samband mellan röstutveckling och könsmognad, som kan iakttagas ännu hos människan. Men det fins lyckligtvis en del af hanarnes s. k. konstyttringar, som man från mänsklig synpunkt kan bedöma alldeles opartiskt. Man måste gå nedåt ända till mandrillen, för att komma till något djur, som under parningstiden undergår några märkliga färgförändringar. Den lust vi erfara af klara, glänsande färger, kan därför ej gärna anses förmedlad af några erotiska associationer. Om vi lyckas uppvisa, att färgerna på djuren ha en likartad invärkan som på oss, så har man alt skäl att påstå, det dessa förnimmelser kunna få en självständig betydelse.

Vi nödgas nu något utförligare undersöka en del yttringar, hvilka vi med afsikt hittils undvikit. De australiska lusthusfåglarnas löfsalar åberopas ofta som de mest öfvertygande bevisen på konstvärksamhet och skönhetssinne hos djuren. Darwin påstår, med stöd af Goulds skildringar, att den fläckiga kragfågelns byggnader vittna om en högt ut-

---

[1] Darwin, The Descent of Man. II. p. 337.

[2] Hellwald, Globus. 59. p. 123. (Der Tanz im Lichte der Völkerkunde).

vecklad smak. Det förefaller dock, som om Mr. Gould skulle bedöma altför välvilligt. På den afbildning af en löfsal, som Darwin har meddelat[1] ser man en oordnad samling snäckor, benbitar, o. s. v. utanför ingången. Vi ha ej häller läst en enda beskrifning, som skulle öfvertyga om, att ett dekorativt ändamål föresväfvat fåglarna, då de hopat grannlåter i boet. Mr. Gould säger visserligen, att några kolibriarter pryda utsidan af sina nästen med yttersta smak. „De fästa på det vackra stycken af flat laf, de större bitarna i midten och de mindre på den del, som är förenad med trädgrenen. Här och där är en fjäder inflätad eller instucken, så att den står fram öfver ytan.“[2] Det borde dock ådagaläggas, att icke en sådan anordning är den naturligaste, som erbjuder sig för fåglarna. Symmetrin och regelbundenheten i djurens byggnader är väl snarast en följd af de instinktiva rörelsernas ofelbara precision. För att en dekoration skall vara konstnärlig, fordras främst att den har kommit till genom fritt val. Man kunde tro, att bien vore goda matematiker, om man kände exempel på att de någongång räknat fel, att en enda af deras celler vore bygd med någon liten förslösning af ruminnehåll.

De absolut reguliera linjerna i trädgårdsmästarfågelns byggnader kunna ej häller öfvertyga oss om, att arten skulle förstå att uppskatta symmetri. Dessa underbara anläggningar, som år 1875 upptäcktes af Beccari på Arfak bergen i Nya Guinea, äro för öfrigt de mest öfvertygande exemplen på fåglarnas förkärlek för granna och lysande föremål.[3] Framför det tältformiga boet är en grön matta af mossa utbredd, på hvilken frukter, insekter, snäckor, blommor och svampar äro kringströdda. Märkligast är, att fågeln har omsorg om att aflägsna alla vissnade och torkade blommor och ersätta dem med friska. I anord-

---

[1] Darwin, The Descent of Man. II. p. 70. Brehm, Thierleben. IV. p. 423. Jmfr. äfven afbildningen af Atlas fågelns lusthus, Ibid. IV. p. 421.

[2] Darwin, a. a. II. p. 112, enl. Gould, Introduction to the Trochilidæ.

[3] Jmfr. Annali del museo civico di storia naturale di Genova. IX. p. 382—391. Stuxberg, Djurskisser. I. p. 193—195. Letourneau, L'Évolution littéraire dans les races humaines. p. 9—10.

ningen af grannlåterna kan man dock ej, trots Beccari, spåra någon konstnärlig gruppering.[1] Om värkligen prinsfåglarnas samlingar ej äro mer dekorativt arrangerade, än hvad det framgår ur Mr. Ramsays beskrifning,[2] så står skönhetssinnet hos dessa arter ej altför högt öfver korpens, skrikans, skatans, kajans eller gladans. Darwin vill, egendomligt nog, icke afgöra, om det är beundran eller nyfikenhet, som leder skator, korpar och andra fåglar att stjäla och gömma glänsande saker, såsom silfver och juveler. Han påpekar också, att man kan fånga lärkor med en spegel, som glittrar i solen. Men då det gäller de australiska fåglarna, tvekar han ej att använda ordet skönhetssinne.[3] I själfva värket stå många europeiska fåglar i sin smak för grannlåter ej så mycket efter de australiska arterna. Mr. Cornish har funnit glänsande kungsfiskarfjädrar vid ingången till ett gransångarbo. Han har också observerat, att ett par steglitsor prydt sitt bo med förgätmigej.[4] Det är kändt, att korpar, skator, skrikor och kajor anlägga värkliga samlingar, i hvilka föremål af silfver, guld och porslin utgöra hufvudbeståndsdelen. Kajan uppsnappar t. o. m. glödande kol.[5] Gladan, som enligt Cornish till sin intelligens står under de senast nämda fåglarna, tillegnar sig näsdukar, tidningspapper, bokblad o. s. v.[6] Det är icke blott hos fåglar som man kan råka på dylika samlingar. Prof. Silliman har beskrifvit ett bo, som några kaliforniska råttor hade redt sig i ett öfvergifvet hus. Rundt omkring detsamma låg en krets af spikar, alla radade symmetriskt, med spetsarna utåt. Mellan dem var det kringströdt bl. a. omkring två dussin knifvar, gafflar och skedar, värktyg, linnesaker, delar af en silfverklocka, m. m.[7] Mr.

---

[1] Jmfr. färgtrycket och planritningen i Beccaris beskrifning. Den senare aftryckt äfven i Stuxberg. a. a. I. p. 194.

[2] The Ibis. 1867. p. 456. Darwin, The Descent of Man. II. p. 113

[3] Darwin, a. a. II. p. 111—113.

[4] Cornish, Life at the Zoo. p. 105—106.

[5] Jmfr. Nilsson, Foglarna. I. p. 202 o. 206.

[6] Cornish, a. a. p. 103.

[7] Lindsay, Mind in the Lower Animals. II. p. 152.

Lindsay, från hvars bok vi citera beskrifningen, anser att råttan i fråga kan betraktas som en kleptoman. Prof. James har åberopat samma faktum som ett exempel på samlaremani.[1] Man behöfver dock ej tvista om benämning, ty de båda själsstöringarna stå psykologiskt hvarandra temligen nära. Féré har med rätta sagt, att samlaren är en kleptoman, som betalar.[2]

Att förvärfs- och samlarbegäret redan hos djuren kan uppträda i sjuklig stegring, bör man ej förvånas öfver, om man tänker på, hur viktigt det för dem är att taga vara på alt, som är användbart till byggnadsmaterial. För de fall vi citerat fins det emellertid äfven en ytterligare förklaring. Råttans, skatans, gladans o. s. v. samlingar ha till största delen utgjorts af glänsande saker. Det enda gemensamma hos alla de olikartade föremål, som anträffats i de australiska lusthusen, är också deras litenhet och glans. Mr. Cornish, som i Londons zoologiska trädgård iakttagit kragfåglarnas sätt att bygga sina löfsalar, anmärker, att de bland en mängd små sidenlappar alltid föredrogo dem, som voro klarast och mest skinande i väfnaden. Deras förkärlek för glans var ännu större än den för färg. Gaf man dem olika färgade pappersbitar, valdes de röda alltid till först. Kärast af alla deras skatter voro några glaskulor från ett solitairespel.[3]

Att glänsande föremål utöfva en mäktig invärkan på alla djur, är en erfarenhet, som man längesen vetat att praktiskt begagna sig af. Antiloper, vilda kalkoner och prutgäss bringas ofta inom skotthåll genom att man viftar med en brokig näsduk.[4] Romanes tror, att det är ett undersökningsbegär som drifver fiskarna att närma sig ett ljusterbloss.[5] Instinkten att granska och skärskåda alla nya och

---

[1] James, Principles of Psychology. II. p. 424.

[2] Féré, Pathologie des émotions. p. 456.

[3] Cornish, Life at the Zoo. p. 101—102.

[4] Lindsay, Mind in the Lower Animals. I. p. 252—253.

[5] Romanes, Animal Intelligence. p. 247. Fakta om fiskfångst finnas sammanstälda hos Grant Allen, The Colour Sense. p. 119, 157, 167. Lindsay, a. a. II. p. 126, 219.

ovanliga föremål spelar visserligen en stor roll i de högre djurens lif.[1] Att de dragas till glans och ljus, beror likväl snarast på en automatisk rörelse, som förutsätter hvarken vilja eller instinkt. Det är väl icke häller vetgirighet som lockar lärkan till en skimrande spegel.

Mr. Lindsays tolkning af dessa fenomen är helt säkert betydligt enklare. Han säger, att man i dem har att göra med en slags fascination.[2] Men med detta namn har han naturligtvis ej förklarat själfva saken. Vi kunna ej upptaga utrymmet med någon undersökning af fascinationens psykologi. Det är för tillfället nog att påpeka, det små, glänsande föremål äro de mest använda medlen för framkallande af tvångsuppmärksamhet, t. ex. vid hypnotisering. Med sin glans draga de våra ögon till sig, och med sin litenhet binda de dem. Souriau har sammanfattat de allmännaste vilkoren för fascination, då han säger: „les objets nous fascinent d'autant plus qu'ils sont plus éclatants et de plus petite dimension“.[3] På en liknande sats har redan Hemsterhuis bygt sitt estetiska system. Bland alla synliga ting, säger han, älskar själen mest en lysande punkt, nästan omärklig till sin storlek.[4]

Att glansen hos ett föremål väcker lust, tarfvar inga bevis. Man behöfver blott tänka på de primitivaste smyckena. Pärlor och ädelstenar värka genom sin djupa relief kanske ännu mäktigare än en glänsande yta. Genom att fixera kristaller, glaskulor, mässingsknappar o. d. kan man hos sig framkalla en slags svindel, som åtföljes af hallucinationer, såsom vid „crystal gazing“, katoptromanti, o. s. v.

Den kromatiska irritationens värkningar belysas af Férés experiment. Dessa ha visserligen till största delen företagits med hysteriker och nevropater, hos hvilka intryckens dynamogena värkningar framträda med ovanlig tydlighet.

---

[1] Van Ende, Histoire naturelle de la croyance. I. p. 138—145.

[2] Lindsay, a. a. II. p. 219—220.

[3] Souriau, La suggestion dans l'art. p. 26.

[4] Hemsterhuis, Oeuvres philosophiques. I. p. 83. (Lettre sur les désirs).

Resultaten kunna i alla fall, med någon reduktion, tillämpas äfven på normalpsykologien. Det enda experiment med djur, som Féré utfört, är särskildt upplysande. Tordyflar förmå under invärkan af röda ljusstrålar släpa föremål af 8 till 10 gånger deras egen vikt, då de däremot ej nå upp till mer än 6 $^1/_2$ vid vanligt ljus. [1] Det är att beklaga, att Féré ej undersökt de färglösa intryckens värkningar. Af alt att döma, skulle dylika experiment ådagalägga en kanske ännu större kraftstegring, än den som uppvisats för de färgade förnimmelserna. Vi skola i det följande få tillfälle att omtala metallglansens inflytande på hysteriker och nevropater. Af de anförda exemplen bör det emellertid ha framgått, att granna och glänsande föremål på den animala organismen värka en excitation, som icke har sin grund i några erotiska associationer. [2] De stegra intensiteten af hvilken som hälst själsbild — för att tala i Binets termer — som för tillfället behärskar medvetandet. [3]

Om fåglarna tillgripa dessa föremål och föra dem till sitt bo, så lyda de därmed en drift, som ofta har makt öfver människor. En läkare i London, hvilken var tillkallad som expert med anledning af en rättegång mot en förnäm lady, säger om kleptomanerna: „Ett af de bästa bevisen för att stjälandet är patologiskt, är färgen och glansen på de stulna föremålen. En kleptoman stjäl sällan eller aldrig mynt. Ingenting väcker så starkt den sjukliga driften som färg, och i regeln äro de ting kleptomanerna stjäla glänsande och brokiga.“ [4] Man kan naturligtvis åberopa många fall af kleptomani, vid hvilka de stulna föremålen ej utöfvat någon visuell fascination. Men det fins helt säkert en särskild klass af sjuklingar, som låter jämföra sig med de grann-

---

[1] Féré, Pathologie des émotions. p. 25.

[2] Om barns förkärlek för glänsande föremål, se Sully, Studies of Childhood. p. 300—301, 403, 409.

[3] Jmfr. Binet, Études de psychologie expérimentale. (L'intensité des images mentales. passim.)

[4] Science Siftings. 1893. p. 62—63. Jmfr. äfven Regnard, Andliga farsoter. p. 138—139.

låtslystna fåglarna. Till samma grupp kan man räkna alla de giriga, som älska guldet för dess klang och glans. Prof. James har känt en kleptoman, som stal silfver från sin egen matsal.[1] I alla sådana fall är fenomenet ytterst enkelt. Det försiggår ingen värdering af föremålens nytta, ej häller någon uppskattning af deras skönhet. De tillgripas endast på grund af den omotståndliga fascination de i kraft af sin fysiologiska invärkan utöfva. Med estetiken ha dessa yttringar ingenting att göra, hvarken hos människan eller hos djuren.

De, som hålla med Darwin, kunna ännu taga fasta på det, att föremålen i löfsalarna ofta arrangeras om. Skulle det visa sig, att fåglarna värkligen försökte några nya färgsammanställningar, så kunde man naturligtvis ej frånkänna dem ett slags skönhetssinne. Att lusthusen så ofta förändra utseende, är likväl snarast en följd däraf, att fåglarna leka med sina skatter. Man har observerat, att den stora kragfågeln roar sig med att flyga fram och tillbaka genom löfsalen med någon snäcka i näbben, som den plockar upp på ena sidan och för öfver till den andra. (Capt. Stokes).[2] Än märkligare är den beskrifning om ett par fångna atlasfåglar, som Gould citerar enligt ett bref från F. Strange. „Båda könen medvärka vid byggandet, men hanen gör det mesta arbetet. Tidtals jagar han honan öfver hela buren, därefter går han till löfsalen, plockar upp en grann fjäder eller ett brokigt blad, låter höra några egendomliga toner, reser alla fjädrar och springer genom lusthuset. Han är så exciterad, att ögonen synas färdiga att falla ur hufvudet, turvis breder han ut hvardera vingen, sjunger ett lågt, hvisslande läte, och förefaller att, likasom hustuppen, plocka någonting upp från marken, ända tils honan vänligt närmar sig honom“.[3] Man kan ej gärna tro, att hanen under en

---

[1] James, Principles of Psychology. II. p. 426.
[2] Darwin, The Descent of Man. II. p. 71.
[3] Gould, Birds of Australia. I. p. 444—445.

sådan sinnesstämning skulle arbeta för att, som Büchner säger, tillfredsställa sitt eller honans skönhetssinne.[1]

Vi få af Mr. Stranges beskrifning det intryck, att hanen, som under sitt öfverretade tillstånd mer än eljes är mottaglig för excitation, mäktigt stimuleras af de små, granna föremålen. Genom att svänga en fjäder eller en snäcka framför honan åstadkommer han kanske en likartad värkan som påfågeln, då den breder ut sin granna stjärt. Darwin har uppvisat, hur påfågelns och argusfasanens fjäderteckning småningom utvecklats till det underbara mönster, som de fullkomligaste arterna nu förete. Han säger med rätta, att man lika väl kunde tro, att en af Rafaels madonnor uppstått genom urval af färgfläckar, hvilka flere generationer af unga konstnärer, utan någon afsikt att skapa en mänsklig figur, hade kluddat på en duk, som att ocelli-teckningen vore ett resultat af tillfälliga variationer.[2]

Att det värkligen fins en räson för utvecklingen af just denna „ball and socket“ effekt, framgår tydligast vid jämförelse med de australiska fåglarnas beteende. Då ögonen på en fasan- eller påfågelfjäder ha nått sin fullkomligaste utveckling, äga de just sådana egenskaper, som göra de små föremålen, snäckor, fjädrar, blommor, löf o. s. v., tilldragande för t. ex. kragfågeln. Den djupa reliefen ger dem utseende af ett värkligt litet klot, glansen är skinande metallisk, och framför alt bli de på grund af sin litenhet starkt fascinerande. Wallace har, med stöd af Tylors undersökningar, framstält de anatomiska och fysiologiska grunderna för färgens fördelning i fläckar och band.[3] De detaljerade mönstren i fåglarnas fjäderteckning ha dock ej någon motsvarighet i den anatomiska strukturen. Att skarpt begränsade, skinande fläckar så ofta förekomma på en för öfrigt enfärgad kropp, är snarast en följd däraf, att skyddsfärgen i

---

[1] Büchner, Liebe und Liebesleben. p. 49.
[2] Darwin, The Descent of Man. II. p. 142.
[3] Wallace, Darwinismen. pag. 320—324.

strid med igenkänningsfärgen lämnat åt denna ett litet område, där den utvecklat sig så mycket intensivare än eljes. [1] Sådana små paljetter, som en del kolibriarter bära på sin dräkt, [2] ha emellertid en långt mäktigare invärkan på honan, än blotta igenkänningstecken förmå utöfva. I alla de fall, då en „framåtskridande färgförändring", hvilken fortgår „på bredden eller åt alla sidor i planet", är orsaken till uppkomsten at runda „fläckar i växlande färger och schatteringar", [3] kan man därför tänka sig, att urvalet gynnat utbildningen af denna i eminent grad exciterande teckning. Hos Homophania insectivora och Petasophora cyanotis är bröstet prydt med mörka fläckar af samma slag som påfågelns och fasanens ocelli. [4] Då ögonen äro fästa på fria, utstående spröt, såsom hos kolibrin Steganura underwoodi [5] och hos kungsparadisfågeln, [6] påminnes man omotståndligt om de australiska fåglarnas förkärlek för snäckor och bär. Skilnaden är blott, att den ena håller i sin näbb, hvad den andra bär på stjärten.

Psykologiskt är denna skilnad dock af ofantlig betydelse. Man kan tro, att glans utöfvar inflytande på honan endast i den mån den är associerad med föreställningarna om hanen. Men man har svårt att tänka sig, det hanarne skulle uppsöka lysande föremål på grund af gjorda erfarenheter om honans förkärlek. Grant Allens [7] och Lloyd Morgans [8] försök att reducera den excitation granna färger och glans utöfva, till en värkan af erotiska associationer, gäller icke för de djur, som själfva sakna färgprakt. Trädgårds-

---

[1] Jmfr. äfven Wallace, Darwinismen. p. 247.

[2] Jmfr. Mulsant, Histoire naturelle des oiseaux-mouches, Planches.

[3] Wallace, a. a. p. 331.

[4] Mulsant, a. a. pl. 62 o. 92.

[5] Ibid. pl. 110. Träsnitt i Brehm, Thierleben. IV. p. 671. Darwin, The Descent of Man. II. pag. 77.

[6] Wallace, The Malay Archipelago, beskrifning II. p. 223—224, 401—402. afbildning efter p. 386. Färgtryck i Brehm. a. a. IV. p. 408.

[7] Grant Allen, The Colour Sense. p. 163 o. 241.

[8] Lloyd Morgan, Animal Life and Intelligence. p. 408.

mästarfågeln t. ex. är anmärkningsvärdt oansenlig till sin fjäderdräkt.[1] Den glädje honan kan anses erfara af grannlåterna framför boet, kan sålunda icke bero på några påminnelser om makens bröllopsståt. Tillämpas teorien om färgnjutningens erotiska ursprung till alla sina konsekvenser, så leder den till de mest groteska påståenden.[2] Med kännedom af de resultat, som de experimentella undersökningarna af synintryckets värkningar ha gifvit, anse vi alla dylika teorier obehöfliga. Att hanarne just under parningstiden äro mottagliga för glansens och färgens lockelser, beror på ett förhållande, som är lätt att förstå, men svårt att förklara, d. ä. uttrycka i bestämda termer. Det fins, vi skola i det följande få uppvisa många exempel härpå, vid hvarje extas ett obestämdt, kanske instinktivt, behof till stegring. Uttrycket för en öfvernormal känsla åstadkommer genom sin återvärkan redan en dylik. I sång, i dans och i flygkonster vinna hanarne ej en direkt befrielse från nervspänning, utan tvärtom en stegring af själfva känslans intensitet. Man kan tro, med Espinas, att fåglarna samlas i skockar under parningstiden, ej blott för att råkas och välja, utan också för att uppvigla sig genom åsynen af andra, lika exciterade.[3] Vi ha här att göra med ett behof, som icke ännu kan kallas estetiskt. Det förutsätter ej häller någon slags själsutbildning och värkar därför redan hos djuren. Ingenting hindrar oss att betrakta fåglarnas lekande med lysande föremål som en mer komplicerad yttring af samma begär, hvilket leder dem att genom danser, strider och sång söka uppegga sig själfva och honan.

Det, som blifvit bevisadt om några af hanens yttringar, kan naturligtvis till en del gälla äfven för de öfriga. Om färgerna excitera, oberoende af alla erotiska associationer, så behöfver ej häller sångens och dansens inflytande bero blott på påminnelser om parningen. Den lust vi, lika

---

[1] Beccari i Annali del museo civico. IX. p. 385. jmfr. färgtrycket.

[2] Se Grant Allen, The Colour Sense. p. 123 o. 127.

[3] Espinas, Des sociétés animales. p. 328.

väl som djuren, erfara af dessa yttringar, har en allmännare grund än den erotiska. Då därför sången förekommer utom parningstiden,[1] är man ej tvungen att tro, som Hollgren,[2] att fågeln påminner sig vårens fröjdefulla stunder. Om honan njuter af hanens sångföredrag medan hon rufvar, så är hennes glädje kanske ej ett blott eko af den uppskakning hon engång förut erfarit under intryck af samma toner.

Då sången, dansen och flygkonsterna uppträda utom parningstiden, har ett kraftöfverskott, värkadt antingen af riklig tillgång på föda eller af underlättade lifsbetingelser (solsken, varm luft o. s. v.), framkallat dessa yttringar.[3] Det har tidigare påpekats, att fortplantningsförmågan icke står i nödvändigt förhållande till kroppens lifskraft. Man har likväl skäl att anse sångfåglarnas sång och falkarnas flygkonster, när hälst de än uppträda, som värkade af en och samma orsak. Sådana lätta, fria och graciösa yttringar kunna vi ej fatta annorlunda än som glädjeuttryck, medan däremot den medvetslösa sisningen hos en tjädertupp förefaller att ha sin grund i ett tillstånd, som kanske ej är oblandadt lustbetonadt. Att finna motsvarigheter till en dylik extas utanför parningstiden är ingalunda så lätt som att uppvisa exempel på fåglar, hvilka sjunga vid vackert väder. Det är därför förklarligt, att Spencer endast fäster sig vid öfverskottet som en orsak till djurens musik.

Om känslouttrycken under parningstiden värkligen genom selektion kommit att antaga en bestämd form, så är det endast naturligt, att de bibehålla densamma äfven när de däremellan utföras. Då parningstidens upprörda känslor äro nästan det enda patos, som en fågel genomlefver, så

---

[1] För exempel härpå se Brehm, Thierleben. IV. p. 164, 334, 357. Spencer i Mind. XV. p. 452. Hollgren, Foglarnes språk. p. 67, 97, 135. Nilsson, Foglarna. I. p. 453 o. 462.

[2] Hollgren, a. a. p. 94. Jmfr. äfven Darwin, The Descent of Man. II p. 54.

[3] Jmfr. blåkråkornas och falkarnas »Vergnügungsflug». Brehm, a. a. V. p. 253. VI. p. 207.

kommer hvarje annan stark extas att låna sitt uttryck af denna. Rörelser af alldeles speciell betydelse kunna sålunda fungera som härledda glädjeuttryck.[1] Det är därför också antagligt, att i många fall parningsvalet, eller rättare det naturliga urvalet före parningen, har gett åt reflexutlösningen för starka känslor den form, vi kalla vacker, på samma sätt som de granna färgerna i hanens fjäderdräkt blifvit fördelade till sådana mönster, som på honan kunna utöfva en exciterande invärkan. I motsats till Darwin anse vi, att denna invärkan ingalunda är af estetisk art. Men vi ha också funnit, att den endast till en del har sin orsak i det förtydligade intryck af hanens kön, som honan erfar. Utan hjälp af erotiska associationer medföra toner, färger och rörelser en allmänt kraftstegrande invärkan. Att människan anser hanarnes sekundära könskaraktärer och -yttringar vackra, beror därför ej på något skönhetssinne hos djuren, ej häller på något erotiskt ursprung för vår estetiska värdering, utan är en följd däraf, att människor och djur exciteras af samma slags sinnesintryck.

Med alt detta ha vi endast förklarat de granna och glänsande färgerna i hanens dräkt, hans uppeggande musik och de rörelser i hans dans, med hvilka han framhåller alla sin kropps företräden. Behaget i fåglarnas sång och i deras flygkonster kan däremot ej anses i någon mån gynnsamt för stimuleringen. Då vi i det följande undersöka gracens allmänna vilkor, skall det visa sig, att icke ens denna egenskap, som ger djurens konst dess främsta tjusning, tvingar oss att antaga någon sträfvan.

De flesta af Darwins exempel på djurens förmenta skönhetssinne äro hämtade ur fågelvärlden. Om vi med det ofvanstående lyckats bevisa, att dessa exempel icke vittna om några bemödanden att vinna honans gunst genom invär-

---

[1] Jmfr. Brehm, Thierleben. VI. p. 58. om viphanens bobyggnadspantomim, hvilken, om man skall tro Liebe, ursprungligen innebär ett slags äktenskapslöfte. Liebe har själf observerat, att samma rörelse utföres utom parningstiden, då hanen är behärskad af någon häftig känsla.

kan på hennes skönhetssinne, så behöfva vi så mycket mindre antaga någon estetisk uppmärksamhet hos de djur, hvilkas yttringar enligt vårt omdöme ej äro vackra. Härmed är det icke sagdt, att ej djuren skulle äga något slags konstbehof. Vi för vår del tro, att de gemensamma tjutkörerna hos vrålapan[1] och de trumkonserter, som chimpanserna anställa,[2] stå närmare människans enklaste konstyttringar än någon af fågelhanarnes graciösa och vackra produktioner.

Hvarför vi anse denna osköna musik betydelsefull för konstfilosofien, kan ej närmare förklaras, innan vi på grundvalen af den mänskliga psykologien härledt oss till begreppet konstdrift.

---

[1] Brehm, Thierleben. I. p. 204—205, 208.

[2] Van Ende, Histoire naturelle de la croyance. I. L'Animal. p. 218. Brehm, a. a. I. p. 87.

ANDRA KAPITLET.

KÄNSLA OCH UTTRYCK.

Den, som känt sig öfvertygad af det föregående kapitlet, bör medge, att djurens sång och dans icke ha sitt ursprung i någon afsiktlig sträfvan att utveckla skönhet, utan i det behof af stegrande och befriande uttryck, som åtföljer hvarje nervspänning, d. ä. känsla. Då vi nu öfvergå till den mänskliga konstens enklaste motsvarigheter, ledas vi därför till att granska den primitiva människans beteende, då hon behärskas af en stark känsla. En psykologisk undersökning af känslouttryckens estetiska betydelse kunna vi dock ej företaga utan att dessförinnan hafva klargjort förhållandet mellan rörelse och känsla.

De experiment, som under de senaste åren utförts inom området för de enkla känsloförnimmelsernas psykologi, ge en god belysning åt detta förhållande. Férés undersökningar äro enligt vår åsikt de märkligaste. De bevisa framför alt, att hvarje periferiskt intryck framkallar en transformation af rörelserna i kroppen, hvilken, beroende af intryckets intensitet och varaktighet, ter sig som en aktivitetsstegring eller aktivitetshämning (dynamogenie eller inhibition). [1] I alla de fall, då Féré på sina apparater kunnat afläsa en förkortad reaktionstid och en ökad energiutveckling hos försökspersonen, har denne af intrycket erfarit den subjektiva känslan lust. Hvart olustbetonadt intryck har

---

[1] Féré, Sensation et mouvement. p. 34. Pathologie des émotions. p. 224—225.

däremot åtföljts af en nedsättning af energin.[1] Lehmann har genom sina experiment ledts till öfverensstämmande resultat. Men han har icke inskränkt sig till att studera kraftutvecklingen, utan också uppmätt pulshöjden och andedräktskurvorna under olika sinnesförnimmelser. Hans sammanfattning är den, att:

„Enkla lustbetonade sinnesintryck åtföljas af en kärlutvidgning och kanske äfven en ökning af hjärtkontraktionernas omfång i förening med en förhöjning af de frivilliga musklernas, åtminstone andedräktsmusklernas, innervation“. „Vid alla olusttillstånd bör man urskilja den stöt, som retningen medför, från det efterföljande tillståndet. Vid retningsmomentet inträder ett djupare andetag, och om retningen är mycket stark, tillika en ökning af de frivilliga musklernas innervation. Därefter följer vanligen en förslappning“ — —[2]

Den teori för lustens och olustens fysiologi, som man på grund af dessa experiment vore frestad att utveckla, blefve emellertid ingalunda ny. Féré har själf påpekat, att hans undersökningar endast tjäna till bekräftelse för de åsikter, som mer eller mindre klart blifvit framstälda af Kant, Bain, Darwin och Dumont.[3] Alla författare, som närmare behandlat uttrycksrörelserna, ha framhållit, att lusttillstånd åtföljas af en tendens till aktivitet. (Gratiolet, Darwin, Bain, Bouillier, Mantegazza). Det har också blifvit påpekadt, att rörelser och ohämmad stegrad funktion i allmänhet taget värka lust. Om förklaringen af dessa fakta har man däremot ingalunda varit enig. Man kan anse, att det med förnimmelsen af de objektiva betingelser, som framkalla lusten, följer en tendens till rörelser. Att dessa omvändt framkalla lust, skulle då bero på en associationsvärkan. Men man kan också tro, att just funktionsstegringen, stimuleringen, då den blir medveten, förnimmes som lust, och att den känsla, som framkallas af rörelser, sålunda icke

---

[1] Féré, Sensation et mouvement. p. 64.
[2] Lehmann, Hovedlovene for det menneskelige Følelsesliv. p. 67 o. 72.
[3] Féré, a. a. p. 64.

är någon förmedlad, utan tvärtom en typisk lust. För tolkningen af de fenomen vi syssla med är det ingalunda likgiltigt, på hvilketdera sättet man uppfattar kroppsrörelsernas och känslornas inbördes afhängighet.

Den Hamilton-Bainska åskådningen, enligt hvilken lustens vilkor sökes i rörelser, är helt säkert den enklaste och lättfattligaste. Den har för sig de erfarenheter enhvar har gjort om njutningen af aktivitet och ohämmad funktion. Men det är tydligt, att man ej i rörelsen kan se lustens enda vilkor. Altför länge upprepade rörelser värka ansträngning och trötthet, d. ä. olust. Vid tillstånd af matthet blir hvarje aktivitet outhärdlig. En svag individ lider af samma mått värksamhet, som för en stark betyder njutning, o. s. v. Intensiteten och varaktigheten af de rörelseförnimmelser ett gifvet intryck representerar måste därför stå i ett visst förhållande till det stimulerade organets funktionsförmåga, för att intrycket skall bli lustbetonadt.

Funktionsförmågan åter är afhängig af näringsvärksamheten. Man måste därför ansluta sig till Lehmann, då han säger, att „Lyst og Ulyst maa i alle Tilfælde antages at være de psykiske Resultater af Forholdet mellem det Energiforbrug, som der i det givne Øjeblik kræves af det arbejdende System, og Energitilførseln ved Ernæringsvirksomheden“.[1] Marshall har genom en vidlyftig och mödosam undersökning kommit till ungefär samma sats. „Pleasure and pain are determined by the relation between the energy given out and the energy received at any given moment by the physical organs which determine the content of that moment“.[2] Lust uppstår enligt Marshalls definition hvar gång ett öfverskott af maganiserad kraft löses ut vid reaktionen mot ett gifvet intryck; olust uppstår, då en stimulering gör anspråk på mer energiutveckling i reaktionen, än organet är förmöget att prestera.[3]

[1] Lehmann, Hovedlovene for det menneskelige Følelsesliv. p. 121.
[2] Marshall, Pain, Pleasure, and Aesthetics. p. 221.
[3] Jmfr. Marshall, a. a. p. 222.

Med en sådan bestämning ger man en viss rätt jämväl åt de teorier, enligt hvilka lustens vilkor böra sökas, som Dumont säger det, icke i kraftutgifter, utan i mottagande af kraft, [1] eller, som det heter hos Delbœuf, i återställande af jämvikten. [2] Men om man också beaktar båda dessa moment, så får man ingalunda likställa dem. Lust *kan ej* uppstå, utan att organen äro välnärda, starka och funktionsdugliga, men den *uppstår* först när de värkligen funktionera. Marshall påpekar med rätta, att det fins ingen grund att tro, det kraftöfverskottet och mottagandet af kraft skulle bli i och för sig medvetna. [3] Sålänge man alls kan tala om några själstillstånd, måste dessa motsvaras af rörelser.

Det kan här invändas, att lusten vid hvila och olusten vid hämmad värksamhet bevisa, att också „tillstånd" kunna ge anledning till medvetenhetsakter. [4] Det påpekades emellertid redan af Sir William Hamilton, att man strängt taget ej kan tala om något „dolce far niente". Den fullkomliga overksamheten är aldrig annat än tråkig. [5] En ohindrad fantasivärksamhet, fria, glada rörelser och lek kallas af den, som är van vid tvångsarbete, för hvila. Det ljufva man söker i sysslolösheten är oftast friheten att få göra hvad man vill. Då vi njuta af ett sinnes hvila, arbeta de öfriga så mycket intensivare. När tystnaden icke är tom och hemsk, utan glad, har den gett fart åt tankarna eller skärpa åt synen. Om vintern, då hvar rörelse på gatan är nästan ljudlös, njuter man så mycket mer af vimlet. Det käns, som om man kunde höra med ögonen.

På samma sätt skall man finna, att ovärksamheten vid alla lustbetonade tillstånd endast är skenbar. Den religiösa extasen är en ytterligt koncentrerad uppmärksamhet, en kraftutveckling, som försiggår så helt och hållet i cen-

---

[1] Dumont, Vergnügen und Schmerz. p. 81—83.

[2] Delbœuf, Éléments de psychophysique. p. 182 o. 191.

[3] Marshall, a. a. p. 174.

[4] Jmfr. Spencer, Principles of Psychology. I. p. 273.

[5] Hamilton, Lectures. II. p. 478. Jmfr. äfven Bouillier, Du plaisir et de la douleur. p. 52—62.

tralorganen, att intet yttre tecken förråder densamma. Endast den efterföljande utmattningen vittnar om, att icke ens denna, som det förefaller, alldeles passiva lust har saknat sin motoriska motsvarighet. [1] Äfven vid de skenbart mest passiva tillstånd af yppigt välbehag kan man, tro vi, uppvisa någon funktion, som förklarar lusten. Om det ingår njutning i en så fullkomlig hvila som den drömfria sömnen, så beror den af det vegetativa lifvets ohämmade funktioner. Preyers gosse smålog ofta medan han sof. Han hade hvarje gång kort förut sugit sig mätt. [2] Man är böjd att underskatta kraftutvecklingen vid näringsprocesserna, därför att man i vanliga fall äger ett så otydligt medvetande af densamma. Féré anser likväl, att detta arbete t. o. m. kan likställas med de frivilliga musklernas, „le travail silencieux de la nutrition use peut-être plus de force que beaucoup de gens n'en dépensent en travail neuro-musculaire“. [3] När en ansträngande värksamhet efterträdes af hvila, bli dessa funktioner kanske mer medvetna än eljes. Under den tid uppmärksamheten varit upptagen med ett själsarbete, ha de vegetativa funktionerna förbrukat ett jämförelsevis ringa mått energi. Såsnart den ensidiga spänningen upphäfts, äro de därför i eminent grad funktionsförmögna. De lösa ut hela sin sparade kraft i rörelser, som måste bli lustbetonade.

Då man påstår, att hvilan efter en ensidig värksamhet åtföljes af lustbetonade funktioner, bygger man på den förutsättningen, att hvarje ansträngning har till följd funktionshämning i de organ, som ej arbeta. Kraftens begränsning tvingar till en sådan anordning, som ingalunda är beroende af någon viljeakt. [4] Kunde man nu ådagalägga, att också hämmad aktivitet i en del organ motsvaras af stegrad i de öfriga, så skulle man få både hvilans njutning och ovärk-

---

[1] Jmfr. om extasen Godfernaux, Le sentiment et la pensée. p. 51—52.

[2] Preyer, Die Seele des Kindes. p. 231.

[3] Féré, Pathologie des émotions. p. 116.

[4] Féré, a. a. p. 116. Jmfr. äfven Ribot, Psychologie de l'attention. passim.

samhetens outhärdlighet uttryckta i termer för rörelse. Marshall har gjort ett försök till en sådan reduktion. Om man tror, att vi äga ett begränsadt mått energi, som i hvarje ögonblick måste värka på något håll, så länge lifvet upprätthålles, så förstår man, att hämmandet af ett naturligt utlopp för denna kraft skall ge anledning till rörelser och yttringar, hvilka kunna bli vådliga för organismen. „Om näringstillflödet fortfar oafkortadt, så komma de angränsande organen att upptaga däraf så mycket, som de förmå magasinera i form af potentiell kraft. Men härmed kan det ej hindras, att näringskanalerna inom kort bli stoppade och deras muskler och nerver tvingas att göra öfvernormalt arbete. — — — Dessa värkningar inskränkas ingalunda till det nutritiva systemet, hela organismen lider af obstruktionen och arbetar på att bryta den“. [1]

För att undvika missförstånd böra vi påpeka, att man ofta förväxlar den hämmade aktiviteten med en tvungen orörlighet. Om man för att hålla sin uppmärksamhet samlad under en längre tid nödgas kväfva all rörelse, så har man härmed utfört ett ansträngande arbete. Féré påstår, med stöd af Béclards undersökningar, att den statiska kontraktionen är mer tröttsam och hastigare ökar muskelns temperatur än den dynamiska. [2] De rörelseimpulser, som de ständigt värkande stimuleringarna väcka, kunna endast neutraliseras af nya rörelser, men ej dödas.

Med den bristfälliga kännedom, som vi äga af själstillståndens fysiologiska motsvarighet, måste naturligtvis en förklaring som Marshalls bli alldeles obestämd. För ett tillstånd, i hvilket det ingår så få föreställningselement som i olusten vid overksamhet, är det också svårt att vädja till den inre iakttagelsen. Vi tro dock, att ingen, som i högre grad erfarit denna frätande känsla, skulle bestrida det aktiva momentets förekomst. Alla hämmade och stämda rörelse-

---

[1] Marshall, Pain, Pleasure, and Aesthetics. p. 213.

[2] Féré, a. a. p. 117.

impulser vända sig inåt och förtära. Logau hade erfarit det, då han skref sitt epigram:

»Ein Mühlstein und ein Menschenherz wird stets herumgetrieben,
Wo beides nichts zu reiben hat, wird beides selbst zerrieben».

Marshalls förklaring bygger på en iakttagelse, hvars riktighet är obestridlig: den, att njutningen vid hvila och olusten vid overksamhet förnimmas som systemiska, massiva känslor, hvilka ej äro bundna vid någon lokaliserad föreställning, då däremot en altför stark retning, d. ä. öfveransträngd värksamhet, gör sig kännbar som akut smärta.[1] De principer han på grund af denna erfarenhet härledt sig till: energins begränsning, näringstillflödets magasinering och kraftutvecklingens öfverflyttning från ett organ till ett annat, kunna i många fall ge den enklaste förklaringen på de fenomen vi nu ha att undersöka.

Om olusten vid hämmad aktivitet har sin grund i rörelser, som „slagit inåt“, så är det tydligt, att hvilken yttring som hälst återställer balansen i systemet. Lust vinnes kanske först då det hämmade organet får återtaga sin värksamhet, men äfven en vikarierande rörelse i andra kroppsdelar befriar från spänningen. Häraf de diffusa, planlösa och oriktade rörelser man ofta kan iakttaga vid starka känslor. Den lifsvådliga tension, för hvilken känslouttrycket har till uppgift att skydda systemet, beror väl just på ett bundet rörelsebehof, som ej kan lösa sig utåt. Då ett otydligt erfaret öfverskott af lifskraft ger anledning till extatiska sånger och danser, äro dessa i många fall den enda räddningen från en begynnande olust. En pessimist kunde säga, att det egentligen ej är roligt att dansa, utan endast så outhärdligt att stå stilla, när man är glad. I de häftiga glädjeutbrotten har man därför att göra med omedvetna säkerhetsåtgärder, genom hvilka jämvikten återställes i systemet.

[1] Marshall, Pain, Pleasure, and Aesthetics. p. 215.

En likadan instinkt borde väl värka äfven vid akuta känslor. En smärta, som beror på att det i ett organ utvecklas mer energi än organet är i stånd att prestera, måste ju i någon mån aftaga, om man framkallar kraftutveckling på ett annat håll. Redan Hippokrates hade observerat, att då två smärtor erfaras samtidigt, den starkare döfvar den svagare. [1] Marshall påpekar, att läkare ofta begagna sig af samma erfarenhet, i det de vid svåra plågor framkalla „contra-irritation“, d. ä. en låggradig, diffus smärta i angränsande kroppsdelar. Under den tid det lidande organet sålunda blir tvunget till hvila, kan det vinna nya näringsförråd och till någon mån återhämta sig. [2] I uttrycken för olustbetonade emotioner finner man många exempel på en sådan instinktiv sträfvan att genom framkallande af nya, olikartade smärtor leda uppmärksamheten ifrån den plåga man lider af. Kroppslig smärta blir sålunda i många fall en t. o. m. efterlängtad befrielse från andliga kval.

Ett dunkelt medvetande om nervsystemets begränsade kraft är också orsak till de häftiga rörelser, med hvilka man söker döfva smärta. Darwin har särskildt beaktat denna synpunkt. Han påpekar bland andra exempel, att sjömän, som få prygel, ofta hålla en läderbit i munnen för att med all makt bita i den, då plågan är som störst. [3] Adolphe i Benjamin Constants roman fann, som så många andra, en lindring för sin ångest i planlösa vandringar, „ces courses sans but, qui servaient à remplacer mon agitation par de la fatigue“. [4] Bland de extatiska danserna hos vilda folk ha många sin främsta betydelse just som anaesthetica. Det är dock naturligtvis endast i undantagsfall som smärtans motoriska reaktioner äro afsiktliga. I regeln äro de endast utstrålningar af nervspänningen, så litet medvetna, att man ej ens kan kalla dem instinktiva.

---

[1] Darwin, Expression of the Emotions. p. 72.
[2] Marshall, a. a. p. 259.
[3] Darwin, a. a. p. 72.
[4] Constant, Adolphe. Ch. II.

Det har ofta blifvit påpekadt, att den, som vid häftig smärta, t. ex. vid operationer, kväfver sina skrik, känner plågan så mycket intensivare. [1] Utom att som vi redan påpekat, rörelserna skulle ha neutraliserat smärtan genom att fördela uppmärksamheten, medvärkar härtill ännu ett annat inflytande. Då organismen och instinkten engång kräfva häftiga uttryck, så kunna dessa hämmas endast genom ansträngning. Till den kraftförbrukning, som smärtan innebär, kommer sålunda ännu en ytterligare anledning till utmattning. [2] Det är ingen motsägelse att påstå, det tröttheten kan både stegra och försvaga en smärta. Då man söker den i aktiva, utåtvända rörelser, drager man därmed sin uppmärksamhet och sin nervkraft bort från de organ som lida. En blott inhibitiv rörelse har aldrig samma värkan på medvetandet. I många fall däremot förutsätter hämningen af en del uttryck en stark aktiv rörelse i andra organ. Ingen förmår tillbakahålla ett skrik utan att knyta näfvarna eller bita ihop tänderna. Vid häftig smärta är denna slags afledning dock ej tillfyllesgörande. Man kan i Mossos intressanta serie af momentfotografier från en kirurgisk operation iakttaga, hur vid den tilltagande plågan käkarne alt häftigare och häftigare bitas tillsamman, ända tils slutligen, då smärtan nått sin höjdpunkt, det befriande skriket trots alt bryter fram. [3]

Utom det att rörelser sålunda enligt rent mekaniska och fysiologiska vilkor följa på en häftig smärta, så blir ofta föreställningen om en objektiv olustkälla anledning till försvar, afvärjande eller flykt. [4] Sådana rörelser uppträda äfven i de fall, då ingen konkret, handgriplig orsak kan uppvisas. De ha ofta, särskildt hos outvecklade människor,

---

[1] Jmfr. Gratiolet, De la physionomie. p. 337. Med afsikt frånse vi alt det inflytande, rörelserna kunna utöfva på syrsättningen.

[2] Féré, Pathologie des émotions. p. 216.

[3] Jmfr. Mosso, Die Furcht. p. 183.

[4] Jmfr. Meynert, Populär-Wissenschaftliche Vorträge. p. 121—128. Féré, a. a. p. 46. Gratiolet, a. a. p. 52.

sin grund i en vidskeplig uppfattning af smärtans natur. Men just denna vidskepelse betingas också, som vi längre fram skola uppvisa, af de expressiva rörelserna. Associationer från liknande tidigare tillstånd väcka ännu hos en kultiverad människa rörelser, med hvilka man söker att skaka ifrån sig plåga, böja sig undan den o. s. v.

Så funktionshämmande smärtan än är, kan den sålunda, särskildt då den är akut, värka som ett motoriskt incitament. Denna stimulering kan t. o. m. få en medicinsk betydelse. Då Brown-Séquard år 1889 inför La Société de Biologie föredrog sin beryktade upptäckt om den föryngrande invärkan af „Injections sous-cutanées de liquide testiculaire", tog Mr. Féré fasta på hans uppgift om att själfva operationen var ovanligt smärtsam. Vid diskussionen försökte han därför borträsonnera den förmenta betydelsen af det insprutade ämnet. „On sait, en effet", yttrade han, „que sous l'influence d'un mouvement fébrile, il n'est pas rare d'observer une exagération de l'activité psychique et physique; il en est ainsi non seulement chez les sujets ordinaires, mais chez les déments et les idiots". Brown-Séquard själf protesterar visserligen mot Férés interpretation. Mr. Dumontpallier däremot anslöt sig till Férés åsikt: „Quoiqu'il en soit, il est d'ores et déjà dûment établi que certaines excitations périphériques peuvent être suivies d'effets dynamogéniques très curieux. En voici la preuve: un malade auquel j'essayai vainement jadis de transfuser du sang, éprouva du fait seul de l'opération un véritable soulagement, je dirai presque une résurrection, car il n'est mort qu'un grand nombre d'années plus tard" — — —[1]

Att smärtintrycken åtföljas af stimulerande värkningar kan emellertid ej, som Fechner anser det, åberopas gentemot de teorier vi i det föregående anslutit oss till.[2] Reaktionerna mot en olust inträda väl ofta så snabt, att man i

---

[1] La semaine médicale. 1889. p. 190.

[2] Fechner, Vorschule der Aesthetik. II. p. 265. Jmfr. äfven Marshall, Pain, Pleasure, and Aesthetics. p. 187.

tiden ej kan skilja dem från själfva känslan. Men man kan tänka sig, att de rörelser, med hvilka en varelse vrider sig under smärtan eller försvarar sig mot densamma, äro sekundära yttringar, genom hvilka känslans betoning småningom t. o. m. förändras. [1] Vare sig stimuleringen inträder vid själfva retningsmomentet eller först efter det intrycket hunnit bli fullt medvetet, så är olustkänslan starkast då energiutvecklingen är den minsta. Fattar man begreppet uttryck i dess strängaste betydelse, så har smärtan endast ett, förlamning.

Vid lustbetonade intryck har man svårt att göra någon skilnad mellan primära och sekundära yttringar. Hvarje ny form af rörelse är ett nytt uttryck för samma känsla, som af dessa upprepade „somatiska resonanser" [2] ytterligare stärkes. Om lusten uppstått genom funktionsstegring i ett enskildt organ, så måste på grund af det samband, som råder mellan alla de organiska funktionerna, stimuleringen spridas kring hela kroppen. [3] Ju vidare regioner som indragas i rörelsen, ju flere förnimmelser af aktivitet och funktion vi erfara, desto intensivare blir vårt lustmedvetande. En dunkel känsla af kraft, självkänsla, makt t. ex. blir psykiskt känd som sådan, d. v. s. som lust, endast i den mån den ger sig uttryck i rörelser.

Utom all den direkta funktionsstegring, som oskiljaktigt åtföljer alla lustkänslor, värka äfven vid dem associationer från tidigare liknande tillstånd en ytterligare aktivitet. Darwin har påpekat, att hos djuren, lika väl som hos den primitiva människan, nästan all lust, med undantag af värmens och hvilans njutning, är associerad med aktiva rörelser, såsom vid jakt och annat näringsfång och vid parningsstriden. [4] Huruvida nedärfda minnen från denna tid ännu kunna medvärka vid våra känslor, är dock svårt att afgöra.

---

[1] Jmfr. Souriau, L'Esthétique du mouvement. p. 12.

[2] Sully, The Human Mind. II. p. 57.

[3] Ibid. II. p. 37.

[4] Darwin, The Expression of the Emotions. p. 76—77.

Däremot är det säkert, att det innanför hvarje individs lif lägges en fast grund till association mellan lust och aktivitet. Såsom Lehmann har uppvisat, vinner barnet sina tidigaste lustförnimmelser genom rörelser. När det befinner sig väl, stimuleras dess muskler till värksamhet. Såsnart det lärt sig styra sina lemmar, griper det efter hvar sak det kan nå, ser på den, känner på den och slickar den. Alla dessa ting, som barnet får göra bekantskap med, bli, anser Lehmann, källor till lust. „Och då nu lusten att fingrera och bese föremålen företrädesvis uppstår när barnet befinner sig väl, för det enhvar, om också tämligen obetydlig, orsak till olust och smärta vanligtvis vänder dess uppmärksamhet från omgifningen, så är det ögonskenligt, att — — — det skall skapas fasta associationer mellan de genom sin nyhet lustväckande föreställningarna och hela det kroppsliga tillståndet, den förhöjda vasomotoriska värksamheten, det däraf följande rörelsebehofvet och de mimiska uttrycken“.[1] Lehmann har gjort sig beredd på invändningen, att barnet under sina rörelser också borde råka på källor till olust och smärta. Någon association mellan dessa förnimmelser och rörelser kan dock ej uppkomma, därför att barnet har ett så godt minne för alt, som vållar smärta. Ett föremål, som smakar illa, stoppas t. ex. ej i munnen mer än en gång. „Och då det alltid fordras flere upprepningar, för att en någorlunda fast association skall komma till stånd, så är härmed möjlighet gifven för att lustkänslorna kunna associera sig med det organiska tillstånd, som i barnaåldern är en nödvändig betingelse för att barnet frivilligt träder i förhållande till omgifningen, medan olustkänslorna icke kunna ingå en sådan förbindelse“.[2] Lehmann vill visserligen närmast bevisa associationen mellan lusten och förhöjd vasomotorisk värksamhet. Men som han själf påpekar, åtföljes denna af drift till rörelser i de frivilliga musklerna.

---

[1] Lehmann, Hovedlovene for det menneskelige Følelsesliv. p. 227.

[2] Ibid. p. 229. Jmfr. med Lehmanns framställning, Bain, The Senses and the Intellect. p. 301, 303 om de rörelser, med hvilka lusten föder och upprätthåller sig själf.

Vid de tillfällen, då en fullvuxen, kultiverad människa erfar lust, är denna väl oftast åtföljd af föreställningar och bildar led i en emotion. Det behöfver ej nämnas, att frivilliga rörelser, med hvilka man söker närma sig till eller fasthålla den objektiva lustkällan, då alltid skola följa. Äfven om emotionen ej föranledes af något konkret ting, så kan man förstå, att associationer ge anledning till hvad man med Meynert kunde kalla angreppsrörelser [1] (ordet angrepp får naturligtvis ej fattas i krigisk betydelse). Glädjens mimik ger många exempel på sådana härledda uttryck.

Vi se sålunda, att man endast i rörelser, ej i hvila, kan erfara lust, och att rörelser befria från den systemiska, indistinkta olust, som värkas af hämmad aktivitet, lika väl som de lindra den akuta smärtan. Med alt detta lära vi dock ingenting om själfva känslans inneboende väsen. Sådana teorier som t. ex. Marshalls bygga uteslutande på konstruktioner. De ha sitt värde därför, att de ge oss en liknelse, med hjälp af hvilken vi lättare än eljes kunna föreställa oss våra känslors uppkomst. Veterligen har ingen ännu lyckats fullt förklara, hvarför de intryck, hvilkas intensitet står i ett visst förhållande till den energi våra organ äro förmögna att prestera, åtföljas af en stegrad aktivitet. Ännu mer gåtfullt är det, att andra intryck, som göra anspråk på en altför stark kraftutveckling, åstadkomma funktionshämning. Man blir frestad att uppfatta den vid lust stegrade aktiviteten som en angreppsrörelse, med hvilken man sträckte sig efter lustkällan. Funktionshämningen vid olust skulle då bero på en omedveten drift att kväfva alla rörelser, för att därigenom erbjuda det smärtväckande intrycket så få angreppspunkter som möjligt. Men frågar man sig, hvarför vi instinktivt söka och undfly, så stannar man vid samma oförklarliga känslor.

För att vinna någon slags uppfattning, om ej af lustens och olustens väsen, så åtminstone af deras yttrings-

[1] Meynert, Populär-Wissenschaftliche Vorträge. p. 121. (Mechanik der Physiognomik).

sätt, måste man föreställa sig den allra enklaste motsvarigheten till de utbildade känslorna. En sådan se vi i de rent mekaniska och fysiologiska invärkningar på våra kroppsfunktioner, som vissa rörelser eller vissa ämnen utöfva. Vid de lägsta formerna för organisk tillvaro äro dessa ej åtföljda af något tydligt medvetande. En saft eller en syra t. ex. åstadkommer, införd i våra matsmältningsorgan, en vasomotorisk dilatation. På grund af respirationens afhängighet af blodomloppet framkallas häraf naturligtvis en stegrad andningsvärksamhet, med däraf följande ökad omsättning i hela kroppen. Att sådana värkningar äro gynnsamma både för individens hälsa och artens bestånd, behöfver ej sägas. Man kan därför lätt förstå, att det på selektionsväg utbildat sig „mouvements d'attention“ för alla likadana intryck. Då slutligen ett tydligt medvetande blifvit fäst vid individens yttringar, borde denna funktionsstimulering bli erfaren som lust och afsiktligt eftersträfvad. Alla andra intryck, under hvilkas inflytande lifvet blef lättare att lefva och ändå effektivare, d. ä. försiggick med mindre ansträngning och större resultat, skulle på samma sätt bli uppsökta och ge anledning till samma känsla af lust. Stimuleringen är därför ej något lustens attribut, utan dess viktigaste fysiologiska vilkor.

Stoltheten hos en man, som fått en utmärkelse, en orden t. ex. är ej någon annan känsla än den lifsstegring, som framkallas under invärkan af rent fysisk stimulering. I det förra fallet är lusten blott så mycket mer förmedlad. Det behöfves en oändlighet af föreställningar, om den värkan den nya dekorationen skall göra på hans omgifning, om den afund den skall väcka hos andra, o. s. v., för att framkalla de kroppsliga betingelserna för lusten. Men det är likväl ej svårt att förstå, hur dessa rörelser småningom väckas. Tanken på att han skall bli beundrad ger omedelbart anledning till rörelser, hvarigenom han vill räta på sig och göra sig så synlig som möjligt. I det mäktiga medvetandet att han är ett föremål för uppmärksamhet, bli stegen säkrare och rörelserna friare.

Man kan vara öfvertygad om, att hvarje lifsyttring försiggår under lättare betingelser än eljes, d. ä. att det uppkommit ett slags „öfverskott af lifskraft", som yttrar sig i glada rörelser och som stegras af sina yttringar.

Det fins endast ett slags lust och ett slags olust. Lusten är till sitt innersta väsen en excitation af våra funktioner, olusten en depression. Hvar ideel känsla är hög och ädel i kraft af de föreställningar, som motivera densamma. Sitt känslovärde får den af de rörelser, som åtfölja den. När poetisk hänförelse och religiös andakt äro glada känslor, så beror det på att de oundvikligt ledsagas af organiska förändringar. Då människor drömma om den oblandade, högsta och renaste glädjen, föreställa de sig ofta en rörelse, som de aldrig ha utfört. Under en ostörd sömn, med lätt och fri andhämtning, uppstår illusionen af att man flyger. Vid kroppsöfningar, särskildt vid simning, erfar man likaså en försmak af den lust, som, enligt alt hvad vi förstå, fåglarna måste känna af att röra sina vingar. De fulla, djupa och lätta andetagen, blodets ökade fart genom ådrorna, den stegring af alla våra lifsprocesser, som man då iakttagit, göra att vi redan oberoende af alla föreställningar om oinskränkt frihet och öfvervunnen tyngdkraft[1] anse fågelns flykt som den gladaste af alla rörelser. Att längtan efter att kunna flyga har blifvit en symbol för alla ideella sträfvanden, är därför ett bevis på, att icke ens den högsta och minst kroppsliga känsla kan tänkas utan en motsvarande fysiologisk stimulering.

På samma sätt tro vi, att man vid hvarje, om än så komplicerad, emotion, såsom glädje, hopp o. s. v., kunde uppvisa, hur förnimmelser och föreställningar, med hjälp af oberäkneliga associationer, småningom väcka de rörelser i organismen, som åtfölja den enkla lusten.

---

[1] Souriau tror, att njutningen af de rörelser, som ge försmak af flygande, beror på medvetandet att man emanciperar sig från gravitationen. L'Esthétique du mouvement. p. 21—24.

Vi kunna ej förstå annat, än att de tillstånd, vid hvilka lifsfunktionerna, på grund af mekaniskt fysiologiska invärkningar, försvåras och hämmas, äro de ursprungligaste motsvarigheterna till olustkänslan. Hvar komplicerad emotion, vid hvilken man ej kan uppvisa någon direkt anledning till försvårade lifsvilkor, böra genom noggrann analys kunna upplösas i eller härledas ur de enkla förnimmelserna.

Lehmann har sökt bevisa, att den olust ett barn känner, då dess mor lämnar rummet, kan reduceras till en hämmad aktivitet.[1] Det är ej omöjligt, att den känsla vi erfara vid förluster, till stor del beror på, att en anledning till värksamhet för våra tankar och rörelser plötsligt aflägsnas. Men det kan ej förnekas, att hvarje analys af de sammansatta emotionerna ofta vore både mödosam och svår. Vi nödgas därför i många fall utan bevis tro på, att känslomomentet i hvarje sammansatt själstillstånd har sin grund i samma förhållanden, som bestämma de enkla sensationernas lust- eller olust-betoning.

Såsnart, genom att funktionsstegringen eller funktionshämningen från ett enskildt organ spridt sig öfver alt vidare kroppsregioner eller genom att föreställningen om en objektiv orsak gett anledning till instinktrörelser för närmande eller afvärjande, en enkel känsla har utvecklats till den sammansatta psykos, som vi kalla en emotion, måste man således i detta tillstånd kunna uppvisa en rörelsestegring eller rörelsehämning, som är proportionell med intensiteten af känslomomentet.

Att betingelsen för emotionens algedoniska karaktär står att söka i de åtföljande frivilliga eller ofrivilliga rörelserna, utgör, som bekant, grundtanken i Langes och James's teorier. Den allmänna åskådning, på hvilken James bygt sin framställning af känslans psykologi, skall jag i det följande söka tillämpa. Frånser man öfverdrifterna i James uttryckssätt, hvilka framstå så mycket tydligare genom hans ej all-

[1] Lehmann, Hovedlovene for det menneskelige Følelsesliv. p. 234—235.

tid lyckliga val af exempel, så är hans uppfattning ingalunda paradoxal. Rörelsernas grundläggande betydelse har varit erkänd af nästan alla författare, som ingående studerat känslans psykologi. Bain tror, att ingen känsla, hur lugn den än må vara, är möjlig utan ett fullt deltagande af det kroppsliga systemet. En skenbar orörlighet betyder endast, att den diffusa rörelseimpulsen är för svag för att framkalla tydliga verkningar.[1] Féré anser, att de expressiva rörelserna ingalunda äro blotta tecken på en känsla, utan tvärtom dess viktigaste fysiologiska vilkor, „ils en constituent les conditions physiologiques les plus importantes; pas de mouvement, pas de sensation".[2] Paulhans åsikt öfverensstämmer ännu mer med James's. Det affektiva fenomenet bör icke anses som orsaken till en rörelse, utan tendensen till rörelse föregår och orsakar de emotionella tillstånden. „Nous voyons, par conséquent, que le plaisir ou la douleur, que le phénomène affectif en général ne doit pas être considéré comme une cause de l'acte, mais bien que la tendance à l'acte précède et cause les phénomènes émotifs".[3] Godfernaux säger, att känslan och de fysiologiska förändringarna icke är annat än två olika aspekter af samma sak, „deux aspects, dans l'ordre conscient et dans l'ordre moteur, du même fait".[4]

Enligt Prof. Sittl uppfattades sinnesrörelserna af de gamle framför alt ur den motoriska synpunkten, „*Κινέω* und moveo mit ihren Zusammensetzungen beherrschen das Gebiet des Begriffes „Gemütsbewegung" in einem Masse, dass die Synonyma der germanischen Volkssprachen — die Schriftsprachen sind ja vom Lateinischen und Französischen beeinflusst — damit nicht von weitem konkurrieren können".[5]

---

[1] Bain, The Emotions and the Will. p. 5. Jmfr. äfven The Senses and the Intellect. p. 271.

[2] Féré, Pathologie des émotions. p. 47. Jmfr. äfven p. 175 o. 471.

[3] Paulhan, Les phénomènes affectifs. p. 37.

[4] Godfernaux, Le sentiment et la pensée. p. 66.

[5] Sittl, Die Gebärden der Griechen und Römer. p. 8—9.

Hos Theophrastos kallas begären och lidelserna rent af kroppsrörelser. (σωματικαὶ κινήσεις).[1] Detta språkbruk har naturligtvis sin förutsättning i de antika folkens lifliga och utåtvända väsen. Men om också känslorna hos modärna människor ofta uppträda utan några slags synliga yttringar, så bör i stället den utvidgade kunskapen om de inre organiska processer, hvilka vi ofta måste förutsätta, äfven då vi ej se dem, ge oss anledning att antaga några kroppsliga förändringar vid hvarje känsla. Ju mer psykologien lär sig af medicinens kliniska och experimentella undersökningar, desto mer skall det, tro vi, erkännas, att alla föreställningar, t. o. m. de mest abstrakta idéer, åtföljas af likartade rörelser i de frivilliga och ofrivilliga musklerna, af samma förändringar i circulationen och respirationen etc., som den enkla sensationen. Det kan då ej bli svårt att tro, det just förnimmelsen af dessa fenomen ger anledning till känslobetoningen. Hvar tanke motsvaras af hämmade eller ofullgångna rörelser. Det är därför ingen materialism att påstå, att den andliga lusten och den andliga smärtan äro af samma natur som den fysiska.

Att i detalj bevisa denna uppfattnings riktighet, omöjliggöres af utrymmets begränsning. Då hela den följande behandlingen af konstens psykologi skall bli en pröfvosten på densamma, vore en sådan teoretisk afvikelse för närvarande öfverflödig.

Undersöker man nu de sammansatta känslotillstånden, så finner man, som det var att vänta, att de emotioner, som anses lustbetonade, motsvaras af rörelsestegring, medan de olustbetonade äro förenade med hämning. Vid en af olustemotionerna, vreden, kan man däremot iakttaga en tydlig dynamogeni, hvilken gör, att dess uttryck nästan närmar sig glädjens. Äfven sorg och förtviflan ge ofta anledning till våldsamma rörelser. Att detta är fallet, står ju endast i samstämmighet med den ökade innervation, hvilken

---

[1] Ibid. p. 9.

som ett sekundärt resultat åtföljer de enkla smärtförnimmelserna. I bredd med detta förhållande kan man emellertid ställa ett annat märkligt faktum. En del af de s. k. olustaffekterna, vreden, sorgen, ja t. o. m. förtviflan, synas ofta ha förlorat det viktigaste kännetecknet för ett olusttillstånd, att bli undflydd.

Man behöfver väl ej ens citera några exempel på, att vreden ofta är rent af eftersökt. Fruktan, medlidande och sorg bli ej blott i dramatisk och literär behandling föremål för njutning. Tvärtom kan man uppvisa många exempel på, att dessa effekter, t. o. m. då de erfaras i det värkliga lifvet, kunna ge en viss lust. Lord Hamilton,[1] Jacob Bernays,[2] Francisque Bouillier[3] o. a. ha sammanstält yttranden af klassiska och modärna författare, ur hvilka det framgår, att man redan tidigt förstått att taga vara på det element af njutning, som ingår äfven i dessa emotioner. Det råder ej häller någon brist på förklaringar för denna egendomliga lustkänsla.

Spencer framkastar den förmodan, att en lidande med ett visst välbehag fördjupar sig i sin sorg, så snart han anser sig oförskyldt illa behandlad af sina medmänniskor eller af ett oblidt öde, som han uppfattar antropomorfiskt. Ur kontrasten mellan alt det han fått erfara och det han anser sig förtjänt af, vinner han sålunda en lustbetonad känsla af sitt eget värde. Enligt denna förklaring skulle, som Spencer själf erkänner, välbehaget i smärtan och sorgen aldrig förefinnas hos dem, hvilka för sig själfva erkänna, att de endast lida rättvisa följder af sina egna gärningar. Men man skall väl ge Spencer rätt däri, att få, kanske ingen, ännu gjort ett sådant medgifvande.[4]

Man kunde jämväl i många fall tillämpa Spencers förklaring för medlidandets njutning på „the luxury of grief".

---

[1] Hamilton, Lectures. II. p. 481—484.

[2] Bernays, Zwei Abhandlungen über die Aristotelische Theorie de Drama. p. 144.

[3] Bouillier, Du plaisir et de la douleur. p. 62—72.

[4] Spencer, Principles of Psychology. II. p. 590—591.

Vi anse det troligt, att mången lidande undviker hvarje distraktion, hvarje energisk kamp mot smärtan, och i stället gör sig liten och hjälplös, för att få erfara den slags „love of the helpless", som enligt Spencer är sympatikänslans ursprungligaste motsvarighet.[1] Vemodets uttryck påminna oss ofta om en slags självsmekning, vid hvilken den lidande, genom delning af sin personlighet, erfar den dubbla njutningen af att både gifva och mottaga.

Paulhan tror, att man kan erfara en viss tillfredsställelse af de olyckor man erfar, om dessa bekräfta ens allmänna idéer om lifvet. Man lider visserligen af smärtan, men man njuter samtidigt af att ha fått rätt.[2] Med att sålunda underordna hvar erfarenhet under ett allmänt system, se den som en nödvändig följd af oböjliga principer, kan man till en viss mån bryta udden af sina lidanden. En metafysisk blick på ödet är, enligt Dr. Coupland,[3] det enda som kan rädda från en tröstlös pessimism. Men det torde vara svårt att på filosofiska grunder afvinna smärtan någon värklig, positiv lust. Med en heroisk lifsåkådning, sådan som Dührings, kan man finna lifvets uppgift i striden mot smärtan. Men den tillfredsställelse man erfar står närmare till resignationen än till lusten.

Genom sentimental reflexion vinnes däremot en mer positiv njutning under sorgen. Allt ännu gråter man, likasom för hundra år sedan, med ett inre välbehag öfver sin känsliga natur. Slutligen bör det påpekas, att många af de känslor en kultiverad människa erfar eller tror sig erfara, redan äro estetiskt behandlade. Själfva olusten (känslan) blir då ej, liksom i intet af de fall vi hittills citerat, föremål för njutning. Men det är många af de yttranden, som Hamilton och Boullier uppsamlat, hvilka tydligt visa, att den paradoxa känslobetoningen vid vissa emotioner ej beror på någon föreställningsförmedling. Sådana härledningar, som

---

[1] Ibid. II. p. 623—626.

[2] Paulhan, Les phénomènes affectifs. p. 119—120.

[3] Coupland, The Gain of Life. passim.

Spencers och Paulhans, förlora dessutom i sannolikhet, ju mer man närmar sig primitiva stadier. De förutsätta intelligens, en högre utvecklad reflexion och en uppfostrad vilja. Då man däremot hos lågt stående folk och föga utvecklade individer kan finna exempel på, att andliga och kroppsliga smärtor icke undflys, utan t. o. m. eftersträfvas, ledas vi till att söka en gemensam, enkel grund till smärtans vällust. Vi förneka ej, att denna ofta beror på vidskepliga, religiösa, etiska eller estetiska föreställningar. Men innan det kan bli fråga om att undersöka betydelsen af dessa inflytanden, måste man ha klart för sig, i hvilken mån känslans egen natur kan förklara fenomenet.

Det framhölls redan vid behandlingen af de enkla förnimmelserna, att man icke kan uppställa någon objektiv mätare för känslor. Om värkligen skilnaden mellan lust- och olustintryck kan reduceras till en kvantitetsdifferens, så blir det naturligtvis i många fall individens eller organets tillstånd för tillfället, som afgör betoningen. Samma objektiva betingelser, hvilka på oss göra ett öfvernormalt intryck och därför ge anledning till olust, kunna på slöa sinnen utöfva en betydligt svagare och därför lustbetonad invärkan. Särskildt smak- och luktstöringarna hos hysteriker skola i det följande ge oss bevis härför. Å andra sidan finnes det många exempel på, att det, som en sjuk skulle kalla smärta, för en frisk kan betyda glädje. Gentemot konstfilosofer af Max Nordaus skola är det skäl att påpeka, att det ej endast är de slöa sinnena som finna behag i hvad mängden kallar smärtsamt, utan också de starka.

Förmågan att afvinna öfvernormala sinnesintryck lustkänslor kan genom öfning ytterligare stärkas. Marshall har försökt att i enlighet med sina principer förklara dessa „acquired pleasure gettings“. Han anser, att hvarje hypernormal stimulering indirekt ökar blodtillflödet till ett organ, hvarför, om stimuleringen ej värkat altför länge, organet under den därpå följande hvilan har ett näringsöfverskott att magasinera. Om samma intryck kort därpå värkar på samma organ, kan detta reagera under de vilkor, som inne-

bära möjlighet för uppkomsten af lust. Njutningen af tobak och af oliver citeras som exempel.[1]

Lehmann har behandlat de ursprungligen olustbetonade förnimmelsernas öfvergång till lustbetonade i sammanhang med „Loven om det tilvantes Uundværlighed". Under samma lag hänför han alla de fall, då människor, hvilka haft många bekymmer, småningom så ha vant sig vid dem, att de i ett sorgfritt ögonblick känna ett slags saknad.[2] Den obestämda olust man erfar, då man blifvit befriad från en länge förföljande oro, kunde citeras som ett ännu bättre exempel. Ingen, som genomlefvat detta tillstånd, lär påstå, att det varit angenämt. Likväl har det gett en värksamhet åt tankar och känslor, som man nästan saknar. Tomheten efter en examen t. ex. är ofta svagt olustbetonad.

Som ett exempel på „det tilvantes Uundværlighed" kunde man också citera en företeelse, i hvilken Carl Lange ser grunden till vredgade människors behof af att slita sig i håret, skrika, slå sönder bräckliga ting, med ett ord, framkalla starka ljud och känselintryck. Vi citera in extenso hans ord:

„Til vort Velbefindende hører det med, at vore centrale Sanseceller ere i en vis Grad af Virksomhed, betinget ved de Indtryk, der udenfra gennem Sansenerverne naa dem; indtræder der af en eller anden Grund, t. Ex. ved en Formindskelse af de nævnte Cellers Funktionsdygtighed, Sansesvækkelse, Anæstesi, saa opstaar der en Trang til at bringe Cellerne i deres tilvante Virksomhedstilstand ved at rette en særligt stærk Appel til dem, eller, med andre Ord, ved at forstærke de ydre Sanseindtryk og saaledes neutralisere Følesvækkelsen".[3] Lange har kanske ej tillräckligt motiverat sitt påstående, men man behöfver därför ej missförstå

---

[1] Marshall, Pain, Pleasure, and Aesthetics. p. 226. Jmfr. Sully, The Human Mind. II. p. 34.

[2] Lehmann, Hovedlovene for det menneskelige Følelsesliv. p. 148—149.

[3] Lange, Om Sindsbevægelser. p. 39—40.

och förlöjliga det, som Wundt gjort.[1] Mantegazza anser, att man ej hos vredgade kan tala om något behof att motvärka anaesthesien, då ju den erotiska och den religiösa extasen, ja redan hvarje spänd andlig uppmärksamhet, åtföljes af en partiell känslolöshet.[2] Alla dessa fakta tala dock snarare för än mot Lange. Den känslolöshet, som kanske uppstår vid intensivt andligt arbete, kan aldrig jämföras med raseriets. Vid vällustorgier däremot förekommer det ofta, som Mantegazza väl borde känna, många yttringar, hvilka kunna tolkas som försök att återförsätta de nervösa centra i deras värksamhet. Den religiösa exaltationen hos fakirerna och hos många sekterister åtföljes af ett självsargande, som, enligt hvad vi tro och i det följande skola söka bevisa, till stor del har en rent psykologisk grund. Ställer man de okänsligas behof af förnimmelser i sammanhang med de fakta vi senast citerat, så blir det ingalunda svårt att tro på. Det fins väl ingenting till den grad tillvandt, som förnimmelsen af våra nervers funktion. Saknaden af lifskänsla (medvetande om att man lefver) är därför ett tydligt olusttillstånd. Å andra sidan anse vi det för ett — kanske på selektionsväg tillkommet — lifsvilkor för hvarje sund individ, att ett förstärkt medvetande af kropps- och självsfunktionerna skall vara lustbetonadt.

Helvetius har gjort en reflexion, som lifligt påminner om Langes omdiskuterade yttrande. „Nous souhaiterions donc, par des impressions toujours nouvelles, être à chaque instant avertis de notre existence, parce que chacun de ces avertissements est pour nous un plaisir“.[3] En sådan underrättelse om vår tillvaro ger i många fall smärtan tydligare än lusten. Jacob Bernays citerar ur ett bref från Lessing till Mendelssohn (2: II. 1757). „Darinn sind wir doch wohl einig, l. F., dass alle Leidenschaften entweder heftige Begierden

---

[1] Wundt, Philosophische Studien. VI. p. 351—352. (Zur Lehre von den Gemüthsbewegungen).

[2] Mantegazza, Physiologie des Hasses. p. 127—129.

[3] Helvetius, De l'esprit. Discours. III. Ch. V.

oder heftige Verabscheuungen sind? Auch darinn: dass wir uns bei jeder heftigen Begierde oder Verabscheuung, eines grössern Grads unserer Realität bewusst sind und dass dieses Bewusstsein nicht anders als angenehm sein kann? Folglich sind alle Leidenschaften, auch die allerunangenehmsten, als Leidenschaften angenehm".[1] Scherer, som i sin poetik behandlar njutningen af olustaffekter, anser, att det Lessing'ska uttrycket „Bewusstsein unserer Realität" är altför abstrakt. Han föreslår i dess ställe „Freude an uns selbst".[2] Hvilketdera namnet man än föredrager, så kan man ej bestrida själfva saken. Det är svårt att bevisa förekomsten af en känsla, hvilken endast erfares som den dolda driffjädern till vår sträfvan. För hvart medvetet lif fins det, tro vi, en dunkel drift till högre medvetande, ett begär att realisera sig själf. Med njutning eller med smärta, i vällust eller i tortyr och askes, vinner man en alt mer framhäfd och förtydligad förnimmelse af sin egen tillvaro. I kraft af sitt lifsbegär söker man därför t. o. m. sorger och plågor för att undslippa den dofva, tomma och mörka känslolösheten. Det kan se ut som en störing af alla sunda instinkter, att man sålunda föredrager det lifsfiendtliga, smärtan, framför ett tillstånd, hvars olustbetoning blott är massiv. Men man bör tänka på, att frånvaron af intryck och rörelser skrämmer genom sin likhet med det vi frukta mer än smärtan.

Det kan därför sammanställas med det forcerade lifsbegäret hos Marie Bashkirtseff, att hon tog emot sjukdom och plågor som en vederkvickelse från ledsnaden, „ce serait vivre, et par conséquent jouir."[3] Helvetius har med rätta sagt, att ledan, l'ennui, näst de stora passionerna är den mäktigaste driffjädern till handling.[4] För att undfly den kan man t. o. m.

---

[1] Bernays, Zwei Abhandlungen über die Aristotelische Theorie des Drama. p. 144.

[2] Scherer, Poetik. p. 112.

[3] Marie Bashkirtseff, Journal. II. p. 126. Jmfr. I. p. 66—67, 75. II. p. 115, 290, 531—532. om ledsnaden. I. p. 203.

[4] Helvetius, a. a. Discours. III. Ch. V.

söka efter smärta. Slöa sinnen väckas blott af öfvernormala retelser, d. ä. hvad vi kalla olustintryck.

Bättre än någon annan har Kierkegaard i sina Diapsalmata gett uttryck åt den outhärdliga känsla af tomhet, som åtföljer saknaden af sensationer.[1] Vid sådana tillstånd förlorar man ej blott förnimmelsen af sig själf, man kommer till tvifvel om att det öfverhufvud existerar någonting. Utan alla filosofiska spekulationer kan det sålunda, tro vi, på alldeles fysiologiska grunder uppstå en sjuklig åskådning, som har hvarken „jag" eller „icke jag" att bygga på. Från denna svindlande känsla befriar lifvet med samma medel, som Molière använder för att öfverbevisa Pyrrhonisterna. Smärtan är den mest öfvertygande realitet som finnes. Den kan sålunda bli ett, om aldrig sökt, så åtminstone välkommet, stöd för tanken.

— — Suffice it thee
Thy pain is a reality.
(Tennyson, The two Voices).

Vid alla de senast anförda exemplen har man att göra med en låg grad af sådana förnimmelser, som i vanliga fall äro afgjordt olustbetonade. Det fins naturligtvis många slags retningar, som ej hinna bli medvetna, innan de redan äro smärtsamma. Men detta hindrar oss ej att med Marshall[2] tro, att icke blott sinnesintryck, utan också de rörelser och organiska förändringar, som åtfölja affekterna, vid en tillräckligt svag intensitetsgrad kunde väcka njutning. De flesta af olustaffekterna skulle förlora sitt namn och hela sin betydelse, om de uppträdde som så svaga, att man kunde tillgodogöra sig någon lust vid att erfara dem. Men just de känslor, som ha fått någon betydelse i konsten, äro ofta endast till namnet olustbetonade. Vi förena oss helt och hållet med hvad Marshall säger om fruktan: „Om någon,

---

[1] Kierkegaard, Enten Eller. I. särsk. p. 17. om Kjedsommelighed.
[2] Marshall, Pain, Pleasure, and Aesthetics. p. 245 o. 255.

som spatserar i mörkret och hör fotsteg bakom sig, med afsikt påskyndar sina steg, så skall han iakttaga en begynnande fruktan, men icke som något obehagligt. Det fins en välkänd fascination, som leder pojkar och män att gå så nära de någonsin våga till farliga ting och sedan fly ifrån dem". [1]

Den lockelse, som det spännande och hemska utöfvar, bekräftar Marshalls påstående. Däremot hade fascinationen förtjänt en närmare undersökning. Vid höggradig fascination är sinnesorganens värksamhet, särskildt ögats, ofta stegrad till det yttersta. Prof. Sully tror, att denna aktiva faktor kan bli den dominerande och att den sålunda, „not only reduces the misery of the state, but may even lend it something of the complexion of pleasurable excitement". [2]

Enligt Prof. Sullys förklaring kan fruktan ge exempel på, att betoningen för en emotion förändras under inflytande af de rörelser den ursprungliga känslan gett anledning till. Detta är ju ej häller det ringaste svårt att tro på, om man engång anser, att emotionerna äro psykoser, hvilka anknyta sig till instinktiva reaktioner. Alla de medelbart framkallade, aktiva yttringarna vid olust måste väl också invärka på tillståndets karaktär. Enligt Spencers teori utlösa de nervspänningen och borde således sänka hvarje känslas intensitet. [3] Enligt konsekvenserna af den uppfattning, som företrädes af Bain, skulle rörelserna åter, antingen direkte eller genom associationer, framkalla en positiv lust. Och då det ursprungliga tillståndet är lustbetonadt, borde de motoriska yttringarna ingalunda sänka dettas intensitet, utan tvärtom öka graden af lust. [4] Vi ledas härmed till den distinktion mellan primära och sekundära yttringar, som framstäldes redan under behandlingen

---

[1] Marshall, a. a. p. 246.

[2] Sully, The Human Mind. II. p. 91.

[3] Spencer, Essays. II. p. 109.

[4] Jmfr. Bain, The Senses and the Intellect. p. 673—675. Sully, Sensation and Intuition. p. 33—34.

af de enkla förnimmelserna. Vid undersökning af de sammansatta känslotillstånden är det kanske lättare att klargöra skilnaden mellan stegrande och befriande uttryck.

Spencer har påstått, att också lustkänslor aftaga i den mån de uttryckas. Men det enda bevis han kunnat anföra är ingalunda oomkullrunkeligt. Han säger, att människor, hvilka visa sig ha den finaste uppfattning för humor, kunna göra och yttra de allra löjligaste saker med fullt bibehållen värdighet.[1] Här har tydligen glädjen blifvit förväxlad med uppfattning för det komiska. Denna är i många fall en ren förståndsegendomlighet, som ingalunda förutsätter ens ett godt lynne. Tankarna arbeta så mycket lifligare, ju mindre nervkraft kroppen depenserar i utåtvända yttringar.[2] Det är därför fysiologiskt betingadt, att den, som skrattar minst, säger de bästa kvickheterna. Men de narrar, ur hvilkas munnar skrattet flödar („risus abundat in ore stultorum“), äro helt säkert gladare än den bäste skämtare.

Det kan i alla fall ej nekas, att äfven glädjen aftager, om den fått ett altför ohämmadt utlopp. Men detta har i sådana fall berott på en kroppslig utmattning, som omöjliggjort både tanke och känsla. Lusten kan också ökas som känsla, om man hämmar dess mest utåtvända yttringar. Härigenom har man emellertid, som också Spencer påpekar, endast ledt rörelserna in på andra banor. De reflektera sig inåt och accumuleras, i det deras utlopp fördröjes.[3] Från kroppsrörelser, som äro lustens enkla och naturliga uttryck, kan den slå öfver till tankar. När en vilde har kommit så långt i utveckling, att han lärt sig kväfva den motoriska impulsen till dans och skrik vid glädje, har den första dityramben blifvit diktad.

Vi kunna ej mäta den relativa betydelsen af de inre och de yttre rörelserna. Det enda man kan sluta sig till

---

[1] Spencer, Essays. II. p. 109.

[2] Jmfr. Darwin, The Expression of the Emotions. p. 72. James, Principles of Psychology. II. p. 466.

[3] Jmfr. Spencer, a. a. II. p. 109.

är, att den lust, hvars yttersta uttryck hämmas, kanske vinner i varaktighet. Men det är också möjligt, att den känsla, som får ett fritt utlopp, i själfva uttrycksögonblicket är så mycket starkare.

De exempel från olustkänslornas område, som Spencer framför, äro alla obestridliga. Den allmänna uppfattning är säkert berättigad, enligt hvilken stilla sorg är den djupaste sorg. Vi tro också, att en inbunden, långsam vrede icke blott är mer fruktansvärd, utan också djupare känd, än den som strax stormar ut. Men man frågar sig, om också ej den rörelsernas lustbetoning vi nyss sökt bevisa kan ha något positivt inflytande på dessa känslor. James antyder något sådant. Han säger: „Ett gråtskof åtföljes af en uppeggelse, som ej saknar sitt pikanta och egendomliga behag; men man skulle behöfva en genialisk begåfning för lycka för att finna något försonande element i känslan af torr och hopsjunken sorg“.[1] Att James en annan gång kan påstå, att själfva sorgen ökas under snyftningarna,[2] beror väl på, att han ej grundat sin teori på någon undersökning af de enkla känslorna, och att han ej tillräckligt sönderdelat alla de sammansatta emotionerna. Om man det gör, så upplösa sig alla skenbara motsägelser.

Vi äro fullt ense med James däri, att man bör göra en skilnad mellan „severe settled sorrow“ och „acute mental pain“.[3] Men vi tro ej, att det är själfva gråten, som kan ge det senare tillståndet dess eggande behag. Denna är väl, som Lange anser det, en företrädesvis passiv yttring.[4] Wundt säger om gråten: „Als Secretion hat sie *nur* diese lösende, nie die verstärkende Wirkung auf den Affekt, welche den Muskelbewegungen unter Umständen zukommen kann“.[5] Tårarnas vällust beror därför af den känsla af be-

---

[1] James, Principles of Psychology. II. p. 444—445.
[2] Ibid. II. p. 462—463.
[3] Ibid. II. p. 444.
[4] Lange, Om Sindsbevægelser. p. 18—19.
[5] Wundt, Physiologische Psychologie. II. p. 507.

frielse, som följer på utlösningen af hvarje svår nervspänning. Utmattningen under och efter ett gråtskof kan erfaras som en oändlig njutning, särskildt i jämförelse med de känslor man tidigare erfarit och ej mer förmår känna. Men man har svårt att tro, det någon positiv lust skulle framkallas af själfva tårafsöndringen. Medelbart kan däremot gråten utöfva en mäktigare invärkan på emotionen. Tårarna draga med sig suckar och snyftningar. Värkningarna af dessa muskelrörelser kunna vi dock ej fatta så, som James gjort det. Den komplicerade emotionen blir helt säkert förtydligad för medvetandet, men själfva olustkänslan har ingalunda stegrats. Om någon ville odla hos sig en sorg, så gjorde han tvärtom klokast i att, som James en annan gång säger, „sitta hela dagen i en hopsjunken ställning, sucka och med dyster röst svara på hvart tilltal“.[1] Det är ofta påpekadt, att sorg aldrig kännes så bitter, som då man ligger stilla.

Man kan visserligen framkalla hos sig sorg och förtviflan genom att vrida sina händer, slå sig för sitt bröst o. s. v. Men det står för oss utom tvifvel, att rörelserna, om de väckt någon värklig känsla, gjort det med hjälp af associationer. En på konstlad väg framkallad olustemotion är därför aldrig äkta. Sorgen, hatet och vreden, i den mån denna känsla kan kallas en olustaffekt, sitta altför djupt innanför de yttre rörelser, som egentligen utgöra den vanligaste reaktionen mot känslan. Däremot kan ingen tvifla på äktheten af den lust man erfar genom att utföra sång, dans, eller andra af glädjens uttrycksrörelser. Då man vid åsynen af en skådespelares framställning sympatiskt genomlefver känslorna hos hjälten i ett sorgespel, erfar man blott en delad, „uttryckt“ sorg. Alla folk ha också i sina ordspråk visat sig känna till, att smärtan aftager genom att spridas. Tvärtom är glädjen hos en lustspelspublik så mycket större, just därför att den delas af så många. Den enskildes skratt stimulerar alla andras. Glädjen stegras af sitt

[1] James, Principles of Psychology. II. p. 463.

ohäjdade uttryck och ökas än mer genom åsynen af andras förtjusning. Det, att lusten och smärtan till så olika grad kunna meddelas, gör det möjligt, att både tragedien och komedien höra till en „glad vetenskap".

Man kan tänka sig, att en skådespelerska på scenen eller i lifvet kan vara innerligt glad, och ändå hyckla förtviflan, smärta eller t. o. m. sorg. De komiska skådespelarnes tungsinthet är också en konsthistorisk tradition. Skratt, skämt och gladt tal äro som glädjeuttryck af sekundär art, och kunna därför till viss mån dissocieras från de inre, organiska förändringar, som ge hvar känsla dess äkthet. Alla de yttringar däremot, som tvinga fram en allmän funktionsstegring, väcka därmed också lust. Om en människa befinner sig i den situation, att hon nödgas utföra lifliga, lätta kroppsrörelser, under det hon känner sig tung till sinnes, så skall inom kort antingen känslan förändras eller rörelserna omöjliggöras. Vi se häri ett ytterligare bevis för, att lustens yttringar stå i ett långt intimare förhållande till känslan, än någon af olustens. James har vid framställningen af sin teori försummat att påpeka, att de expressiva rörelserna ingalunda till samma grad återväcka sin motsvarande emotion.

Hur nödvändigt det är att göra en särskilnad mellan den ursprungliga känslan och reaktionen mot densamma, framgår bäst vid analys af vredens yttringar. Denna affekt har af Lange blifvit behandlad nästan som en lustkänsla.[1] Gentemot honom har Lehmann, med stöd af Dr. Helweg, påpekat de karförträngande, funktionshämmande värkningarna af vreden.[2] Enligt James's antydningar borde den ha nått sin höjd, då den uttrycker sig.[3] Spencer åter håller den kväfda ilskan för starkast.[4] Inför sådana motsägelser kan man ej antaga annat, än att de olika författarne tala om skilda känslor.

[1] Lange, Om Sindsbevægelser. p. 32—41.
[2] Lehmann, Hovedlovene for det menneskelige Følelsesliv. p. 81—84.
[3] James, a. a. II. p. 452.
[4] Spencer, Essays. II. p. 109.

Det är naturligtvis beroende på bristfälligheter i språkbruket, att Lange kommit att sammanföra under en rubrik så många olika själstillstånd, som de hvilka tillsammans gå under namn af vrede. För psykologiskt behof vore det dock nödvändigt att skapa en särskild term för den känsla, som oftast inleder serien. Den har nästan alltid sin bestämda karaktär och är utpräglat olustbetonad. Om man från „antipati“ tar bort betydelsen af varaktighet, så har man kanske det namn, som bäst karaktiserar detta funktionshämmande tillstånd. Dr. Helwegs framställning af vreden hänför sig främst till detta stadium, hvilket naturligtvis från patologisk synpunkt är det betydelsefullaste. Hos normala människor uppträder det sällan isoleradt. Men man kan dock, särskildt med exempel från den jämförande psykologin, uppvisa, att ett astheniskt moment ofta ingår i vreden. Hos barn inträder mutism nästan alltid, då de äro förbittrade. I många fall upphöra de t. o. m. att äta. Det bör ej undanhållas, att ett sådant beteende ofta är ett väl valdt medel att väcka uppmärksamhet för sin känsla. (Das Schmollen der Weiber). Men det har till en del sin grund i själfva känslans hämmande natur.

Det är kanske en orätt uppfattning hos Williams och Calvert, då de anse det som ett bevis på förmåga att dölja känslor hos Fijianerna, att dessa i tysthet och utan uttryck hata sina fiender.[1] I det bibelställe, med hvilket författarne förtydliga Fijianernas beteende, är förhållandet säkert riktigare uppfattadt. „And Absalom spake unto his brother Amnon neither good nor bad: for Absalom hated Amnon“.[2] Den, som känner värklig antipati för en annan, är af dennes blotta närvaro hämmad i alla sina handlingar. Det behöfver ej vara någon slags fruktan, som leder en att undvika den man innerligt hatar. När en sådan känsla är som starkast, har den sitt enda uttryck i ett bort-

---

[1] Williams and Calvert, Fiji and the Fijians. p. 95. Jmfr. p. 106.

[2] II Samuel. XIII. 22. i de äldre svenska öfversättningarna heter det: »dock hatade Absalon Amnon». Bibelkommissionen har »ty».

vändt ansikte. Motviljan förbjuder att ens röra vid fienden, än mer att komma honom så nära, som man gör det i striden. Denna känsla, hvilken vanligtvis iakttages som ett varaktigt tillstånd, ingår, enligt hvad vi tro, som ett moment vid hvarje vrede och förbittring. Men den aflöses nästan alltid af en motorisk reaktion. Äfven vid det mest dolda hat åtminstone drömmer man om att trampa på sin ovän.

Vi kunna ej afgöra, i hvilket sammanhang dessa rörelseyttringar stå till den kongestion, hvilken Lehmann anser vara en ständigt inträdande reaktion mot karförträngningen.[1] Men det står utom tvifvel, att en stor del af vredens uttryck uppträda utan någon slags invärkan af medvetandet. Det fins krigsdanser, i hvilka man ej kan uppvisa ett enda pantomimiskt element. De tjäna endast till utlopp för nervspänningen och äro ännu ej omformade af några föreställningar om angrepp mot fienden. Genom förnimmelsen af ökad innervation ge redan de anledning till en slags kraftkänsla.[2] Men då det till den fysiologiska reaktionen kommer en medveten, i det man med all makt sträfvar att skada eller förinta sin motståndare, så blir olustbetoningen ännu mer skjuten i bakgrunden. Alla rörelser gå ju ut på att utveckla ens egen makt i samma mån man krossar sin motståndare. De värka reflektoriskt en ökad självkänsla, t. o. m. då de ej äro effektiva. En knuten näfve, äfven om den stannar i en byxficka, medför alltid ett visst maktmedvetande.

Vid vredens första urladdningar hindras ännu ofta rörelserna af olusttillståndets funktionshämmande invärkningar. De bli därför, som också Lange påpekat, oharmoniska och oprecisa.[3] Muskelinnervationen är osäker, just därför att impulsen till rörelse alt efter litet motvärkas af olustens förlamning. Men om rörelserna ha fortgått en tid, så kunna de också bryta förlamningen. Man kan ingalunda säga, att

---

[1] Lehmann, Hovedlovene for det menneskelige Følelsesliv. p. 84.
[2] Jmfr. Meynert, Populär-Wissenschaftliche Vorträge. p. 130.
[3] Lange, Om Sindsbevægelser. p. 36.

två kämpar, om de också strida på lif och död, skulle göra det med oprecisa och oharmoniska rörelser. Tvärtom ser man hos stridande en grace, som endast kan jämföras med behaget hos dem, som dansa af glädje.

Vi finna häri ett bevis för, att det själstillstånd, som behärskar två kämpande motståndare, är af helt annan art än den känsla vi hittils försökt analysera. Det är den stora, starka och sköna vreden. I den har olustförnimmelsen helt och hållet gett rum för kraftutvecklingens och maktens djupa glädje.

Då „vreden" sålunda, som man säger, nått sitt fullaste uttryck, har egentligen en ny affekt af lustkvalitet trädt i stället för den ursprungliga antipatin. Enligt James's antydningar borde emellertid denna känsla som vrede vara starkast.[1] Vi kunna dock ej tro på, att ens det, som erfares under stridsglädjens rus, skulle vara häftigt hat. Under vapenhvila kunde fordom soldater från fiendtliga härar umgås förtroligt med hvarandra. Det blef kanske möjligt just därför, att de ägde ett gemensamt minne af att ha stått mot hvarandra och sökt hvarandras lif, behärskade af en glad känsla. Det är ingen svårighet att tro på en karaktär lik Kulneffs.

Vreden, hvilken man icke kan tänka sig utan en inledande olustkänsla, blir således under sitt senaste utvecklingsstadium en oblandadt sthenisk affekt. Det är därför ej att undra öfver, att den så ofta sökes. Det skänker tillfredsställelse och styrka, om man vid tillstånd af olust kan tänka på en orsak, hälst personlig, mot hvilken smärtan kan vända sig som vrede. Vredens pantomim kan därför ofta iakttagas hos dem, som lida af kroppsliga plågor. Dessa rörelser väcka omedelbart föreställningarna om ett motstånd, som man försöker öfvervinna. Då de reflektera sig för medvetandet, uppstår en känsla af ens egen kraft, som hjälper att fördraga. Det är ingalunda ett teoretiskt medvetande om denna dynamogeni, utan helt enkelt en in-

[1] James, Principles of Psychology. II. p. 452 o. 463.

stinkt, som leder en till att vid motgångar samla all sin kraft till vrede mot ödet, Gud eller ett obestämdt något, som är oblidt. Att våra uttrycksrörelser sålunda äro på sätt och vis mytbildande, är naturligtvis af oberäknelig betydelse i kampen för tillvaron. Så snart man kan se sitt lif under synpunkten af ett krig mot någonting, har man fått användning för en aktiv, stark känsla. Den, som ej mer kan tro på någon ledning, personlig eller opersonlig, har härmed gått miste om det kraftmedvetande, som trotset, äfven om det vänder sig mot en öfvermäktig, ger. Den vanmäktiga förtviflan, som är ett så modärnt symptom, beror väl till en del på, att en konsekvent determinist ej ens kan vredgas öfver sitt öde.

På samma sätt som vid förtviflan och vrede, kan man vid alla de olustemotioner, som blifvit föremål för njutning, uppvisa förmedlade, aktiva reaktioner. De själstillstånd, som värka absolut förlamande, ha veterligen aldrig blifvit eftersökta, hvarken i konsten eller i lifvet. „Il n'y a d'atroce que les douleurs d'amour-propre, celles-là ne renferment rien et sont pires que la mort“.[1] Det fins danser och dikter, i hvilka ett folk söker dölja förödmjukelsen efter ett nederlag, men det fins ingen konst, som uttrycker blygsel och skam. Endast i abnorma, sexualpatologiska fall kan förödmjukelsen, på grund af erotiska associationer, bli eftersökt.

Då fruktan i tragedien blir föremål för njutning, så är det aldrig i form af nedtryckande skräck, utan som en liflig uppskakning. Aristoteles begär af fabeln i ett sorgespel, att den skall värka ett *φρίττειν*, icke ett *φοβεῖσθαί*.[2]

Det lustelement, som ingår i olustens sekundära uttrycksrörelser, blir i vanliga fall ej föremål för vår uppmärksamhet. Hos en kultiverad människa fortgå reaktionerna mot en sorg, t. ex., aldrig så länge, att de kunna

---

[1] Bashkirtseff, Journal. II. p. 290.

[2] Aristoteles, Poetik. c. XIV. Bernays, Zwei Abhandlungen. p. 75. Jmfr. om skilnaden mellan skräck och fruktan, Lehmann, Hovedlovene for det menneskelige Følelsesliv. p. 77—78.

förändra tillståndets betoning. Minnet af den objektiva orsaken värkar alltid på nytt och återväcker den ursprungliga känslan med dess förlamning. Men då man i konsten tillegnar sig uttrycksrörelserna isolerade, kan man uppfatta deras rätta natur. Den, som i en pantomim åser en förtviflads åtbörder och med estetisk sympati omedvetet efterhärmar dem, kommer främst att erfara det aktiva, utåtvända elementet i affekten, smärtans reaktion. Det förstås nämligen af sig själf, att denna sida närmast egnar sig för skådespelarens konstnärliga behandling. Om hans framställning är allvarlig, uppriktig och hederlig, så skall hans uttryck naturligtvis genom association väcka en värkligt känd smärta hos publiken. Äfven denna känsla kan ge anledning till njutning. Den lösgör vår drift till medlidande, den låter oss värka, i det vi deltaga och fatta parti. Den astheniska, lama sorgen kan därför också i en utvecklad dramatik spela en viktig roll. Men i den primitiva konsten har helt säkert det uttrycksrörelserna omedelbart åtföljande lustmomentet en öfvervägande betydelse gentemot de olustförnimmelser, som på grund af sin passiva natur ej kunna så direkte meddelas. Den ursprungliga dramatiken känner endast aktiva känslor. Den är en konst för skådespelare, och ej för åskådare. Det fins därför både skräck och förtviflan redan i de allra lägsta folks konstyttringar, medan den värkliga sorgen först på ett högre stadium kan bli ett dramatiskt motiv.

Man kan emellertid förklara njutningen af tragedien, både hos dem som spela och hos dem som åse den, utan att erkänna någon positiv lustkvalitet i uttrycksrörelserna. Katharsisteorien, sådan den framstälts af Aristoteles, grundar sig ju endast på uttryckets befriande egenskaper. Enligt denna uppfattning förutsättes det visserligen, att enhvar, som i sorgespelet finner befrielse under njutning, själf har varit tyngd af likadana känslor som de, hvilka där uttryckas. Ett sådant antagande innebär dock ingen orimlighet. Det har blifvit sagdt om musiken, och det gäller helt visst äfven om teatern och poesien, att man i den lär sig

sina egna känslor, dem man själf ännu ej vetat af. All konst talar lika indiskret till oss, den afslöjar våra hemligaste sorger, väcker behof, som vi ej förstått att känna, och längtan, som ännu ej blifvit medveten. I viss mening blir därför också all konst en tillfredsställelse och befrielse.

Det fins likväl fakta, som tyda på, att då man i konsten söker tillegna sig olustemotionernas uttryck, man ej blott begär utlösning för likartade känslor. Man kan uppvisa exempel på, att särskildt hos primitiva folk häftiga känslor som sådana äro eftersökta och ge anledning till njutning. Det vore svårt att tro, det kvinnorna på Nya Zeeland skulle gå omkring med en ständig, så tung och ihållande sorg, att behofvet af uttryck för densamma skulle förklara deras gråtfester. „Tangi“ är tvärtom, enligt Taylor, ett positivt nöje för dem, deras främsta förlustelse. De äro stolta öfver att kunna utföra den på det mest hjärtslitande sätt. En främling blir också alltid lurad, och tror att de uttrycka en djupt känd sorg. Likväl spela de endast. De gjuta tårar i öfvermått, vrida sina händer och upphäfva gripande klagorop. Mr. Taylor påstår, att de finna ett så stort nöje i denna lifvade underhållning, att de längta efter en god gråtfest på samma sätt som en europeiska längtar efter en bal.[1]

Det nämnes ingenting om någon värklig eller fingerad anledning för Maorikvinnornas sorg. De ha kanske ej ens känt något behof af att interpretera sin längtan efter hetsande, uppskakande känslor. Det förefaller emellertid oss antagligt, att de rituella klagofesterna på Cypern och i det gamla Grekland, gråtandet öfver Adonis död och öfver ynglingen Linos, ha sin grund i en likadan njutning af lidandets uttryck, hvilken rättfärdigat sig med en myt. De filologiska teorier, enligt hvilka Linos vore en personifikation af klagande interjektioner, ss. „ailinon“, „ai le-nu“ (ve oss) o. a., tala äfven för ett sådant antagande.[2] Äfven om man an-

[1] Taylor, New Zealand and its Inhabitants. p. 175.

[2] Sittl, Geschichte der griechischen Literatur. I. p. 24. Welcker, Kleine Schriften. I. p. 26—31.

såge de hos många olika folk förekommande gråtfesterna som kommemorativa eller superstitiösa bruk, så bör man medge, att utöfvandet af dem har varit förenadt med lust.

Behofvet att erfara äfven den eggelse, som olustemotionerna med sina häftiga uttryck värka, kan man väl förstå äfven utan att åberopa några exempel. Driften till energiskt motstånd mot smärtan är lika ursprunglig som begäret att söka lust. Den förstnämda tendensen synes också vara den, som senast låter utrota sig. En trött och svag människa, som ej mer förmår drifvas till handling af glädjen, som ej kan eggas till att gripa efter en lust, om den också stode framför honom och lockade, kan ännu i smärtan finna den sista, osvikliga stimuleringen. För att vinna njutningen af rörelser och värksamhet underkastar han sig därför gärna en tillfällig olust. För att göra detta nödvändiga moment så litet framträdande som möjligt, men däremot afvinna de motoriska reaktionerna all deras lust, söker han sig till konstens lånade smärtor. Det förhöjda „medvetandet af sig själf", som vi i det föregående behandlat, är naturligtvis oskiljaktigt förbundet med njutningen af rörelser.

Det är ej häller endast ett svaghetssymptom att i smärtan söka ett motoriskt uppeggelsemedel. En stark man, som vill erfara lifskänslan i hela dess fullhet, känner sig ej tillfredsstäld af glädjens yttringar. Han vet, att smärtan väcker en kraftutveckling, som kanske är ännu intensivare än njutningens. Att sorgespelet är ett behof för hvarje lifskraftigt folk, beror därför ej blott på en längtan efter befriande uttryck för tyngande känslor, utan på ett begär att mäta styrkan i motstånd. Man icke blott känner att man lefver i ännu högre grad än eljes, då man reagerar mot en smärta, utan man kan också, om olusttillståndet ej är altför markeradt, särskildt om det endast är en reproducerad känsla, till en viss grad njuta af all den rörelse, som blifvit väckt.

Likasom sålunda obehärskade och oreflekterade människor i häftiga motoriska urladdningen vinna, ej blott en

tillfällig befrielse från olust, utan också en viss lust, så söka de å andra sidan ofta att genom glädjens uttrycksrörelser neutralisera och förjaga tyngande känslor. Särskildt hos primitiva folk finner man danser och förlustelser vid sådana tillfällen, då man minst skulle vänta det. Icke som ett öfverflödigt bevis, men som ett förklarande och belysande exempel på ett ofta iakttaget förhållande kan man citera det egendomliga beteendet hos Hottentotterna vid Burchells expedition. Under färden genom Bachapinernas område voro de resande dagligen i fara för att mördas af de ogästvänliga infödingarna. Hottentotterna voro de minst modiga i hela truppen. Likväl dansade de hvarje afton, då de voro omslutna af Bachapinskaror, och Burchell är öfvertygad om, att de gjorde det för att bemantla sin fruktan.[1] De primitiva folkens begrafningsfester kunna ge oss ännu bättre exempel på ansträngningen att med konstlad glädje fördrifva fruktan och sorg. Men då de bullrande förlustelserna vid dessa tillfällen till en del bero på vidskepliga föreställningar, hvilka visserligen alla kunna återföras till en psykologisk grund, så nödgas vi uppskjuta behandlingen af dessa fakta till ett särskildt kapitel. Det förtjänar i alla fall i förbigående påpekas, att de frenetiska orgierna vid Wanyikafolkets begrafningsfester enligt Burton ha till uppgift att „break the fear of death“.[2]

Det är ingalunda nödvändigt att i alla dylika fall antaga en medveten afsikt. Den blotta nervspänningen söker sig utlösning i sådana rörelser, som förut ofta företagits. Det fins uttryck för sorg och förtviflan, som till en förvillande grad likna glädjedanser. Revolutions-, farsots- och hungertidehvarfven erbjuda många exempel härpå. Utmattning, sjukdom och sorger bidraga ej blott till den kontagiösa spridningen af sådana psykoser som medeltidens danssjukdomar, utan de ge också, som hvarje annan

[1] Burchell, Reisen. II. p. 387.
[2] Burton, Zanzibar. II. p. 89.

stark själsspänning, direkte anledning till deras utbrott.[1] I de fall, då dansandet ej är alldeles patologiskt, medvärkar ofta någon vidskeplig föreställning eller en medveten afsikt att drifva sorgerna på flykten. Invånarne i Wertheim dansade sålunda kring en tall, ända tils digerdöden lämnade deras ort.[2] Vid Prattelen i Basel åter sökte man under pesttiden förströ sig med danser.[3] Under den stora pesten i Florens ansåg man, att dryckeslag, sång och skämt var den bästa läkedom.[4] Man brukade skratt, infall och sällskaplig munterhet i stället för klagande öfver en afliden.[5] Med döden för ögonen skyndade man sig att lefva, som om hvar dag vore den sista.

Människans lifsinstinkt söker med våld öfvervinna alla starka olustintryck. Efter den stora revolutionen kände man sålunda ett begär att „s'amuser quand même".[6] Man kan t. o. m. tro, att fruktan för död och olyckor värkade starkt stimulerande på njutningsbegäret, (après nous le déluge). Det är kanske därför som njutningslystnaden under olyckliga tider ofta är mer stegrad än eljes. Tillståndet i Frankrike under femtonde århundradet kan ge en god illustration. „Det är", säger Michelet, „det mest tragiska i denna olyckliga tid, att de dystraste ögonblick omväxla med frenetisk glädje. Man gråter ej mer, tårarna äro uttömda, och under själfva förtviflan utbryter en diabolisk glädje, ett vildt skratt".[7] Ett exempel från Portugals historia, som Michelet har framdragit till jämförelse, belyser ännu bättre det instinktiva begäret att med ofta alldeles

---

[1] Jmfr. Hecker, Volkskrankheiten. p. 152—153.

[2] Rochholz, Alemannisches Kinderlied und Kinderspiel aus der Schweiz. p. 377.

[3] Ibid. p. 377.

[4] Boccaccio, Decameron. I. p. 9.

[5] Ibid. I. p. 12. Jmfr. p. 16 o. 19.

[6] Champfleury, Histoire de la caricature sous la république, l'empire et la restauration. p. 285. jmfr. äfven kapitlet »Caractère de joyeuseté particulier aux époques révolutionnaires».

[7] Michelet, Histoire de France. IV. p. 406.

paradoxala uttrycksrörelser förjaga en olustkänsla. Konung Pedro, som ända till sin egen död troget sörjde sin Inez del Castro, fattades ofta af en egendomlig längtan efter dans och musik. Han värderade endast två ting, exekutioner och konserter. I musiken älskade han mest de häftiga, våldsamma, genomträngande tonerna från metallinstrument, som nedtystade sorgerna och drefvo kroppen till ofrivilliga rörelser. Då sömnen ej gaf ro åt hans tankar, lät han blåsa i en lång silfvertrumpet, tog en fackla i handen och dansade fram genom gatorna. Folket väcktes af hans musik, och vare sig de kände medlidande med den olycklige eller endast drogos med af tonerna, de följde alla honom åt. Så dansade konung och undersåtar natten igenom tillsammans, ända tils han fick nog och på morgonen utmattad återvände till sitt palats.[1]

Man kan invända, att Michelet kanske har romantiserat Don Pedros beteende. Det bör också erkännas, att de beskrifningar om festerna vid hans hof, som meddelas i Denis' utdrag ur gamla klosterkrönikor,[2] icke ge anledning till någon sådan tolkning som Michelets. Men vi ha ej varit i tillfälle att jämföra den ursprungliga texten med referaten.

Om också historien om Don Pedros sätt att sörja ägde endast psykologisk, och icke historisk sanning, så kan i stället Byrons uppförande efter sin mors död citeras som ett obestridligt faktum. Då kistan blifvit förd till grafven, utmanade han en af sina tjänare till boxning. Denne fick det intryck, att lorden med den häftiga kroppsöfningen sökte förjaga sin sorg, ty han var tyst hela tiden och gaf sina stötar med större våldsamhet än vanligt. Inom kort blef dock känslan honom öfvermäktig; han slängde bort sina handskar och drog sig undan till sitt rum.[3]

---

[1] Michelet, Histoire de France. IV. p. 407.

[2] Denis, Portugal. p. 36—37.

[3] Moore, Life of Lord Byron. p. 128. Anekdoten citeras af Souriau i L'Esthétique du mouvement. p. 18.

Det är, som redan nämts, svårt att veta, om man i exempel som de senast anförda har att göra med en blott utlösning för stark nervspänning, eller om erfarenheten af den lust, som kroppsöfningar, dans o. d. vid andra tillfällen ha gett, ledt till medvetna försök att jaga ut sorgen med konstlad glädje. I hvardera fallet framstår det med tillräcklig tydlighet, att danser och förlustelser ingalunda alltid ha glädjen till sin ursprungligaste orsak. Å andra sidan kan en abnormt stegrad lust, som ej funnit ett fullt och helt uttryck, förnimmas som en tryckande börda. Ju starkare och häftigare en känsla är, desto mer få dess yttringar, oberoende af den ursprungliga betoningen, karaktären af en befrielse.

En ytlig iakttagare bedömer därför ofta känslo- och konstyttringarna på samma sätt som Phalaris, hvilken, som Kierkegaard har sagt det, med njutning lyssnade till jämmerropen från dem, som plågades öfver elden i hans stora kopparoxe. „Deres Skrig kunde ikke naae hen til Tyrannens Øre for at forfærde ham, for ham løde de som en sød Musik".[1] Det kan synas som om det borde vara lätt att igenkänna den känsla, som gett anledning till ett förmedladt uttryck. I en dans, som maskerar t. ex. skam, bör det väl till en början åtminstone kunna iakttagas ett tvång, som förråder dess ursprung. Man kan också tro, att en musik eller en dans, som löser ut förtviflan eller sorg, genom sina exalterade, vilda rörelser borde kunna skiljas från glädjens naturliga uttryck. Dessa gå ju endast ut på att stegra känslan, då däremot sorg, förtviflan och skam sträfva efter befrielse. Ändamålet är i det förra fallet berusning, i det senare bedöfning.

Det är emellertid nogsamt kändt, att medvetslösheten anses eftersträfvansvärd i och för sig. Om man värkligen kunde antaga, att den utmattning och bedöfning, till hvilken de primitiva folkens fester nästan alltid leda, vore det yttersta ändamålet för deras nöjen, så skulle ju alt, som vi

[1] Kierkegaard, Enten Eller. I. p. 3.

i det föregående sagt om sträfvan till medvetande, begär af sensationer, o. s. v., visa sig stå i strid med värkligheten. Vi kunna dock ej tro, att de pessimistiska reflexioner om de känslolöses afundsvärdhet, om lyckan i omedvetenheten o. s. v., som dagligdags uttalas, skulle äga någon psykologisk betydelse. Då den befriar från smärta, kan en partiell medvetslöshet förnimmas som relativ lust. Att ett absolut upphörande af förnimmelser kunde skänka njutning, är däremot en psykologisk meningslöshet. Hvar stark känsla kväfver, i följd af medvetandets trängsel, både förnimmelser och föreställningar. Extasen höjer sig därför öfver tid och rum till ett själstillstånd, vid hvilket man känner sig frigjord från alla åskådningsformer. Men den högsta lusten består icke, som Wagner under sin pessimistiska period säger det, i att „sjunka och drunkna i omedvetenhet", utan den är tvärtom

»endlos ewig
ein-bewuszt».

(Tristan und Isolde. Slutscenen och duetten i andra akten).

Det är lätt att förstå, hur den absoluta monoïdeismen vid starka känslor, vid fascination och vid religiös extas gett anledning till den gängse föreställningen om njutning af medvetslöshet. Dessa föreställningar ha ett ytterligare stöd i den erfarenheten, att bedöfning alltid inträder efter hvarje stark excitation. Ju enklare de medel äro, med hvilka denna framkallas, desto lättare ledes det angenäma ruset öfver sin spets ned till dof medvetslöshet. Leken och dansen sluta i maktlös utmattning och prostration, på samma sätt som alla de motoriska impulser, hvilka öfverföras genom intoxication, vid ett visst moment alltid slå öfver till vanmakt. Detsamma gäller äfven om all den kraftstegring, som åstadkommes genom invärkan på de högre sinnena. Det är kändt nog och har dessutom blifvit bevisadt genom Férés experiment, att hvart intryck, som vid en viss lägre intensitet och varaktighet värkar

dynamogeni, vid en högre värkar hämmande, bedöfvar och försänker i sömn.[1]

Då den rent kroppsliga utmattningen ännu ej inträdt, blir emellertid en sådan sinnenas bedöfning, enligt hvad vi tidigare påpekat, ett olustbetonadt tillstånd. Vi vänta därför att i de extatiska yttringarna se en sträfvan till att undslippa den anaesthesi, som af dem framkallas. Detta blir naturligtvis ett ytterligare pådrifvande moment i exaltationen, som ger densamma dess rastlösa och fredlösa karaktär.

Å andra sidan kan man vid de rent kathartiska danserna ej undvika berusningen. Alla de rörelser, i hvilka nervspänningen utlöses, komma nämligen att återvärka på det ursprungliga känslotillståndet. Dettas betoning förändras visserligen småningom, men dess intensitet ökas. Det är naturligtvis endast för framställningens skull som vi skilja mellan känsla och uttryck och tala om återvärkan. Vid en extatisk glädje t. ex., som ju i sitt öfvermått kan vara rent olustbetonad, och från hvilken man därför söker befria sig i häftiga rörelser, stegras till en början känslan genom dessa yttringar. Ju starkare glädjen blir, desto större blir behofvet af ett utlösande och uttömmande uttryck. I yttringarna af orgiastiska känslor är det därför något af „aldrig nog“. Först när, genom den ömsesidiga stimuleringen från uttryck till känsla och tvärtom, extasen har ledt till kroppslig utmattning, är en värklig befrielse vunnen.

Det kan därför i många fall vara omöjligt att afgöra, om man på ett uttryck bör tillämpa Spencers eller Bains uppfattning af uttrycksrörelserna. Vare sig man har att göra med en lustkänsla, som söker stegring, eller en olust, som sträfvar till befrielse, så äro i hvarje fall de motoriska reaktionerna ett medel, hvilket icke blott återställer jämvikten i kroppen och i välgörande utmattning lindrar smärtan, utan hvilket också i många fall kan förändra hela tillståndets betoning.

---

[1] Féré, Sensation et mouvement. p. 34.

Det har varit nödvändigt att, innan jag öfvergår till framställningen af de konstnärligt behandlade uttrycksrörelserna, undersöka, till hvilken mån känslan och dess yttringar i och för sig kunna bli föremål för njutning.

TREDJE KAPITLET.

DEN OBJEKTLÖSA EXTASEN.

Då vi med detta kapitel öfvergå till att på den primitiva människans enklaste konstyttring, dansen, tillämpa den åskådning, som redan vid behandlingen af djurens sång och dans blef i korthet antydd, behöfva vi ej mer befatta oss med teorien om könsurvalet. Hvilken åsikt man än må hysa om dettas estetiska betydelse för utbildningen af racernas skönhetsideal, så är det obestridligt, att de lägre folkens konst åtminstone ej kommit till under kampen om kvinnans gunst. Att kärleken vore lyrikens tidigaste ämne är en trossats, som ej vinner stöd vid opartisk undersökning af fakta.[1] Danserna hos de lägst stående folken äro af många slag, meningslösa glädjedanser, arbetsdanser, jakt- och krigsdanser, m. m. De rent erotiska äro ingalunda till antalet öfvervägande. Då likväl alla dessa dikter och danser, af hvad slag de än må vara, ha sitt ursprung i en känsla, så inledes vårt arbete lämpligast med en undersökning af de yttringar, i hvilka en så vidt möjligt allmän och enkel känsla finner sitt uttryck.

En absolut omotiverad lust eller olust är visserligen ett sällsynt fenomen. Det är troligt, att det i många fall be-

[1] Vi kunna ej, utan att föregripa de följande kapitlens innehåll, framlägga bevis för detta påstående. Ett genomögnande af tabellen »Aesthetic Products» i Spencers »Descriptive Sociology» kan redan i sin mån öfvertyga om förhållandet. Jmfr. äfven Grosse, Die Anfänge der Kunst. p. 233. Spencer i Mind. XV. p. 455—456.

rör på en bristfällig analys, då man talar om en känsla utan åtföljande föreställningar. För vårt ändamål är det dock ej nödvändigt att göra någon sträng skilnad mellan den rena känslan och de mer komplicerade fenomenen. Vi bilda en särskild grupp af de uttryck, som ej i någon mån ha blifvit influerade af några föreställningar. Sedan vi undersökt dem, kunna vi tillämpa resultaten på speciella själstillstånd, sådana som den erotiska extasen, krigsruset o. s. v.

Genom att sålunda utesluta alla de danser, som meddela något tankeinnehåll, komma vi att söka materialet för detta kapitel i den art danser, som Dr. Grosse benämner gymnastiska, till åtskilnad från de pantomimiska.[1] I det vi underkasta dessa möjligast enkla känslouttryck en psykologisk granskning, bli vi i tillfälle att i detalj bevisa de allmänna principer om uttryckets betydelse, som framstälts i det föregående kapitlet. Då de starka känslornas behof af stegrande och befriande uttryck ej kan anses för någonting särskildt mänskligt, sökte vi de enklaste exemplen redan hos djuren. Då vi nu öfvergå till behandling af samma drift hos människan, vänta vi a priori, att den redan på de allra lägsta stadierna skall ha gett anledning till några egendomliga yttringar. Fakta kunna ej häller jäfva denna förmodan.

Det fins måhända stammar, hos hvilka man ej ännu kan tala om någon egentlig konstdrift. Men man känner sig frestad att betvifla alla uppgifter om folk, hvilka ej skulle dansa, sjunga eller spela vid starka känslor. Pickering har påstått, att det förekommer hvarken musik eller dans i Oregon. Irwing talar emellertid om improviserade Chinookdikter och danser, hvilka delvis voro behagliga.[2] Prinsens af Wied botocudiske tjänare påstod sig aldrig ha varit med om någon dansfest.[3] Ehrenreich däremot säger, att Botocuderna med lidelse älska nöjen, dans och europeisk musik.[4] Enligt Schrenck skulle Giljakerna aldrig dansa, utom

[1] Grosse, Die Anfänge der Kunst. p. 198.
[2] Waitz, Anthropologie der Naturvölker. III. p. 339.
[3] Wied-Neuwied, Reise nach Brasilien. II. p. 42.
[4] Zeitschrift für Ethnologie. XIX. p. 19.

då de äro druckna eller då de lockas med till Tungusernas fester.[1] Icke desto mindre beskrifver han själf, hur kvinnorna vid den stora björnhögtiden utförde en dans i egendomlig, vild rytm.[2] Med dylika motsägelser för ögonen, tror man hälst att det beror på bristande iakttagelse, då Charruastammarne beskyllas för att hvarken dansa eller musicera.[3] Man kan tänka sig, att hos melankoliska och insociabla stammar dansen ej har den sociala betydelse, som hos lyckligare folk. Aleuterna, som fordom varit lifliga, tappra, och stora vänner af dans, ha efter det de kommit i beröring med ryssarne glömt den konst de fordom ägt.[4] Folk, som i sina traditioner bevara minnet af en lång förnedring, sakna det stolta själfmedvetande, som är den första betingelsen för en social konst. Men vi föreställa oss, att äfven hos dem den enskilde ofta ger uttryck åt sina känslor, om ej i värklig, musikalisk och taktfast dans, så åtminstone i hopp och språng. Dansen i dess vidsträcktaste mening är därför något lika universelt som skrattet och gråten.

Det är dock naturligt, att de lägsta formerna för dans ej stort likna vår balett eller vår sällskapsdans. Hos Botocuderna finna vi ett af de enklaste exemplen. „Män och kvinnor, de senare med sina små barn på ryggen, bilda en ring i brokig ordning. Hvar dansande lägger armarna om nacken på de närmast stående, hvarpå hela kretsen rör sig turvis åt höger och vänster, i det alla samtidigt starkt stampa med den fot, som motsvarar rörelsens riktning, och hastigt flytta den andra efter. Emellanåt rycka de därvid med sänkta hufvuden närmare och närmare mot hvarandra, emellanåt lösa sig lederna. Hela tiden dansen varar ljuder en entonig sång, efter hvars takt deltagarne rätta sig. Ofta hör man under lång tid intet annat än ett jämt upprepadt kälām āhā, men ibland förekomma också korta, improviserade visor, i hvilka de dansande besjunga dagens hän-

[1] Schrenck, Reisen und Forschungen. III. p. 684.
[2] Ibid. III. p. 722.
[3] Waitz, Anthropologie der Naturvölker. III. 483.
[4] Müller, Fr., Allgemeine Ethnographie. p. 245.

delser, någon glädjeorsak eller dylikt, t. ex.: „I dag hade vi god jakt, vi dödade detta eller detta djur, nu ha vi att äta, kött är godt, brännvin är godt“, o. s. v.[1]

Ämnet för Botocudernas dansvisor leder oss öfver till Bushmännens „Mokoma“. Denna utföres endast då de ätit och känna sig mätta. Infödingarna själfva likna de uppträdande vid en hop hoppande kalfvar. Dansen slutas först då alla äro utmattade och svettdrypande. Rörelserna äro så häftiga, att ofta någon af deltagarne sjunker till marken, öfvergjuten af blod, som strömmar från näsborrarna. Däraf också namnet Mokoma eller bloddans. (Arbousset and Daumas. Voyage of Exploration. p. 246).[2]

Exempel som de senast anförda borde väl redan bevisa, att de tidigaste danserna äro hvarken erotiska eller religiösa. Mokoma har knapt något annat ändamål än dansen vid Grönländarnes vårfester, om hvilka Cranz säger, „wenn sie sich so satt gegessen, dasz sie platzen möchten, — — so stehen sie auf zu spielen und zu tanzen“.[3]

Grosse, som refererat Arbousset och Daumas' skildring, beklagar, att det i den ej nämnes någonting om musikaliskt accompagnement och rytmisk reglering af rörelserna. Saknades värkligen båda dessa drag, så vore Mokoma ej alls någon dans, utan blott ett sådant vildt utbrott för haschisch berusning, som så ofta förekommer hos Kongostammarna.[4] Det fins emellertid en beskrifning på en annan bushmandans, som i enkelhet ej ger vika för Mokoma. Denna försiggår inne i Bushmännens hydda, där ingen fullvuxen kan stå upprätt. Solisten blir därför tvungen att i framåtlutande ställning stöda sig på ett par kryckor. Det är själffallet, att dessa hindra alla armrörelser. Hela föreställningen består därför i hoppande på ett ben. Den ena foten står stilla, medan den andra försättes i snabb och regellös

[1] Ehrenreich i Zeitschrift für Ethnologie. XIX. p. 32—33. (Über die Botocudos der brasilianischen Provinzen Espirito Santo und Minas Geraes.)

[2] Spencer, Descriptive Sociology. IV. p. 45.

[3] Cranz, Historie von Grönland. I. p. 229.

[4] Grosse, Die Anfänge der Kunst. p. 206--207.

rörelse. Därunder flyttas den ej långt från sin plats, ehuru knäet och underbenet, så mycket ställningen tillåter det, vagga af och an. — — — Emellanåt sänker dansaren kroppen och höjer den plötsligt igen, till dess han slutligen, uttröttad af sina häftiga rörelser, faller sig ned på marken för att flämta ut. Där sjunger han ännu och rör sin kropp i takt efter åskådarnes sång.[1] Enligt Burchell var också Hottentotternas gamla dans lik denna, ehuru de på hans tid hade utbytt den mot europeiska, valsartade danser.[2]

Detta enkla nöje var så älskadt af Bushmännen, att ej en natt förgick, utan att något dansparti föranstaltades.[3] Burchell själf medger, att han varit nästan lika road af dem som infödingarna.[4] Det taktfasta accompagnementet, hvilket ytterligare markerades af handklappningar och af rasslet från de kastagnetter, som solisten bar kring vristerna, synes främst ha väckt hans förtjusning. Men det förefaller också, som om själfva dansen skulle ha varit af lugn och harmonisk art.[5] I så fall kan den naturligtvis ej likställas med Mokoma. Gemensam för båda är däremot en nästan absolut innehålls- och ändamålslöshet. De utöfvas blott och bart för den njutning eller befrielse kroppsansträngningen med åtföljande utmattning kan skänka. Dessa exempel kunna därför tjäna som typ, då vi i det följande behandla de enklaste gymnastiska danserna. Vi göra början med Mokoma arten.

Fulah's dans består blott af ansträngande rörelser, som fortsättas ända till dess deltagarne falla utmattade till jorden.[6] Hottentotternas ringdans afbrytes först vid utmattning.[7] Ny-Zeeländarne hänge sig med en sådan ifver åt sina frenetiska danser, att vanmakten ofta tvingar dem till

---

[1] Burchell, Reisen in das Innere von Süd-Afrika. II. p. 81—87.
[2] Ibid. II. p. 387.
[3] Ibid. II. p. 81.
[4] Ibid. II. p. 86.
[5] Ibid. II. p. 86.
[6] Spencer, Descriptive Sociology. IV. p. 47.
[7] Müller, Fr., Allgemeine Ethnographie. p. 112—113.

afbrott.[1] Mokololoernas dans består i ett stampande på stället under vilda armrörelser och öronslitande skrik. De uppträdande gjorde på Livingstone intryck af en mängd dårar, som gåfvo utlopp åt en omåttlig sinnesoro. Det bör dock erkännas, att dansen kanske ej var rent gymnastisk. En af deltagarne sade nämligen om den: „Det är ett hårdt arbete, men det är vackert, och Sekeletu skall ge oss en oxe för det vi dansat inför honom“.[2]

Det är öfverhufvudtaget svårt att afgöra, när en dans är blott och bart uttryck för en känsla. Grosse har uppräknat Andamanernas dans bland de rent gymnastiska.[3] Stampandet och hoppandet påminner visserligen om Bushmännens soloparti. De egendomliga rörelserna med fingrarna väcka däremot tanken på någon kanske till obegriplighet förkortad pantomim. Genom att jämföra olika beskrifningar om Australiernas Corrobberri kan man få en föreställning om hur vanskligt det är att klassificera de primitiva konstyttringarna.

Enligt Wilkes skildring skulle denna ej ens förtjäna namn af en dans. Den består endast i häftiga rörelser med armar och ben.[4] Den Corrobberri, som Grosse refererar enligt Brough Smyth, förefaller att vara en blott kroppsöfning.[5] Hodgkinson har sett en rent gymnastisk dans, som bildade afslutningen till en Cawarra-ceremoni. Af den afbildning han meddelar kan man värkligen tro, att „infödingarna ådagalade en vighet, som skulle ha väckt mången balettdansös' afund“.[6] Man kan ej se något innehåll i den häftiga dans, som Freycinet beskrifver,[7] ej häller i de „djäf-

[1] Dumont d'Urville, Voyage de la corvette L'Astrolabe, Histoire du voyage. II. 2. p. 505—507.

[2] Livingstone, Missionary Travels and Researches in South Africa. p. 225.

[3] Grosse, Die Anfänge der Kunst. p. 202—204. enl. Man i Journal of the Anthropological Institute. XII. 390—391.

[4] Wallaschek, Primitive Music. p. 38.

[5] Grosse, a. a. p. 199—201.

[6] Hodgkinson, Australia. p. 233.

[7] Freycinet, Voyage autour du monde. II. p. 772—774.

vulska orgier" Eagle öfvervarat.[1] Wood har sålunda haft stöd nog, då han påstår, att Australiernas danser ha ingenting med religion att göra.[2]

Å andra sidan påstår Gerland, att Australiernas alla danser ursprungligen varit religiösa.[3] Bonwick säger om Corrobberri's, att de äro fulla af mystik och uttrycka infödingarnas föreställningar om skapelsen, om det tillkommande lifvet, o. s. v. Han har i dem funnit framställningar af gamla myter om ormen, synden och den phalliska dyrkan.[4] Dr. Fraser i Sydney ställer dem jämväl i samband med mytologin.[5] Kuridansen, som räknas med bland Corrobberri's, är alt annat än gymnastisk.[6] I dem Lancelott redogjort för ingick det pantomimiska element, såsom efterhärmning af kängurus, grodor och andra djur.[7] Dawson beskrifver Corrobberri's som värkliga teaterföreställningar, med instuckna komiska intermezzon, särskildt inlärda narrar, o. s. v.[8]

Man kan ej tro annat, än att ett altför obestämdt bruk af namn har gett anledning till så stridiga uppgifter hos de särskilda författarne. Huru som hälst, så stämma emellertid alla beskrifningar öfverens i det, att de australiska danserna ha till uppgift att framkalla en mer och mer stegrad extas.

Då vi i det följande komma att egna ett särskildt kapitel åt de religiösa och vidskepliga danserna, behöfva vi ej här uppehålla oss med att framställa grunderna för den enkla dansens öfvergång till kulthandling. Det är för till-

---

[1] Illustrated Travels. II. p. 107. Jmfr. äfven Anrep-Elmpt, Australien. I. p. 420. Finsch, Neu-Guinea. p. 70—71.

[2] Wood, Natural History of Man. II. p. 38.

[3] Waitz-Gerland, Anthropologie der Naturvölker. VI. p. 755.

[4] Bonwick, The Australian Natives. i Journal of the Anthropological Institute. XVI. p. 209.

[5] Journal of American Folk-Lore. VI. p. 238.

[6] Angas, Savage Life and Scenes in Australia and New Zealand. I. p. 102—108. Jmfr. Jung, Australien. I. p. 100.

[7] Lancelott, Australia as it is. I. p. 24—25.

[8] Dawson, Australian Aborigines. p. 82—83.

fället nog att påpeka, att ännu hos ganska högt stående folk en med rent kroppsliga medel framkallad extas är ett nödvändigt vilkor för hvarje andaktsöfning. Vi kunna ej tro annat, än att det är en tidigare erfarenhet af kroppsrörelsernas psykiska värkningar som gjort, att dessa blifvit ansedda som ett medel att träda i förbindelse med högre makter. Det bör visserligen erkännas, att den omåttliga ansträngningen kan ha en slags sacrificiell betydelse. Dansen kunde sålunda anses som en slags „Frohndienst,“[1] ett offer, hemburet en gud af Sekeletu-typen, hvilken skänker sina oxar först då hans tjänare uppbjudit alla sina yttersta krafter i dans till hans nöje. De drag i dansen, med hvilka extasen ledes till ytterligare stegring, kunna med ännu mer skäl betraktas som afsiktliga kulthandlingar. Men detta kan ej hindra oss att söka förklara så många som möjligt af dessa företeelser på rent psykologiska grunder.

Pildansen hos Weddafolket, hvilken ofta utföres till propitiation af sjukdomsdämoner, kan därför beskrifvas redan i detta kapitel. Folket lämnar i ursprunglighet ingenting öfrigt att önska. De ha ej bildat sig någon samhällsform, äga hvarken räkneord eller namn på färger och tillämpa ännu den naivaste sanningskärlek. Deras uttryck är sorgbundet, och man har t. o. m. påstått, att de aldrig skratta. Då de därtill i oräkneliga generationer ha lefvat isolerade från umgänge med andra folk,[2] kan man lita på, att deras dans skall ge en riktig föreställning om den enklaste konstyttringen hos primitiva människor.

---

[1] Om Frohntänze under medeltiden jmfr. Waldau, Die böhmischen Nationaltänze. p. 184. Taramahuri-folket i Sierra Madre, hos hvilka dansen är en propitiös kulthandling, använda samma ord för att beteckna dans och arbete. Dansbönerna äro så ansträngande, att folket oftast låter en enda representant utföra dem för alla andras räkning. Lumholtz, The American Cave-Dwellers. i Bulletin of the American Geographical Society. 1894. Särsk. p. 318—319.

[2] Jmfr. Hartshorne, The Weddas. i The Indian Antiquary. VIII. p. 316. f. Emerson Tennent, Ceylon. II. p. 437—442.

Den bär sitt namn af en i jorden instucken pil, på hvilken ett blad är fäst, och som bildar medelpunkt för ringdansen. Vid det tillfälle, då Dr. Schmidt åsåg den, saknades emellertid hela apparaten. Till en början röra sig deltagarene framåt i ring. Hvar enskild gör därunder på ett ben en half, tretjärdedels eller t. o. m. hel svängning åt höger och vänster. Det fria benet utför bestämda, konstfärdiga rörelser. Armarna beskrifva kretsar i luften, och hufvudet kastas framåt och bakåt, så att det långa, tofviga håret står som en buske ut från hjässan. Musiken är en enkel melodi, som framsjunges eller vrålas af deltagarne Takten markeras med handslag på den nakna magen.

Alt detta går ännu jämförelsevis lugnt till. Men efter en stund börjar en Wedda ett soloparti. Han utför samma rörelser, till först i långsamt tempo, men snart i häftigare fart. Råmandet blir alt högljuddare, alt vildare kasten på hufvudet och bultandet mot magen. När han slutligen utmattad, nästan vanmäktig, sjunker till jorden, så ger han sig blott några ögonblicks hvila. Dansen lockar honom till ännu vildare ansträngningar, till dess han „styf, med armarna utsträckta, faller till jorden som ett kullstjälpt träd“. [1]

Det är emellertid endast sällan som den orgiastiska extasen förlöper ens så pass lugnt som i pildansen. I de flesta fall ger sig deltagarnes exaltation uttryck i rasande yttringar, hvilka ytterligare stegra densamma och sålunda fördröja den slutliga, befriande utmattningen. Det skulle altför mycket uppehålla bevisningen, om vi gåfve beskrifningar af alla de olika slags vilda uppträden, i hvilka känsloruset hos primitiva och kultiverade folk söker sig utbrott. Då vi i de följande kapitlen om erotiska, religiösa och medicinska danser komma att framföra ytterligare exempel, nöja vi oss tillsvidare med att anföra endast tvenne, särskildt typiska danser:

Issauah-sektens Ischdeb kan gälla som mönster för dervischrasandet. Denna religiösa ceremoni inledes alltid

---

[1] Schmidt, E., Ein Besuch bei den Weddas. i Globus. 65. p. 15. f.

med afsjungandet af den muselmanska trosbekännelsen. Därefter reser sig en af bröderna och börjar dansen. „Denna består af en mängd taktfasta svängningar på öfverkroppen och hufvudet, hvilka påminna om djupa, snabt och tätt upprepade bugningar. Efter några minuter reser sig en annan af deltagarne och tar i med samma rörelser. Slutligen är det sex som täfla med hvarandra i denna egendomliga dans. Det hela fortsättes ungefär en half timme. Ingen, som engång har slutit sig till dansen, har rätt att höra upp, innan han råkat i paroxysm. Rörelserna följa alt snabbare på hvarandra, bugningarna bli djupare och djupare, böjningarna på kroppen och hufvudet häftigare, tils slutligen svindeln bemäktigar sig de utmattade dansörerna. Med skummande läppar och vansinnigt rullande ögon störta de till golfvet. De ha nu nått den så kallade extasen. I detta tillstånd, värdigt en galen hund, gjuter sig enligt ordens trosbekännelse stiftarens ande öfver sina trogna lärjungar och gör dem förmögna att ostraffadt förtära alt, som skadar och sårar, t. o. m. de farligaste gifter. De fanatiserade männen vältra sig i vild oordning på golfvet och utstöta omänskliga, skräckinjagande läten, som än likna ett vildsvins grymtande, än ett lejons rytande. Några gnissla med sina skarpa, rofdjurslika tänder, mellan hvilka ett hvitt skum framdryper. De nappa med vansinniga åtbörder efter sina grannar, och det såg värkligen ut som om de ville bita stycken ur deras kroppar. Denna sida i paroxysmen har kanhända gett anledning till fabeln om Issauah-brödernas människoäteri. De betedde sig som blodtörstiga antropofager, som hungra efter människokött, — men de gjorde ingen för när.“[1]

Härefter följde en uppvisning i konsten att äta lefvande ormar, skorpioner, ödlor och paddor, hvilken både på Maltzan och på Mrs. Murray-Ansley gjorde ett trovärdigt intryck. Det slags prestationer i känslolöshet, som så ofta åtfölja exalterade danser, bli dock lämpligast behand-

---

[1] Maltzan, Drei Jahre im Nordwesten von Afrika. IV. p. 276—278. Jmfr. äfven Mrs. Murray-Ansley, i Folk-Lore Journal. V. p. 289—290.

lade i kapitlet om shamanismens psykologi. Vi påpeka endast den förtrolighet med vämjeliga djur, som Issauah-prästerna lade i dagen, och deras hemska djurläten. Hvartdera draget återfinnes vid orgiastiska uppträden på alla delar af jorden.

De båda beskrifningar af Issauah-sektens kult, som vi följt, öfverensstämma i nästan alla detaljer. Men Mrs. Murray-Ansley har observerat ett viktigt drag, som undgått Maltzans uppmärksamhet. Före föreställningens början luta sig de uppträdande öfver röken från en glödeld, på hvilken ledaren utstrött något okändt pulver. Efter några minuter värkade denna rök berusning. Mr. Stewart Culin, som i den algieriska byn på världsutställningen i Chicago åsett en s. k. „torture dance", hvilken till alla delar öfverensstämmer med Ischdeb, antar också, att de uppträdande voro under inflytande af någon drog. [1]

Det kan här invändas, att om Issauah-bröderna värkligen voro berusade, deras dans ej är något rent exempel på den enklaste extasen. Samma invändning kunde också upprepas vid flertalet af de extatiska tillstånd, som beskrifvas i den etnografiska literaturen. Dansförlustelserna äro nästan alltid förenade med dryckeslag. Utom berusande drycker, som risöl, [2] kava m. fl. [3], äro ofta tobak och andra örter använda för framkallande af extas. Svampruset hos Tschuktscherna ger sig uttryck i omåttligt orgiastiska danser. [4] Opiumruset hos Malajerna [5] och den gamla nordiska berserkagången, som enligt några författare berodde på en flugsvampförgiftning [6], äga många beröringspunkter med det raseri, som under rent gymnastiska danser fram-

---

[1] Stewart Culin, Retrospect of the Folk-Lore of the Columbian Exposition. i Journal of the American Folk-Lore. VII. p. 56.

[2] Om de vilda danserna i Assam vid risölsfesterna, jmfr. Mrs. Murray-Ansley, i Folk-Lore Journal. V. p. 276.

[3] Jmfr. Schweinfurt, Im Herzen von Afrika. I. p. 198—199.

[4] Bourke, Scatologic Rites of all Nations. p. 74.

[5] Jmfr. Figuier, Les races humaines. p. 388—389.

[6] Lange, Om Sindsbevægelser. p. 65.

kallas. I flertalet fall beror det kanske endast på bristfällig kännedom af infödingarnas gifter, då man anser en exaltation vara rent psykisk.

För vårt ändamål är det dock ej nödvändigt att göra någon sträng skilnad mellan intoxication och psykisk berusning. Det är visserligen sant, att en drucken bär sig helt annorlunda åt än en nykter. Men det är också obestridligt, att starka känslor ofta kunna berusa. Darwin har citerat en observation af Dr. J. Crichton Browne (Medical Mirror. 1865.) om en ung man, som i sin omåttliga glädje öfver ett oväntadt arf företedde alla rusets mest kännspaka yttringar. Icke ens uppkastningarna och kopparslagaren saknades.[1] Féré meddelar ett annat fall af „ivresse émotionelle“, som är nästan ännu mer egendomligt.[2] Om också dylika företeelser äro sällsynta och kunna uppvisas endast hos nevropater, så bör man medge, att en lägre grad af berusning redan hos en normal människa åtföljer hvarje stark aktiv känsla. Denna psykiska intoxication yttrar sig, likasom den normala, i mån af sin intensitet som glad, trist eller rasande.[3] Alla den drucknes handlingar, så omotiverade de än förefalla, följa samma lagar, som gälla för den normala människan. De inflytanden en berusad maktlöst lyder under hämmas visserligen af den nyktres vakna medvetande. Men då detta har blifvit suspenderadt vid någon stark känsla, framstå deras värkningar så mycket tydligare. Det exempel vi nu öfvergå till att referera kan ej förlora i beviskraft, om det också hänför sig till ett med rent fysiska medel framkalladt rus.

I konungariket Wowou voro Richard och John Lander år 1830 i tillfälle att se en dans af fetischprästinnor, som mer än någon af de förut beskrifna vittnar om, hvilken höjd exaltationen hos de vilda folken kan nå. „En lång och bullrande procession af kvinnor passerade genom staden,

---

[1] Darwin, The Expression of the Emotions. p. 76.

[2] Féré, Pathologie des émotions. p. 226—228.

[3] Féré. a. a. p. 231.

turvis i gång och i dans. De höllo alla långa trädgrenar i händerna. Då vi fingo syn på prästinnan, hade hon just druckit af fetischvattnet. Hon bars på axlarna af en af följet, tvänne andra kvinnor höllo henne under de darrande armarna. Lemmarna voro skakade af konvulsioner och anletsdragen förvridna. Med vilda blickar såg hon ikring sig på sin frenetiskt rasande svit. Man trodde, att hon var besatt af en dämon, och i själfva värket såg det ut, som om hela truppen varit det. — — Gester, rörelser, alt var extravagant och otygladt. En yngre kvinna, som också bars på axlarna af en bland kamraterna, följde efter prästinnan. Hennes drag voro dock ej så förvridna, ej häller hennes rörelser så lifliga som Pythonissans. Hela tåget bestod af omkring 90 eller 100 kvinnor. De voro klädda i sina högtidsdräkter. Med trummor och flöjter reglerade de takten alt efter litet. Till musiken kommo ännu de genomträngande skriken af deras gälla röster. De skredo framåt i två rader och svängde i luften de gröna kvistar de höllo i händerna.“ [1] Dessa kvinnor dyrkade den gamla religionen, som ännu åtnjöt vördnad i landet. [2]

Detta upptåg väcker omotståndligt tanken på bakkanternas vilda framfart. För den objektlösa, af inga tydliga föreställningar påvärkade extas, som vi nu ha tagit till behandling, utgör mänadrasandet den allmängiltigaste typen. Alla de drag man kan uppvisa i de extatiska riterna bland olika folk, återfinnas förenade hos mänaden och korybanten. Hon sargar sig själf [3], som Indianerna vid deras soldans [4] eller

---

[1] Lander, R. et J., Journal d'une expédition. II. p. 133—134.

[2] Ibid. II. p. 139. Jmfr. för öfrigt om ormprästinnorna på slafkusten. Globus. VIII. Die Schlangenverehrung bei verschiedenen Völkern. särsk. p. 246. och Globus. X. p. 295. referat af Dr. Repins besök i Dahome.

[3] Lobeck, Aglaophamus. I. p. 672. Preller, Griechische Mythologie. I. 2. p. 656.

[4] Jmfr. Waitz, Anthropologie der Naturvölker. III. p. 206. Beckwith, Notes on Customs of the Dakotahs. i Smithsonian Report. 1886. I. p. 250.

Perserna vid festtåget i månaden Moharrem [1], hennes „insana omnium membrorum jactatio“ [2] innebär en likadan sträfvan till utmattning som pildansen eller Ischdeb, — Reiske har t. o. m. kallat dervischerna „nepotes veterum corybantium“ [3] —, hon äter visserligen hvarken ödlor eller paddor, men hon flätar ormar i sitt hår och skrämmer männen med dem, [4] hon kastar sig ej öfver sina kamrater för att slita något köttstycke ur deras armar, som Issauah-bröderna eller Sissauchdansarne hos Bellacola-Indianerna [5], men hvar get eller hare hon möter på vägen blir sliten i stycken och förtärd, medan bloden ännu flyter från lemmarna. [6]

Då vi nu, efter att ha beskrifvit några typiska yttringar af känsloruset, öfvergå till den psykologiska tolkningen af dem, kunna vi därför begagna bakkanten som typ. Vi vinna härmed ett undersökningsobjekt, som är kändt af enhvar. De sparsamma upplysningar, som ha getts om de primitiva danserna, kompletteras af den klassiska literaturens behandling af det dionysiska tillståndet. Ännu mer hjälper oss konsten att förstå den extas, som spelar en så stor roll i de lägre folkens lif. Bildframställningarna af dionysoståget förklara bättre än någonting annat det vilda raseri, som är ett gemensamt drag i de danser vi nu undersöka.

Det är naturligt, att vi ej befatta oss med den mytologiska motsvarigheten till dessa bruk. Om också Rapp hade rätt däri, att tyiadernas processioner voro endast en stereotyp kulthandling, som hade till ändamål att dramatiskt afbilda de mytiska mänadernas raseri, [7] så kunna vi ej tro

---

1 Polak, Persien. I. p. 340. Globus. 55. p. 189.

2 Lobeck, a. a. I. p. 672.

3 Ibid. II. p. 1153.

4 Rohde, Psyche. p. 334. Sandys' upplaga af Euripides' Bacchae. p. 185. Ophiolatreia. p. 2—3, 84—85.

5 Jakobsen, Fr., Sissauch dansen. i Ymer. 1895. p. 16.

6 Rohde, a. a. p. 334. Preller, a. a. I. 2. p. 693 o. 695. Sandys, a. a. p. 188.

7 Rapp, i Rheinisches Museum. 27. p. 11. (Die Mänade im griechischen Cultus, in der Kunst und Poesie).

annat, än att själfva föreställningen om vilda bakkosprästinnor hade någon konkret förebild i värkligheten. Vare sig denna bör sökas, som Preller och Rapp anse det, i komos,[1] i gamla kulter eller i någon epidemisk andlig farsot,[2] så är det tydligt, att icke ett enda drag i prästinnornas beteende, sådant det skildras af Euripides och framställes i den bildande konsten, kan vara uppdiktadt. Bakkantrasandet var, som bekant, af de antika författarne ofta citeradt som typ för ett exalteradt tillstånd. Man behöfver så mycket mindre förutsätta några vidskepliga eller kommemorativa ändamål vid detsamma, då ett alldeles likartadt beteende förekommer hos så många andra folk. Om man kan uppvisa, att alla dessa yttringar ha sin tillräckliga grund i den starka känslans uttrycksbehof, så blir det en fråga för ett annat kapitel att undersöka, hur de småningom ha fått vidskeplig betydelse. Vi neka ej, att en stor del af de danser, som förekomma i religionskulten, äro superstitiösa eller kommemorativa. Men vi söka nu, enligt den uppgift som närmast föreligger oss, att så vidt möjligt förklara dem som rent emotionella fenomen.

Själfsargandet vid rituella bruk är oftast en offerhandling.[3] Missunnsamma och afundsjuka gudar njuta, då man för deras skull tillfogar sig plågor. Tror man på en värklig mänadextas, så behöfver man dock ej förutsätta någon afsikt att smickra med själftortyr. Den känslolöshet, i hvilken mänaderna befinna sig, gör det möjligt, att „suum Bacchis non sentit saucia vulnus". (Ovidius. Trist. IV. El. I. 41).[4] Men det är ej nog med att sålunda smärtan icke uppfattas af det fördunklade medvetandet; den starka känslan leder direkte bakkanten till att slå sig för bröstet, slita sitt hår, rifva upp sår med tyrsosstafven, o. s. v.

Vi ha redan tidigare påpekat, att man vid nervspänning instinktivt drifves till att afleda uppmärksamheten ge-

---

[1] Rapp, i Rheinisches Museum. 27. p. 606—607.

[2] Rohde, Psyche. p. 331 o. 343.

[3] Jmfr. Tylor, Primitive Culture. II. p. 400—402.

[4] Lobeck, Aglaophamus. I. p. 672.

nom framkallande af starka intryck. Ett träffande exempel på sådan kontra-irritation har blifvit framdraget af Julius Lange. I Roger v. d. Weydens tafla „Yttersta Domen“ framställes bland de dömda, som störtas ned i helvetet, en kvinna, hvilken sticker fyra fingrar i munnen och med all makt biter sig i dem.[1] På samma sätt som denna olyckliga sökte betvinga sin häftiga skrämsel genom att framkalla smärta, så söker en förlägen lindring genom att bita sig i läppen. En italienare, som spelade bort sin förmögenhet, bibehöll ett yttre lugn under det han sönderslet köttet på sitt bröst med sin under rocken gömda hand.[2]

Då en olustkänsla är förenad med föreställningar om rörelser, med hvilka man vill skada eller straffa, så kommer lättare än eljes känslan i sitt öfvermått att vända sig mot subjektet självt. Självsargandet uppträder därför företrädesvis vid ånger, förebråelser[3] och vrede. En finsk yngling i Sörnäs, som råkat i tvedräkt med sin far, „högg sig med knif ett så svårt sår i bröstet, att han neddignade på golfvet“.[4] Den andliga smärtan aftager under inflytande af den kroppsliga, och blodförlusten medför en afmattning, som förmildrar vreden och bitterheten.

Det förefaller, som om vildar ofta skulle söka just den befrielse, som värkas af blodsförlust. Huru skulle man väl eljes kunna tolka den egendomliga historia Curr berättar om Dieyerie-triben i Australien. Det gäller en af de svåraste känslor den primitiva människan har att genomgå, den af sårad värdighet. „Skulle någon man eller kvinna genom tafatt uppträdande framkalla skratt hos de öfriga, så begär han eller hon att af någon af dem bli slagen i hufvudet, tils bloden rinner utför ansiktet. Sålunda lättad, börjar nu personen i fråga själf skratta och förefaller

---

[1] Lange, Haanden paa Brystet. i Tilskueren. 1887. p. 456.

[2] Engel, Ideen zu einer Mimik. p. 146—147.

[3] Om självsargande vid dessa känslor jmfr. Tarde, Études pénales et sociales. p. 351.

[4] Nya Pressen. 30. XII. 1892.

att fröjdas åt skämtet lika väl som någon annan“.[1] Vi ha tydligen i detta exempel att göra med en invärkan från folkets medicinska uppfattning. Curr omnämner också, att samma behandling användes vid sjukdomar, t. o. m. vid olycksfall.[2] Den öfver hela jorden gällande vidskepelse, som gjort åderlåtning, koppning och scarifikation till den primitiva medicinens universalkurer,[3] har sin främsta grund i föreställningarna om konkreta sjukdomsorsaker. Men den har kanske vunnit ytterligare stöd af erfarenheterna om blodförlustens psykiska invärkningar.

Huru som hälst, så förekommer hos många folk åderlåtning äfven vid starka känslor. Grönländarne såra sig själfva, då de få höra någon sorglig nyhet.[4] I Polynesien användes ett särskildt instrument, en hvässad hajtand, med hvilken man rifver sig i hufvudet och på tinningarna, tils bloden rinner öfver ansiktet.[5] Ny Zeeländarne begagna för samma ändamål ett stycke obsidian.[6] Detta slags själfsargande kan visserligen, då det förekommer vid begrafningsfesterna, liksom Aruakernas eller Mundrukuernas Maquarri-dans,[7] uppfattas som en offerhyllning åt den aflidne. Det är troligt, att de häftiga utbrott af förtviflan, åt hvilka naturfolken hänge sig vid dessa tillfällen, icke äro några äkta känslouttryck. Man kan tillämpa på de flesta folk hvad Bahnson säger om Patagoniernas sorgceremonier: „Bakom alt detta ligger den tanken, att de efterlefvandes sorg skall vara behaglig för den aflidne och smickra honom, så att han på den grund afhåller sig från att skada dem“.[8]

---

[1] Curr, The Australian Race. II. p. 70.

[2] Ibid. II. p. 69.

[3] Jmfr. Bartels, Medicin der Naturvölker. p. 267—271. Sproat, Scenes and Studies of Savage Life. p. 252.

[4] Cranz, Historie von Grönland. III. p. 331.

[5] Ellis, Polynesian Researches. I. p. 410.

[6] Taylor, New Zealand and its Inhabitants. p. 102.

[7] Jmfr. om dessa piskningsdanser, hvilka ingalunda uteslutande äro begrafningsceremonier, Brett, The Indian Tribes of Guyana. p. 154, 156, 158.

[8] Bahnson, Etnografien. I. p. 537.

Tatueringen är ofta ett tecken, med hvilket man vill öfvertyga om öfvermåttet af sin känsla. „Större än min smärta är min kärlek", påstås en Hawajisk furstinna ha sagt, då hon lät tatuera sig på tungan till sin aflidna svärmors ära.[1] På Samoa anbragte älskande brännsår på sina armar för att sålunda sinnebildligt uttrycka sin kärleksglöd.[2]

Men om framkallandet af smärtor sålunda har gestaltat sig till ett rent konventionelt uttryck, med hvilket man vill åskådliggöra intensiteten af sin känsla, så har det i alla fall sin grund i dennas natur. Indianerna sarga sig vid begrafningar „um den Kummer herauszulassen".[3] Polynesierna påstå själfva, att deras starka sorg leder dem till att rifva upp sår i ansiktet och gör dem okänsliga för smärtor.[4] Hajtanden användes icke blott vid sorg och kärlek, utan också vid andra känslor, då det ingalunda är så nödvändigt att uttrycka graden. Turnbull såg några Tahitibor, som oväntadt råkade hvarandra på hans skepp, skära sig själfva, ända till dess de voro alldeles täckta af blod, „bis sie ganz mit geronnenem Blute überdeckt sind".[5] Han uppfattade detta beteende som ett egendomligt glädjeuttryck, hvars orsak han dock ej kan förstå. Sammanställd med Ny Zeeländarnes Tangi, blir dock Polynesiernas hälsningsceremoni betydligt begripligare. Maoris uttrycka, som bekant, sina känslor vid återseenden med gråt och jämmer.[6] Att detta ej är något rent känslouttryck, framgår däraf, att, som Angas påpekar, gråten ofta afbrytes af förnöjdt pratande och skratt.[7] Waitz tror, att klagandet egentligen gäller alla dem, som

---

[1] Ellis, Polynesian Researches. IV. p. 180—181. Waitz-Gerland, Anthropologie der Naturvölker. VI. p. 39. Gerland hänvisar för jämförelse till Leviticus. XIX. 28, XXI. 5.

[2] Erskine, Journal of a Cruise in the Western Pacific. p. 50.

[3] Waitz, Anthropologie der Naturvölker. III. p. 196.

[4] Ellis, a. a. f. p. 410. IV. p. 181.

[5] Turnbull, Reise um die Welt. p. 300.

[6] Freycinet, Voyage autour du monde. II. p. 589. Angas, Savage Life in Australia and New Zealand. II. p. 109.

[7] Angas, a. a. II. p. 32 o. 73.

dött, sedan vännerna senast sett hvarandra.[1] Taylor antager, att bruket hade sin förutsättning i de oroliga tider Maoris genomlefvat. De, som hade undsluppit de ständiga drabbningarna, „gräto öfver hvarandra, när de råkades, som öfver aflidna, på samma sätt som vi gråta af glädje, då vi se någon kär vän eller anförvandt, som har blifvit befriad från öfverhängande fara“. Ett sådant bruk blir lätt allmänt, säger han, hos en krigisk och vild ras som Maoris.[2]

Sålunda skulle en sorglig period i landets historia för alla tider ha tryckt sin prägel på folkets hälsningar. Det är naturligtvis lättare att förstå Tangi som ett bruk än som ett värkligt känslouttryck. Någon paramimi behöfde man i det fallet ej förutsätta. Man kan också tro, att Tahitiborna haft erfarenheter nog, som kunde locka dem att gripa till hajtanden vid återseenden. Men man frestas likväl att antaga ett närmare samband mellan känslan och uttrycket, då man läser t. ex. Ellis' beskrifning: „Högljudda klagorop upphäfdes, och instrumentet med hajtänderna användes i förhållande till den glädje, som erfors“.[3] Taylors förklaring kunde ej häller tillämpas på Samoabornas känslouttryck. Då en ung brud hade gått lyckligt igenom det offentliga kyskhetsprofvet, rådde det allmän glädje. Hon hälsades med ljudligt bifall, och hennes närmaste släktingar skuro sig i hufvudet med hvassa stenar, ända tils bloden rann från dem.[4] Det berättas som ett exempel på makten af Garricks skådespelarkonst, att under en föreställning af Kung Lear tvänne förtjusta åskådare utbröto i högljudt tjut och sargade sina ansikten. Det var två infödingar, som en kapten af det ostindiska kompaniet hämtat med sig till London.[5]

---

[1] Waitz, Anthropologie der Naturvölker. VI. p. 144. På samma sätt förklarar Waitz äfven gråtceremonierna vid Floridainfödingarnas återseenden. a. a. III. p. 136.

[2] Taylor, New Zealand and its Inhabitants. p. 103.

[3] Ellis, Polynesian Researches. I. p. 410.

[4] Pritchard, Polynesian Reminiscences. p. 138.

[5] (Bernier), Aristippe, Théorie de l'art du comédien. p. 310. Jmfr. Tasmaniernas sätt att uttrycka sin förtjusning, då de hörde Marseillaisen spelas. Péron, Voyage. I. p. 227.

Att glädjen i sitt öfvermått kan uttrycka sig på samma sätt, som hos behärskade kulturmänniskor endast sorgen och förtviflan göra det, är ingalunda obegripligt. De flesta naturfolk äro omåttliga i sina känsloyttringar. Med deras ringa motståndskraft blir hvarje stark lust en plåga, från hvilken de befria sig på samma sätt som vid olusttillstånd.[1] Då den dionysiska extasen åtföljes af en instinktiv drift till självsargande, behöfver detta sålunda ej invärka på våra föreställningar om tillståndets känslobetoning. Det är kanske riktigare att säga, att man vid en sådan öfvernormal stegring ej kan känna igen den ursprungliga emotionens ton. Vare sig mänaden rasar af glädje eller af förtviflan, så är det tydligt, att hon i gisslandet och såren söker en lindring för sin öfvermäktiga extas.

Huruvida sargandet ger någon direkt befrielse, är dock tvifvel underkastadt. Vi ha redan påpekat, att smärtan ofta exciterar. Gisslandet skulle väl ej häller ha fått en sådan betydelse vid den primitiva mantiken och vid den religiösa extasen, om icke, särskildt vid nedsatt sensibilitet, öfvernormala irritationer skulle åstadkomma en eggelse af känsla och tankar. Féré har påpekat, hvilket väckande inflytande särskildt känselsinnets excitation utöfvar på själslifvet.[2]

Självsargandet synes vid de antika extatiska danserna ej ha spelat någon altför betydande roll. I den bildande konsten ha vi ej häller funnit någon enda framställning af detsamma. Den yttring, till hvilken vi nu öfvergå, diaspasmen eller nebritismen, har däremot blifvit uppmärksammad af både författare och konstnärer. Under de nämda termerna inbegripa vi alla de riter, vid hvilka lefvande djur slitas i stycken och ätas råa. Man har förklarat dem som ett substitut för tidigare människooffer, eller som en symbolisk framställning af Dionysos lidanden. Den senare tolkningen kan naturligtvis ej tillämpas på bruket, då det förekommer hos negerstammar före

---

[1] Jmfr. Engel, Ideen zu einer Mimik. p. 198—199.

[2] Féré, Pathologie des émotions. p. 40.

en krigsförklaring.[1] Den hemska och upprörande omofagin vid Indianernas danser rättfärdigas af dem själfva som ett kommemorativt bruk.[2] Captain Bourke, som i sin „Scatologic Rites of all Nations“ sammanstält en mängd beskrifningar om orgier i koprofagi och kannibalism hos olika folk, anser, att man vid dessa fester rituelt använder en föda, som folket tidigare begagnat.[3] Man kunde till förmån för hans åsikt anföra det faktum, att Wodoëfolket i Afrika alt ännu (1887) utöfvar människoätande som ceremoni. På en bestämd tid hvarje år dödar chefen en fullkomligt svart man, hvilken förtäres af den därtill särskildt utsedde människoätaren. Folket har längesedan lämnat människoätandet bakom sig, men en särskild familj har utsetts till upprätthållande af den gamla häfden. Embetet kannibal går i arf från far till äldste son.[4] Denna folkens sed att respektera gamla bruk kan naturligtvis vara orsaken till de kannibaliska orgier vi påträffa i deras religion. Trakerna, från hvilka dionysoskulten har spridt sig öfver Grekland,[5] voro också misstänkta för antropofaga böjelser.[6]

Då Bourke år 1881 öfvervarade en af Zunifolkets danser, inträffade en episod, hvilken i sin mån kan belysa diaspasmens uppkomst. Dansen hade redan närmat sig ett exalteradt stadium, då deltagarene grepo fatt i en liten hund, tillfogade den hvarje slags tortyr, som en vildes elakhet kan uppfinna, och slutligen sleto den i stycken. Förklaringen är den, att hunden blifvit tagen som krigsbyte från Nawajo-Indianerna, med hvilken stam Zuni's sen generationer befunnit sig i fiendskap. Den hade sparats till dansen, för att Zuni's skulle på den få tillfredsställa hela sitt hat mot fienden. Bourke citerar dessutom Mrs. Eastmans

[1] Lang, Myth, Ritual, and Religion. II. p. 229.

[2] Bourke, Scatologic Rites of all Nations. p. 64. Jacobsen, F., Sissauch dansen. Ymer. 1895. p. 1—13, 16—17, 19—20.

[3] Bourke, a. a. p. 64.

[4] The American Anthropologist. IV. p. 300. enl. F. Stuhlman i Mittheilungen der Geographischen Gesellschaft in Hamburg. 1887—1888.

[5] Roscher, Mythologisches Lexikon. I. Sp. 1035. f.

[6] Ibid. I. Sp. 1038.

skildring af Sioux-Indianernas hunddans, vid hvilken hundarna representera Chippewahs. Afslutningen är här den, att deras hjärtan ätas råa. (Legends of the Sioux. London. 1849).[1]

Det kan synas af de anförda exemplen, som om man ej kunde göra några slags påståenden om grymheten vid extatiska danser, med mindre man noga kände hvarje folks tidigare öden. Men om det också vore någon historisk, d. ä. från vår synpunkt tillfällig anledning, som ledde till det hemska sönderslitandet och förtärandet af djur, eller om detta kunde betraktas som kvarlefva af någon gammal Osiris-rit, företagen till årsväxtens befrämjande,[2] så kan i intet fall grymheten bli utan ett emotionelt inflytande på exaltationen.

Den frenetiska grymheten vid lågt stående folks förlustelser måste naturligtvis bero på alldeles enkla, nästan fysiologiska vilkor. En sådan diabolisk slaktarlust, som t. ex. Chippewahs ådagalägga vid sina buffeljakter,[3] har till en del sin grund i de mäktiga invärkningar, som åsynen eller lukten af blod utöfvar på hvar mänsklig organism. De genomgripande organiska förändringar, som detta intryck utöfvar, framhållas i en intressant beskrifning af Prof. James om hur han som gosse svimmat vid en slakt.[4] James påpekar uttryckligen, att de kroppsliga förändringarna inträdde som en direkt reaktion, utan något föregående medvetenhetstillstånd. Man hör ej hos kulturmänniskor talas om annan än denna invärkan af blod. Men det är alt skäl att tro, att det på särskildt disponerade naturer värkar en funktionsstegring. Det man kallar blodtörst har väl just sin grund i en diffus excitation, som för en ovan är så stark, att den ger anled-

---

[1] Bourke, a. a. p. 64.

[2] Jmfr. Frazer, The Golden Bough. I. 306—307.

[3] Spencer, Descriptive Sociology. VI. p. 3—4. Om Chippewahs grymhet jmfr. Keating, Narrative of an Expedition. II. p. 161.

[4] James, Principles of Psychology. II. p. 457. Jmfr. om »mania sanguinis». p. 412—413.

ning till svimning. I en del fall kan man visserligen bli frestad att använda namnet i dess allra bokstafligaste betydelse. Burton påstår, att man hos Fanfolket vid tortyr af krigsfångar kan få se barn, hvilka slicka upp bloden från marken.[1]

Grosse tror, att den röda färgens direkta värkningar på människan förstärkas af mäktiga associationer. För alla primitiva folk är rödt framför alt blodets färg, den människan har sett i sina mest upprörda tillstånd, i jaktens och stridens berusning.[2] Man kan tvista om betydelsen af denna associativa faktor vid färgintrycket, men man kan ej tvifla på, att åtminstone på primitiva människor åsynen af blodet skall värka en stark eggelse. Med det behof af stegring, som åtföljer hvar extas, kan det sålunda uppstå en dunkel lust att se blod flyta.

Man kan föreställa sig, att redan självsargandet på denna grund exciterar. Men vid diaspasmen tillkommer ännu ett annat moment: den lust, som erfares, då man plågar en annan varelse. Det är naturligt, att grymheten hos en mänad ej kan vara medveten och reflekterad. Hennes förmåga att uppfatta sitt offers lidanden är af den extatiska känslolösheten betydligt nedsatt. Redan de häftiga muskelrörelser, som diaspasmen ger anledning till, värka emellertid en lust- och kraftkänsla, som stegrar extasen. Därtill kommer ännu en obestämd förnimmelse af den makt man utvecklar genom att fritt få förfoga öfver en annan lefvande varelse.[3] Vi ha att göra med dunkla förnimmelser, som man ej med analys kan uppvisa. Men man kan så att säga med känslan förstå, att en bakkant, som skakar öfver hufvudet sin dolk och i andra handen svänger det friska, nyss afhuggna stycket af ett djur, genom grymheten har arbetat sig upp till ett ännu högre rus af öfversvämmande extas.

---

[1] Burton, Gorilla Land. I. p. 217.

[2] Grosse, Die Anfänge der Kunst. p. 59—60.

[3] Jmfr. Steinmetz, Ethnologische Studien zur ersten Entwicklung der Strafe. I. p. 27—28.

Reliefen på den antika terracottalampa från Cypern, som afbildas i Sandys' upplaga af Bacchae, ger en god föreställning om diaspasmens dynamogeni.[1]

Vi ha lämnat det oafgjordt, om mänaderna njuta af offerdjurens plågor. Det är åtminstone möjligt att tänka sig en grymhet utan någon illvillig sympati. Steinmetz, som polemiserar mot Bains teori om grymheten som en irreduktibel känsla, har gett en intressant tolkning af ett af Bains exempel. Det är fråga om några sibiriska pojkar, som fröjdade sig åt dödskvalen hos en hund, hvilken, upphängd vid bakbenen, långsamt stektes öfver sakta eld. (Bain i Mind. 1883). Till och med i detta fall anser Steinmetz, att man har att göra med en maktnjutning i förening med alldeles negativ grymhet. Det folk, om hvilket historien meddelas, har nämligen, som Bain själf uppger, ej någon utvecklad sympati för djur. Men om de således ej kunna uppfatta djurets lidanden, säger Steinmetz, „wie leicht wird es dann ihre Freude am Leide des Tieres aus dem grossen, obwohl kindischen Vergnügen an den Zuckungen, dem Winseln und Heulen des Tieres zu erklären, welches noch durch das immerhin angenehme Bewusstsein so mal recht frei über ein lebendes Geschöpf verfügen zu können gewürzt wurde.“[2]

Den synpunkt Steinmetz här framställer är, tro vi, af oberäknelig vikt för förklaringen af de vilda folkens grymhet. Att grunda denna blott på „the blind impulse of rage combined with want of sympathy“, som Burton och så många andra gjort det, blir nämligen i längden omöjligt.[3] Däremot kunna vi nu förstå, att redan vildar på en låg ståndpunkt tortera sina fiender, sina fångar eller djur för att

---

[1] Euripides, Bacchae. ed. Sandys. p. 238.

[2] Steinmetz, Ethnologische Studien zur ersten Entwicklung der Strafe. I. p. 93. Jmfr. p. 50 o. 52. Om barns grymhet som uttryck för maktbegär och nyfikenhet, jmfr. Sully, Studies of Childhood. p. 240—241.

[3] Burton, A Mission to Gelele, King of Dahome. II. p. 201. Om uppfostran till grymhet hos Indianerna, se Waitz, Anthropologie der Naturvölker. III. p. 117.

njuta af det lifliga skådespel, som dödskampen och smärtans uttryck erbjuda. Den raffinerade grymheten hos en Gilles de Rais var väl också på samma sätt „artistisk“.[1] En annan typ af samma slag var den schweiziska mörderskan Marie Jeanneret. Hon skulle, hade hon lefvat tidigare, kunnat ge ett bevis för Burtons paradoxala påstående, att kvinnor finna en grym njutning i att vårda lidande, och att deras intresse för sjukvård därför är ett patologiskt fenomen.[2] Hon hade egnat sig åt diakonisskallet, „nicht im Drange eines wohlthätigen Gemüths, sondern zur Befriedigung einer wahnsinnigen Leidenschaft“. Smärtorna, stönandet och de förvridna anletsdragen hos patienterna beredde henne en hemlig njutning. På knä och under tårar bönföll hon hos läkarne om att få öfvervara alla farliga operationer. För att bli i tillfälle att åse dödskampen hos andra förgiftade hon nio personer.[3] Då hon slutligen blef ertappad, kände hon hvarken ånger eller skam. Under sin fängelsetid längtade hon blott efter någon svår sjukdom, för att framför spegeln kunna njuta af uttrycket för sina egna smärtor.[4]

En typ som denna är naturligtvis ytterligt patologisk. Men en liknande njutning af att åse smärtans rörelser kan man i mindre grad förutsätta äfven hos normala människor. Den förklarar då förekomsten af tortering vid allmänna fester och skådespel. De mexikanska offerbruken t. ex., sådana som Clavigero beskrifver dem,[5] skänkte säkert folket just en sådan lust af att bevittna offrens häftiga rörelser. Hos en teaterpublik medvärka dessutom andra orsaker till det grymma välbehag,

---

[1] Jmfr. Huysmans, Là-Bas. p. 238.

[2] Burton, Abeokuta. II. p. 73. Jmfr. Mantegazza, Physiognomy and Expression, p. 177.

[3] Skulle väl driften att förgifta ha berott på likadana grunder hos den olycklige Wainewright? Jmfr. Pen, Pencil, and Poison. i Oscar Wildes »Intentions».

[4] Zimmermann, Die Wonne des Leids. p. 111.

[5] Clavigero, The History of Mexico. I. p. 280, 284, 311.

som åsynen af andras lidande skänker. Medvetandet om ens egen säkerhet i kontrast mot de smärtor man i lugn och ro betraktar, ger alltid anledning till en behaglig förnimmelse. Denna känsla är dock altför lugn och flegmatisk för att uppstå hos de rasande bakkanterna. Däremot påvärkas deras exaltation direkte af den lidandes uttryck. En absolut oförmåga att förstå sitt offer behöfver man nämligen ej förutsätta ens hos mänaderna. Kunna de med sympati till någon del känna dettas smärtor, så stegras däraf deras egen extas. Det är nämligen ej omöjligt att psykologiskt likställa torterandet med själfplågandet.

Då sinnena ej mer förmå reagera mot vanliga retelser, uppsöker man alt starkare och starkare, hvilka då naturligtvis bli hvad normala människor kalla smärtsamma. Själfsargandet, som sålunda helt naturligt uppkommer, har dock många olägenheter. Om det drifves altför långt, måste det ju i sin tur uttömma känsligheten, d. ä. döda organen eller förinta deras funktionsförmåga. Dessutom kommer det alltid i strid med den enkla instinkt, som undflyr alt lifsfiendtligt. Man kan väl invända, att vid upphäfd sensibilitet denna instinkt borde bli alldeles utan ledning, då det just är intryckets känslokvalitet som riktar densamma. Emellertid är det troligt, att man med sin reflexion på grund af tidigare erfarenheter kan bestämma, om en retelse är skadlig, äfven när den för det störda medvetandet framstår som lustbetonad eller indifferent.[1] Vi föreställa oss, att t. o. m. hos en Marie Bashkirtseff det utom det jag, som lider, och det, som njuter af de kroppsliga smärtorna, ännu finnes ett tredje jag, kanske ej så omedelbart sinligt, som sträfvar att undfly alt lifsfiendtligt. Det störande inflytandet af ens eget medvetande undgår man naturligtvis fullkomligt, då man plågar en annan. Är ens sympati tillräck-

[1] Janets anaesthetiska försöksperson Lucie grät och jämrade sig, då hon såg bloden flyta från ett sår på sin hand. Samma kvinna kände ej af att man stack en knappnål genom hennes hand, om man ej förberedt henne på intrycket. Janet, L'Automatisme psychologique. p. 214.

ligt smidig, så kan man redan genom att tillfoga vanliga smärtor åstadkomma sinnesrörelser hos sig själf. Om åter känsligheten är nedsatt, måste man naturligtvis tillgripa alt mer och mer raffinerad tortyr för att åstadkomma önsklig effekt. Hur de ställföreträdande smärtorna värka på den, som i plågande af andra söker väckelse för sin slocknade lifskraft, har blifvit klart och skarpsinnigt framstäldt af Jules Lemaitre i en artikel om Lamartines „La chute d'un ange". [1] Han säger där bland annat: „— Ou encore, puisque les minutes aiguës, que poursuit ce damné, sont de celles où les nerfs vibrent comme dans un supplice, il se substitue, par l'imagination et par une sorte de monstrueuse sympathie à la victime qu'il torture, et parvient à sentir du moins quelque chose en se figurant que c'est lui-même qui est supplicié." Dessa ord, som närmast yttrats med afseende på den sexualpatologiska grymheten, sadismen, kunna tillämpas äfven på dem, som sträfva att frigöra sig från en tillfällig, t. ex. extatisk känslolöshet.

Man kan sålunda till en viss mån förklara den exalterade grymheten som en följd af okänslighet och ett omedvetet sökande af sensationer. De scatologiska element, som så ofta åtfölja dionysiska fester och danser, ha till en del sin grund i samma förhållande. Det vore omöjligt att med Bourke i hvart folks historia förutsätta någon sådan erfarenhet, som den Judarne hade att genomgå (Andra Konungaboken XVIII. 27. och Jesaja XXXVI. 12.), och sedan förklara alla osnygga riter som en åminnelse af denna tvungna koprofagi. [2] De „nästan identiska" [3] orgierna i Europa, Asien och Amerika, om hvilka han sammanstält uppgifter, kunna ej förstås, med mindre man antar en slags exalterad okänslighet för alt det, som i hvardagslag väcker vämjelse, äckel, afsky eller fasa. Men denna negativa orsak kan ej förklara, hvarför sådana intryck bli sökta.

---

[1] Journal des Débats. $^{26}/_{8}$ 1895.

[2] Bourke, Scatologic Rites of all Nations. p. 6—7.

[3] Ibid. p. 64.

Vi veta väl, att ormdyrkan öfveralt där den uppträder har en mytologisk grund. Koprolatrin rättfärdigar sig som ett religiöst offer, lika väl som självsargandet. Man kan äfven i många fall förutsätta ett begär att imponera på omgifningen med känslolöshet. Sådana virtuosstycken, som förekomma vid Issauah-sektens uppvisning, äro därför ej några rent emotionella yttringar. Medeltidens bakkanter, hexorna, påstodos skrämma alla kristna från sina mötesplatser med små mirakel, som kunde vittna om satans makt.[1] Waldau tror, att deras kult var gjord till så hemsk som möjligt, för att de därigenom skulle bli tryggade för förföljelser.[2] Därtill kommer ännu, att den vidskepliga tron på motbjudande tings mäktiga trollkraft har ledt till användande af ormar, ödlor, smuts och annan styggelse vid magiska bruk. Men alla dessa föreställningar, mytologiska, religiösa och vidskepliga, ha sin innersta förutsättning i psykologiska vilkor, som kunna uppvisas endast genom undersökning af känslans natur och yttringar.

De ynglingar på Samoa, som framkalla brännsår på kroppen för att sålunda sinnebildligt uttrycka sin kärleksglöd, ledas väl främst af begäret att imponera på föremålet. Men man kan vara viss om, att deras kärlek har stegrats i medvetandet om det svåra den förmått. Med en stark känsla, sådan som vrede, glädje o. s. v., följer det ofta ett behof att göra det oerhörda. Den, som sålunda öfvervinner sin natur, ernår härmed en känsla af ökad kraft, som eggar till nya ansträngningar i samma riktning. Svordomar och förbannelser äro icke blott, som Mantegazza säger det, en befrielse från stark nervspänning,[3] de återvärka också till kraftstegring. En svag man samlar andlig kraft med ett smutsigt ord, då han är vred, på samma sätt som man samlar sin muskelkraft med att knyta näfvarna och kröka ärmarna. Enligt Plutarchus förekom det vid Dionysos- och Demeter-

[1] Michelet, La sorcière. p. 152—153.
[2] Waldau, Geschichte des böhmischen Nationaltanzes. p. 27—28.
[3] Mantegazza, Physiologie des Hasses. p. 70—71.

festerna både *αἰσχρολογίαι* och *δυσφημίαι*.[1] Det var kanske endast en svag känsla af respekt som öfvervans vid dessa hädelser. Men en starkare extas förmår göra våld på t. o. m. afskyn och fasan, och den stegras af denna självöfvervinnelse. Man kan därför betrakta det som ett uttryck för mänadernas exaltation, att de svängde ormar i händerna och skrämde männen med dem.

Att kräldjur och kräftdjur användas vid exalterade riter hos olika folk öfver hela jorden, frestar till att söka en allmän psykologisk grund för de ophitiska vidskepelserna. Äfven om man ansåge, att dessa blifvit lånade från folk till folk eller utgjorde gemensamma minnen från en ursprunglig samlefnad mellan alla racer, så bör man medge, att det skrämmande och lockande, fascinerande intryck, som ormar utöfva på människan, har medvärkat till de religiösa föreställningarna om dessa djur. Det fins visserligen enskilda individer, som ej erfara något obehag vid anblicken af kräldjur. Vi anse oss dock berättigade att betrakta dem som undantag. Perez har observerat, att barn med oblandadt nöje se på de stora ormarna i en zoologisk trädgård, och att de ej låta skrämma sig ens af björnar och elefanter.[2] Darwin däremot har på grund af experiment med sin egen gosse ansett sig berättigad att antaga, det barn äga en nedärfd fruktan för de djur, som varit farliga för våra förfäder.[3] Iakttagelserna skulle kanske ej vara så stridiga, om de hänförde sig till samma ålder. Det behöfs, som Perez påpekar, en viss intelligensutveckling, för att barnet skall få någon helföreställning, behaglig eller obehaglig, af ett djur.[4] Men så snart det engång mottar tydliga, fullständiga intryck af en orms rörelser, tvifla vi ej på, att dessa väcka en obestämd fruktan. Då afskyn för ormar är så utpräglad hos apor,[5] kan man med skäl anse den för instinktiv äfven hos människan.

---

[1] Plutarchus, De defectu oraculorum. c. XIV. De Iside et Osiride. c. XXVI.
[2] Perez, Les trois premières années de l'enfant. p. 317—318.
[3] Darwin, Les débuts de l'intelligence. Revue scientifique. 1877, 2, p. 26.
[4] Perez, a. a. p. 318.
[5] Darwin, The Descent of Man. I. p. 42. Lloyd Morgan, Animal Sketches. p. 198—200.

Det kan synas mer svårbegripligt, att kräftan fått en så framstående plats i djäfvulska riter.[1] Men det är ett belysande faktum, att den under medeltiden ansågs för ett giftigt djur.[2] Den kunde dessutom, hette det, med sin blotta blick döda en människa.[3]

Samma tanke, som på ett högre utveckladt stadium leder till den sociala och hygieniska åtgärden att i tragedin ge folket en befrielse från och en härdning för fruktan, har kanske medvärkat till uppkomsten af de hos primitiva stammar så allmänna ormriterna. Att göras „hård" för skrämsel och fasa har varit ett nödvändigt element i de unga männens uppfostran. I Walpi hämta mödrarna sina barn till ormfesten och ge dem att dricka af trolldrycken, „på det att fruktan för ormarna skulle fördrifvas ur dem och barnen. Ormarna skulle få se, att barnen blifvit döpta, och därför afhålla sig från att bita dem."[4]

Hvad vi främst ha att fästa oss vid i detta sammanhang är, att medvetandet om själföfvervinnelse alltid värkar en lustbetonad maktkänsla. Mänaderna förhäfva sig, då de slita ormar i stycken eller fläta dem kring sina armar.

Det är svårt att med tydliga exempel åskådliggöra denna slags kraftstegring. Binet har fäst uppmärksamhet vid ett liknande förhållande, hvilket i någon mån kan bidraga till förklaringen af det vämjeligas och det skrämmandes lockelser. „On a remarqué", säger han, „que ceux qui se livrent à des attentats aux mœurs de diverse nature ont souvent le soin de choisir pour cadre à leurs attentats certains lieux où ils risquent d'être arrêtés, mais où ils savent que la disposition des objets, ou tout simplement la crainte d'être pris en flagrant délit auront pour effet de donner un coup de fouet à

---

[1] Om hexornas förkärlek för kräftor, jmfr. Figuier, Histoire du merveilleux. I. p. 63. Michelet, La sorcière. p. 153. Calmeil, De la folie. I. p. 431—432, 448, 450, 455, 461.

[2] Michelet, a. a. p. 153.

[3] Bois, Le satanisme et la magie. p. 187—189.

[4] Fewkes, The Snake Ceremonials at Walpi. p. 65.

leur imagination.“[1] Utan all jämförelse för öfrigt måste man väl medge, att samma värkan, som här den eggande fruktan utöfvar, också kan förekomma vid känslor som skam, blygsel, afsky o. s. v. Med att öfvervinna någon af dessa förlamande känslor har man liksom tagit fart till handling. Starkast är den, som lyckats besegra all mänsklig svaghet i sin natur. Helveteskarlen i de gamla folkvidskepelserna är en man, som har hädat, skymfat eller gjort något oerhördt. Redan hos perserna var den mäktigaste magiern född i en naturvidrig och afskyväckande blodskam. Vid hexprocesserna kom samma vidskepelse ånyo i dagen, „nam eos docet Satanas neminem perfectum Magum aut incantatorem esse quin sit ex patre et filia, aut ex matre et filio genitus. Quò spectat Catul. disticho:

Nam Magus ex matre et gnato gignatur oportet,
si vera est Persarum impia religio.»[2]

Den grekiska Hekate, all trolldoms skyddsgudinna, dyrkades med de mest motbjudande riter.[3] En trollkvinna var mäktig genom magiska philtra, i hvilka man förenat alt, som hade en afskyväckande och frånstötande karaktär.[4]

Smutsen var å andra sidan ej blott lyckobringande, utan också ett medel att omintetgöra trollkraft.[5] De bästa amuletterna äro sådana, som framställa oanständiga eller vidriga ting.[6] Att hänga en lefvande kräfta kring halsen är enl. Féré en sympatikur, med hvilken man alt ännu genom fruktan botar epistaxis.[7]

---

[1] Binet, Études de psychologie expérimentale. p. 260—261.

[2] Bodinus, De magorum daemonomania. p. 631—632. (Lacroix), Jakob, Curiosités de l'histoire des croyances populaires. p. 213. Michelet, La sorcière, p. 161. Nietzsche, Die Geburt der Tragödie. p. 67. Nietzsche påpekar inflytandet af dessa föreställningar på Oidipos myten.

[3] Maury, La magie et l'astrologie. p. 55.

[4] Ibid. p. 56—57. Jmfr. Michelet, a. a. p. 177.

[5] Bourke, Scatologic Rites of all Nations. p. 255.

[6] Schurtz, Archiv für Anthropologie. XXII. p. 60. (Amulette und Zaubermittel.)

[7] Féré, Pathologie des émotions. p. 303.

Det är naturligt, att så snart en gång tron på vidriga tings trollmakt förefinnes, man söker exaltera sig till nödig känslolöshet för att använda dem. Det kan sålunda omvändt bli betingadt, att alla motbjudande riter äro frenetiska. Ormceremonierna i Walpi, hvilka motiveras med ett helt system af myter och vidskepelser, och hvilkas kommemorativa ändamål framgår ur alla detaljer,[1] ge hvar gång de företagas anledning till en „obeskriflig excitation".[2] På samma sätt är det troligt, att initiationsdanserna ofta äro så vilda därför, att de försätta i en extas, som gör det möjligt att fördraga plågor. Du Chaillu säger jämväl, att icke ens Afrikanegrer kunna mörda med kallt blod, utan att de ofta excitera sig till sina blodbad.[3]

Vi ha hittils behandlat den starka känslans allmänna yttringar utan att fästa oss vid de olika föreställningar, som motivera densamma och i särskilda fall ge den dess egendomliga karaktär. Huruvida det värkligen finnes någon sådan „objektlose Extase"[4], som är hvarken erotisk, krigisk eller religiös o. s. v., är en fråga, hvars behandling vi måste uppskjuta till ett annat kapitel. Men om detta dionysiska tillstånd också vore en blott abstraktion, så måste dess lagar likväl gälla äfven för alla särskilda känslor. Vi tro icke, att de kraftstegrande medel vi nu behandlat skulle visa sig maktlösa vid någon slags exaltation. Sekthistorien ger många exempel på, att de dionysiska yttringarna kunna uppträda vid abnormt stegrad religiös extas. Å andra sidan åtfölja de ofta den sexuella excitationen. Att njutningen vid smärtor ofta beror på erotisk stimulering, har blifvit påpekadt af Krafft-Ebing. Redan länge har det varit kändt, att gisslandet, särskildt om det råkar någon af de erogena zonerna,[5] rekflektoriskt invärkar på könssinnet. Jacques Boileau, Paullini och Meibom hade för sin samtid afslöjat den rätta ka-

---

[1] Jmfr. Bourke, The Snake Dance of the Moquis at Arizona. passim.
[2] Fewkes, The Snake Ceremonials at Walpi. p. 85.
[3] Wood, Natural History of Man. I. p. 585.
[4] Uttrycket användes af Bernays i „Zwei Abhandlungen." p. 65—66.
[5] Jmfr. Féré, Sensation et mouvement. p. 29.

raktären af flagellanternas andaktsöfningar.[1] Att grymhet och vällust ofta gå hand i hand, bevisas af Krafft-Ebing med öfvertygande exempel.[2] Märkliga fall af sexuell retelse under inflytande af grymhet refereras äfven af Peyer.[3]

I det gamla Indien buro kvinnorna ofta nagelmärken och bett som minnen af sina älskares exalterade kärlek.[4] De bästa exemplen på den nära associationen mellan utsväfningar, grymhet och smuts äro karnevalerna i Indien, sådana som vårfesten hos Hos[5] och Sakty-pondja-mysterierna.[6] Vid de senare ha Brahmanerna till den grad öfvervunnit alla sina bättre, mänskliga känslor, att de t. o. m. kunna äta från samma kärl som en Paria. När man läser om smutsorgierna vid dessa fester, då, som Hos säga det, människorna släppa lös hela sin djäfvulskap, så frestas man att med Krafft-Ebing anse äfven det sjukliga begäret efter vämjeligheter som ett sexuelt fenomen.[7]

Det vore emellertid omöjligt att påstå, det njutningen af grymhet, smärtor och smuts skulle stå i ett nödvändigt förhållande till den sexuella extasen. Man kan visserligen antaga, att flertalet religiösa flagellanter och koprofager i sin ifver att tjäna Guds ära söka en ursäkt för alldeles patologiska, kanske främst sexualpatologiska drifter. Därför att dessa yttringar oftast uppträda på det erotiska området, är det dock ej sagdt, att de äro bundna vid detsamma.

---

[1] Figuier, Histoire du merveilleux. I. p. 414. Calmeil, De la folie. II. p. 385. Krafft-Ebing, Psychopathia sexualis. p. 29—32.

[2] Krafft-Ebing a. a. p. 73.

[3] Münchener Medicinische Wochenschrift. 10/VI 1890. Referat med ytterligare fakta i Zeitschrift für Psychologie und Physiologie der Sinnesorgane. II. p. 128. Jmfr. äfven Aubry, La contagion du meurtre. p. 214.

[4] Meghaduta, Aus dem Sanskrit übersetzt von Ludwig Fritze. p. 18, 49—50. Jmfr. äfven Böhtlingk, Indische Sprüche. N:o 936. »Der ob des Vorzugs der Zartheit berühmt gewordene Liebesgott ist sogar beim Minnespiel grausam.«

[5] Dalton, Ethnology of Bengal. p. 196. f.

[6] Dubois, Moeurs, institutions et cérémonies des peuples de l'Inde. p. 402—404.

[7] Krafft-Ebing, a. a. p. 133—136.

Om, som Dr. Westermarck anser det, den primitiva människan har ägt en bestämd parningstid, så har naturligtvis den sexuella excitationen hos urtidens folk varit oändligt starkare än hos de nulefvande. I hvarje fall har den jämte krigsruset varit den mäktigaste känsla de haft att genomlefva. Alla andra starka känslor låna därför sitt uttryck af dessa. Därtill kommer ännu, att extasen förminskar motståndskraften mot alla impulser. Det djur, „la bête humaine“, som lefver i hvar människa, hämmas och kufvas endast genom den ständiga konkurrensen med högre, andliga förmögenheter. Men så snart dessas värksamhet vid degeneration, utmattning eller öfvernormala känslor blir suspenderad, få alla lägre instinkter makt. Häruti se vi förklaringen till att en religiös extas, då den nått sin höjdpunkt, så ofta slår öfver i grymhet, vällust och smuts. Katolicismen är framför andra religioner erotisk, kanhända ej så mycket på grund af de sinliga (sensationala) momenten i dess ritual som till följd af den exalterade andakt den ger anledning till. I George Sands Valentine kan man se exempel på det nära sambandet mellan mystisk andakt, erotik och raseri.[1]

Om vi sålunda tro, att de hemska, grymma och djuriska elementen i de bakkiska danserna ha sin grund däri, att den starka känslan har frigjort alla lägre instinkter, så kan man likväl ingalunda med att vädja till den fingerade urmänniskans psykologi förklara de särskilda formerna för den orgiastiska extasens yttringar. Lombrosos hypotes, att den patologiska grymheten vore ett atavistiskt fenomen, har intet stöd i de fakta vi känna om de primitivaste stammarnas lefnadssätt.[2] Om man också, tvärtemot all sannolikhet, kunde tro, att urmänniskorna lifnärt sig med rof och att mordlusten och blodtörsten sålunda varit nyttiga i deras kamp för tillvaron, så vore det likväl, som Steinmetz anmärker, omöjligt att härleda det sjukliga välbehaget i vämje-

---

[1] Jmfr. särsk. de sista kapitlen. o. p. 303.

[2] Jmfr. Tarde, Études pénales et sociales. p. 135—141.

ligheter och den drift till självstympning, som förekommer hos många dårar, från några liknande tendenser hos våra förfäder.[1] Det förefaller oss antagligast, att dessa yttringar så ofta uppträda vid svaghetstillstånd, vid sexuell vanmakt och vid degeneration, därför att de på slöa sinnen utöfva en kraftstegrande invärkan. Endast enligt en sådan uppfattning kan man finna en gemensam förklaring för de normala och de patologiska fenomenen.

I det föregående ha vi uteslutande beaktat etnologiska fakta. Det är emellertid nogsamt kändt, att likadana vilda danser, som de vi refererat och tolkat, ofta förekomma hos kulturfolk. De gå under rubriken sjukdom, medan samma yttringar hos vildar af etnograferna behandlas i kapitlet om nöjen och förlustelser. Det är naturligtvis svårt att afgöra, när exaltationen vid en dans endast beror på en abnormt stegrad känsla, när den redan är ett alldeles patologiskt fenomen. Antagligast är, att mänaderna, Issauah-bröderna och kanske äfven dansarne hos Weddas äro hysteriker eller hystero-epileptiker. Men äfven i detta fall bör man kunna tillämpa samma principer, som blifvit uppstälda i detta kapitel. En omotståndlig impuls till rörelser, känslolöshet och behof af sensationer äro de utmärkande dragen för alla patologiska motsvarigheter vi funnit till de extatiska danserna.

I texten till Bourneville och Regnards „Iconographie de la Salpêtrière“ förekomma många hänvisningar till äldre, epidemiska sinnessjukdomar, hvilkas yttringar uppträda hos patienterna på Charcots sjukhus. Författarne ha emellertid nästan uteslutande hållit sig till dämonopatien och mystiken och ej sökt några motsvarigheter till de bakkiska fenomenen. Vi anteckna i alla fall, att självsargandet nämnes i de flesta biografierna.[2] En af patienterna försöker bita och slå ikring sig.[3] Deras läten under anfallen jämföras med vilda djurs.[4]

---

[1] Steinmetz, Ethnologische Studien zur ersten Entwicklung der Strafe. I. p. 71.

[2] Bourneville et Regnard, Iconographie de la Salpêtrière. I. p. 5, 18, 19, 52, 58—59, 71, 83, 87. II. p. 108.

[3] Ibid. I. p. 58.

[4] Ibid. I. p. 79. II. p. 81.

Det „délire moteur“, som iakttagits t. ex. hos en af dem, Geneviève, påminner i många drag om mänadernas och om Weddas dans. Hon hoppar jämfota upp i vädret, och hufvudet slänges turvis framåt och bakåt.[1]

Anteneasmen i det elfte århundradet var en slags krampaktig sjukdom, vid hvilken patienterna dansade och sprungo som förrykta. Hade någon af dem ett svärd i handen, så sårade han därmed sig själf och andra.[2] De tyska dansplågorna ha blifvit skildrade af Hecker. Vi hänvisa till hans behandling och påpeka endast det omåttliga och besinningslösa rasandet, som endast genom ytterlig utmattning kunde lindras,[3] samt det nästan medvetslösa själfsargandet[4] hos de olyckliga Johannis- och Veitsdansarne. Tarantisterna begärde slag på fotsulorna eller slogo sig själfva, för att, som Hecker uttrycker det, stilla en häftig nervkittling.[5] Tarantellaraseriet är för öfrigt altför kändt för att närmare refereras.

I de själssjukdomar, som rasade i de franska klostren på 16:de och 17:de seklen och hos de jansenistiska konvulsionärerna, igenkänner man många drag från de tillstånd vi hittils behandlat. Skrikandet med djurs läten, hvilket påpekades vid Ischdeb-dansen och för hvilket vi i kapitlet om shamanismen skola finna många exempel, var ett af de vanligaste kännetecknen på besatthet.[6] Allätandet förekom både hos Ursulinernunnorna i Loudun och hos Jansenisterna.[7] De senare utmärkte sig i synnerhet för själfsargande. Enkan Thevenet „dödade köttet“ med knytnäfsslag på olika delar

---

[1] Bourneville et Regnard, a. a. I. p. 57.

[2] Hecker, Volkskrankheiten. p. 168.

[3] Ibid. p. 159.

[4] Ibid. p. 145 o. 159.

[5] Ibid. p. 179.

[6] Maury, La magie et l'astrologie. p. 326. Figuier, Histoire du merveilleux. I. p. 42, 47. Aubin, Histoire des diables de Loudun. p. 28. Calmeil, De la folie. I. p. 163, 182, 257, 503, 507. II. p. 11, 155, 183, 311, 410. Michelet, La sorcière. p. 205. Regnard, Andliga farsoter. p. 26—27, 109.

[7] Figuier, a. a. I. p. 238, 358—360, 396. Jmfr. Calmeil, a. a. I. p. 22, 76, 174, 178, 182, 190, 274. II. 134. Regnard, a. a. p. 97, 108.

af kroppen.[1] Härmed sökte hon kanske instinktivt den „compression ovarienne“, som för hysteriker åstadkommer en så underbar lindring.[2] Ett dunkelt medvetande om samma värkningar var det väl som ledde till de s. k. „secours.“ Detta slags lindringsmedel användes redan af Johannisdansarne i Tyskland (slutet på 1300 talet). En del af dem läto spänna dukar kring underlifvet, andra däremot föredrogo knytnäfsslag och trampande.[3] Jansenisterna anlitade starka, handfasta karlar.[4] Flertalet af våldsamheterna åsyftade, som Regnard påpekar, ett tryck på buken.[5] Man kan tänka sig att de sjuka, okunniga om betydelsen af „la compression ovarienne“ och om de medelbara värkningarna af sinnesintryck, som falla innanför de erogena zonerna, ansågo själfva plågan som en lindring, oaktadt endast en del af smärtorna blef dem till hjälp. Om också deras nedsatta känslighet till en del kan förklara en sådan villfarelse, så vore det likväl svårt att förstå, att de läto trampa sig på ansiktet, bulta sig på hjässan o. s. v. Och hvad skall man säga om „la soeur Scolastique“, som, upphängd vid fötterna, lät bulta sig med hjässan mot ett stengolf „som en gatläggarjungfru.“[6] Man kan ej uppfatta ett dylikt beteende annorlunda än som ett sökande af själfva smärtan. — Till detta patologiska behof af plågor kunde man uppvisa många motstycken. Den fromma Margaretha Peter i Wildensbuch nästan öfverträffade Jansenisterna. Hon och hennes syster läto bokstafligen bulta ihjäl sig för att fullborda ett likadant försoningsvärk som det Kristus utfört.[7] Det är intet tvifvel om att icke det religiösa motivet var ute-

---

[1] Calmeil, De la folie. II. p. 327—328, 404—405. Figuier, Histoire du merveilleux. I. p. 372—373.

[2] Charcot, Maladies du système nerveux. I. p. 331—337.

[3] Hecker, Volkskrankheiten. p. 145.

[4] Calmeil, a. a. II. p. 375—380, 384. Figuier, a. a. I. p. 376. f. 379.

[5] Regnard, Andliga farsoter. p. 115. Charcot, a. a. I. p. 335.

[6] Calmeil, a. a. II. p. 378. Figuier, a. a. I. p. 379.

[7] Jmfr. Stoll, Suggestion und Hypnotismus in der Völkerpsychologie. p. 355—365.

slutande en förevändning för och ett rättfärdigande af abnorma drifter. Men det suggestiva inflytandet af religiösa föreställningar gjorde sitt till för att stärka dem i deras heroiska uthållighet.

Ett roflystet bitande, likadant som Issauah-brödernas och de indianska dansarnes, förekom hos de nunnor i Kintorp, som år 1552 blefvo besatta af djäflar.[1]

Vi ha tidigare sammanstält smutsätandet och uppsökandet af vämjeliga föremål med bespottandet af heliga ting. Att båda dessa yttringar kunna ha en gemensam grund, förefaller ännu mer antagligt vid undersökning af motsvarande patologiska fenomen. Liksom det fins människor, hyfsade och bildade för öfrigt, hvilka ha en nästan sjuklig böjelse för motbjudande intryck[2], så uppträder det ofta hos religiösa ett behof af att häda.[3] Hans Egede kände vid en tillfällig sjukdom i ett helt dygn „hat till Gud och afsky och leda vid att höra hans ord.“[4] Enligt Horst skulle nästan alla de fromma männen under reformationstiden haft att kämpa mot driften att skymfa Gud, ett oförklarligt begär, hvilket de gifvetvis tolkade som en anfäktelse af djäfvulen själf.[5] Vid nästan alla de andliga farsoterna framträdde detta begär ännu tydligare. Enligt Gener skulle blasphemier förekommit redan hos de tyska Veitsdansarne.[6] De hemska bespottelser, som fromma munkar och nunnor under sina anfall utöste, voro för menigheten ett af de mest öfvertygande bevisen på, att en djäfvul tagit sin bostad i dem.[7] De värst besatte äro ej nöjda med att skymfa Guds

---

[1] Calmeil, a. a. I. p. 258. Figuier, a. a. I. p. 48.

[2] Jmfr. Perez, L'enfant de trois à sept ans. p. 268—271.

[3] Steinitzer, Die menschlichen und tierischen Gemütsbewegungen als Gegenstand der Wissenschaft. p. 115.

[4] Egede, Relation angaaende den Grønlandske Mission. p. 396.

[5] Horst, Dämonomagie. I. p. 171.

[6] Gener, La mort et le diable. p. 143.

[7] Aubin, Histoire des diables de Loudun. p. 48. Calmeil, a. a. I. p. 57, 85. II. p. 19, 44—45, 82, 106, 401, 402.

namn, de drömma om att slå Jesus i ansiktet, spotta på den heliga hostian, trampa den under fötterna o. s. v.[1] Deras raseri stegrades, då man gjorde korstecknet framför dem, läste böner eller försökte ge dem nattvarden.[2]

I den satanistiska religion, som, om man får tro Jules Bois och Huysmans, ännu fortlefver i Paris, är hädandet den viktigaste kulthandlingen. Man bör fästa sig vid, att de egentliga satanisterna (till åtskilnad från palladisterna) ej ha skilt sig från den katolska kyrkan. De frukta samma makter, som de skymfa. Den svarta messan ger därför anledning till en omåttlig exaltation. Huysmans beskrifning förefaller, ehuru den ingår i en roman, i all sin vidrighet lika psykologiskt trovärdig som en iakttagelse af värkligheten.[3] Det betonas i den framför alt, att de deltagande drefvos af sitt temperament till djäfvulskultens ohyggligheter. Man frestas t. o. m. att tro, det de voro hysteriker allesamman, som gemensamt sökte tillfredsställelse för sitt sjukliga behof af starka sensationer och vilda handlingar. Huru som hälst, så är det tydligt, att deras gudsbespottelse ej berodde på någon irreligiös öfvertygelse. Den var endast ett sekundärt drag i en orgiastisk exaltation, som ännu hos dem yttrade sig ungefär på samma sätt som hos de antika mänaderna.

Vi ha ansett, att mänadrasandet, sådant det skildras i den klassiska literaturen, erbjuder de bästa exemplen på de orgiastiska yttringar, i hvilka extasen, vare sig den har ett normalt, ett toxiskt eller ett patologiskt upphof, omedvetet sträfvar till stegring och utlösning. Vill man göra sig en föreställning om styrkan af detta uttrycksbehof, så ger den antika bildande konsten de mest öfvertygande bevisen.

---

[1] Calmeil, De la folie. I. p. 518, 534. II. p. 75, 77, 79, 124.

[2] Aubin, Histoire des diables de Loudun. p. 33, 52, 56, 219, 220, 347—361. Calmeil, a. a. II. p. 65, 133—134, 404—405.

[3] Huysmans, Là-Bas. p. 374—380.

Då Spencer i sin artikel om skrattets fysiologi beskrifver de rörelser, i hvilka öfverskottet vid stark glädje söker sig utlopp, säger han: „— Slutligen, när alla öfriga utlösningsvägar tagits i anspråk, blir en ännu mindre använd muskelgrupp spasmodiskt angripen: hufvudet kastas bakåt och ryggraden böjes inåt — vi se en antydning till den ställning, som läkarene kalla opisthotonos.“ [1] I detta förhållande finna vi den fysiologiska grunden till glädjens stolta och utmanande uttryck. Att mänaderna och Kybele-prästerna kasta hufvudet bakåt och skaka sina lockar [2], tvingar oss ej till att antaga något högmod hos dem. Man behöfver ej häller vädja till några föreställningsassociationer för att tolka den hos alla glada förekommande böjelsen att göra sig så stor, hög och rak som möjligt. Innan nervspänningen har hunnit åstadkomma någon värklig opisthotonos, har emellertid den ursprungliga glädjen längesedan förbytt sin betoning. En känsla, som i sitt otillfredsstälda begär af uttryck förvrider kroppen, som ej har nog af skriken, dansen och de extatiska yttringarna, är i sin omåttliga stegring redan ett lidande. Vi kunna ej afgöra, om det är hvad Nietzsche kallar en „Noth der Fülle und Überfülle“ [3] som föregår och betingar de extatiska yttringarna, eller om ej det inledande stadiet kanske oftare är ett melankoliskt tillstånd. [4] Men man blir vid studium af de gamla relieferna och vasmålningarna öfvertygad om, att det i hvartdera fallet är en värklig nöd som leder mänaderna att genom eggelse och yttermera eggelse söka befrielse från sin starka känsla.

Frisen på den bakkiska kandelaber, som förvaras i Louvren, kan bättre än några utläggningar ge en föreställning om det pessimistiska och patologiska elementet i den

---

[1] Spencer, Essays. II. p. 112.

[2] Sittl, Die Gebärden der Griechen und Römer. p. 27. Sandys' upplaga af Euripides' Bacchae. p. 197.

[3] Nietzsche, Die Geburt der Tragödie. p. 8.

[4] Jmfr. Féré, Pathologie des émotions. p. 354 o. 376.

dionysiska extasen.[1] Samma kast på hufvudet, som än ger ett intryck af fräckt, stolt utmanande, än af ett djupt lidande, återfinnes i framställningarna af medeltidens hexor,[2] i Pierre Breughels afbildning af sin samtids hysteriker[3] och i fotografierna från La Salpêtrière.[4] Henry de Malvost, som gjort illustrationerna till Jules Bois' bok om satanismen, har framstält hexorna med hakan pekande mot himlen. Man kan se af dessa ställningar, att den starka känslan, hur den än ursprungligen må ha varit betonad, i sin öfvermäktiga stegring erfares som en börda. Glädjen, det namnet bär bakkanternas extas väl oftast, begär alt högre rop, alt vildare språng och alt hemskare dåd, ju mer den genom sina egna yttringar stegras. Trots det mänaden ger sig lös i diaspasmens vilda berusning, talar ännu hennes hållning om lidande och längtan efter befrielse. När slutligen utmattningen skänker en stunds afbrott, blir hvilan ej lång. Raseriet drifver henne upp till förnyade ansträngningar.[5]

Det fins likväl i de bakkiska relieferna mänader, som röra sig framåt med lugna, lätta och fria rörelser. Behaget i deras hållning är för oss ett bevis på, att dessa ha funnit

---

[1] Clarac, Musée de sculpture. II. p. 137—138. Jmfr. framställningarna af Agave på marmoraltaret i Uffizi'ernas samling, på gemmerna i »Martens-Schaafhausen cabinet» och i British Museum, den främsta mänaden på basreliefen i British Museum och reliefen på den redan åberopade terracottalampan från Cypern, alla afbildade i Sandys' upplaga af Bacchae. p. CXV. 58, 73, 85 o. 238, vaserna i Piranesi, Vasi e candelabri. I. p. 41. II. p. 110. samt afbildningarna i Roschers »Mythologisches Lexikon». sp. 2267—2268, 2274, 2276, 2278.

[2] Michelet, La sorcière. p. 80. om »les vierges folles» på portalen till domen i Strassburg,

[3] Michel, Les Breughel. p. 35.

[4] Bourneville et Regnard, Iconographie de la Salpêtrière. I. pl. XVII, XXII o. XXIV.

[5] Jmfr. om otillräckligheten af den uppviglings- och utmattningsbehandling, med hvilken man under medeltiden sökte bota den patologiska danslusten, och genom hvilken det sjukliga begäret stegrades och spriddes i samma mån det blef uttryckt, Hecker, Volkskrankheiten. p. 159—160, 162, 172 o. 176.

sin befrielse. Det måste sålunda finnas ett uttrycksmedel, som är värkligt „renande“ och utlösande:

Vi ha försökt att tolka de grymma och hemska extasyttringarna som förmedlade uttryck, i hvilka man omedvetet söker eggelse för känslan. Det är endast en konsekvens af samma drift, att man vid en stark känsla söker återvärkan från andra likakännande. Då detta begär att sprida en känsla har blifvit medvetet, tvingas man att ge form åt dess uttryck. För att ett flertal skall kunna upprepa samma känsla, som en enskild erfar, samfäldt utföra alla de rörelser, i hvilka han uttrycker densamma, och samfäldt stimuleras af dessa uttryck, måste rörelserna vara inordnade i en bunden tidsföljd.

Dr. Wallaschek har sökt bevisa, att taktsinnet utvecklats hos de primitiva folken därför att det möjliggjort en gemensam aktion.[1] Dr. Grosse har i sin behandling af de enklaste danserna särskildt påpekat, hvilken viktig socialiserande funktion de samfäldt utförda krigs- och jaktdanserna ha utöfvat.[2] Redan A. W. Schlegel framhöll, hur nödvändigt det är för alla enskilda, som förena sig i uttrycket för samma känsla, att till en viss grad afsäga sig sin frihet och att lägga regel och ordning i sina rörelser.[3] Vi skola i det följande uppvisa många bevis för taktsinnets sociala ursprung. Nu ha vi närmast att undersöka, hvilket inflytande den rytmiska uppmärksamheten, som har gjort det möjligt för en skara människor att gemensamt eggas till samma extas, kan utöfva på den uttryckta känslan.

Dr. Wallaschek anser, att taktsinnet, „the form of time-ordered perception“, är en specifikt mänsklig egenskap. Förmågan att ordna ett visst antal sensationer i tidsperioder och uppfatta dem som grupper förutsätter en cortical pro-

---

[1] Wallaschek, Primitive Music. p. 230—237.
[2] Grosse, Die Anfänge der Kunst. p. 219.
[3] Schlegel, A. W., Sämmtliche Werke. VII. p. 149—150. (Briefe über Poesie, Silbenmasz und Sprache).

cess.[1] Värklig musik gör anspråk på iakttagelse, medveten afsikt och förståndsvärksamhet och är därför aldrig en blott vokal reflex.[2] Det är naturligt, att hvad Dr. Wallaschek här säger om taktens betydelse för musiken också kan tillämpas på dansen. I de gymnastiska danserna, där inga andra föreställningar spela med än de, som omedelbart äro förbundna med de enklaste uttrycksrörelserna och hvilka blott genom noggrann analys kunna uppvisas, blir takten det enda formella elementet. Känslouttrycket är visserligen lika omedelbart som hos djuren, men det är förbundet med en form, som gör det så mycket lättare för andra att tillegna sig känslan genom efterhärmning af dess uttrycksrörelser. Och på denna själf utöfvar taktuppfattningen en mäktig återvärkan. En så oblandad lust som njutningen af regelbundna rörelser måste neutralisera en altför stark nervspänning.[3] Musiken och dansen värka ej blott utlopp för öfvermäktiga känslor, utan de skänka därtill en positiv lust, d. ä. de göra olusten till lust genom att harmonisera dess uttryck. Dionysos bär ej sitt namn befriaren endast därför, att han var den lössläpta, tygellösa glädjens gud. Tvärtom förföll Pentheus, som stretat emot hans dyrkan, i ett raseri, som var ännu vildare än det bakkiska. Den grekiska dansguden, sådan han var då han ansågs värdig att upptagas bland de olympiske, är framför alt en musikalisk gud. Han eggar till vilda, otyglade danser. Men med tonerna från sin hetsande flöjt ger han en form åt alla rörelser. Härmed betvingar han mänadernas raseri, och kufvar och binder dem.[4]

---

[1] Wallaschek, On the Difference of Time and Rhythm in Music, i Mind. IV. p. 34.

[2] Ibid. p. 35.

[3] Vi återkomma i det följande kapitlet till njutningen af taktfasta rörelser.

[4] Då man nu för tiden botar chorea, ger man de sjuka öfningar, vid hvilka hvar rörelse fordrar sträng kontroll af centralorganen och vid hvilka inkoordinationen häfves af en bindande disciplin. Lagrange, Physiologie des exercices du corps. p. 346—347.

Vi föreställa oss, att den Dionysos, som underlade sig Greker och Indier, gaf dem en ny njutning i stället för barbariska och tygellösa. Man behöfver ej tro, att han utförde en moralisk mission, då han lockade män och kvinnor att i harmonisk dans följa sin vagn. Om han lärde en renare lust, så är denna också hädoniskt högre och större. Den orgiastiska extas vi i detta kapitel behandlat är i sin omåttliga exaltation ännu försatt med många moment af smärta. Men då den taktfasta musiken trycker på den en skön form, så blir glädjen oblandad. Därför var Dionysos, då han med sitt glada följe tågade från by till by, med rätta hälsad som en befriare och förlösare. Liksom han, så går konsten fram bland människorna, adlar deras lust och vänder deras smärta till glädje.

FJÄRDE KAPITLET.

BEHAGET.

Vi ha i det föregående anslutit oss till den åsikten, att takten, det första rent estetiska elementet i de primitiva danserna, har fått sin betydelse därför, att den möjliggjort gemensamma handlingar. Den har varit nyttig och nödvändig som ett socialt sammanhållningsmedel. Taktsinnet, hvars psykologiska ursprung vi måste afhålla oss från att undersöka, och hvars estetiska betydelse vi endast i förbigående påpekat, har blifvit föremål för det naturliga urvalet på grund af sin politiska, kanske framför alt sin militäriska ändamålsenlighet.

Det bör därför ej förvåna, att de primitiva danserna berömmas för sin fulländade precision. Rörelserna i de vilda folkens exercis göra intryck af att vara utförda af en enda man.[1] I de följande kapitlen om krigs- och jaktdanser skola vi få åberopa många exempel på den symmetri och regelbundenhet, som redan de lägsta stammarna förmå utveckla. Det är emellertid ej blott rytmen som blifvit beundrad i de primitiva danserna. Polynesierna förvånade Cook med det behag de ådagalade i sin dans.[2] Den, som varit i tillfälle att se några naturfolk, har ej kunnat undgå att öfverraskas af gracen i deras rörelser. Ur egen erfarenhet kan jag tyvärr ej citera några iakttagelser om andra folk än Sioux-Indianer, Sinhaleser, Australier och Dahome-negrer. Alla dessa folk gåfvo åtminstone anledning till en förödmjukande

---

[1] Jmfr. Wallaschek, Primitive Music. p. 196. f.

[2] Cook, Collection of Voyages. p. 476.

jämförelse med vårt sätt att gå och röra oss. De Dahome-amazoner, som våren 1893 uppträdde i kristallpalatset i London, utförde bland annat landets officiella dans, halshuggningsdansen. Den går framför alt ut på en krigisk stimulering, hvarför skönhet i åtbörder ej gärna kan anses eftersträfvad.[1] Likväl utfördes hvar rörelse med en alldeles oanad gratie. Anförarinnan skulle i täflan ha tagit priset af snart sagdt hvilken balettdansös som hälst.

Dahome-negrerna äro ingalunda något primitivt folk. Men då barbarer kunna väcka ett sådant bifall som dessa — omdömet hos hela publiken var enstämmigt — så kan man också tro på beskrifningarna om de lägre folkens graciösa danser. De bli så mycket mindre orimliga, om man tänker på, att barn och t. o. m. djur ofta utveckla mer värkligt behag än den mest utstuderade elegant. Vi tro ej, att den grace, som obestridligen ofta utmärker de lägre folkens och djurens danser, kan anföras som bevis på något estetiskt sinne. Men det kan synas som en motsägelse att å ena sidan erkänna en hög grad af skönhet redan i de tidigaste konstyttringarna och å andra sidan förneka all medveten sträfvan efter densamma. Denna skenbara motsägelse upplöses dock, om man närmare undersöker, hvarpå det beror, att vi kalla en yttring eller ett ting behagligt.

I en kort essay har Spencer bättre än någon annan förklarat den lust, som gracen väcker.[2] Han tror, att man vid åsynen af hvarje rörelse sympatiskt erfar likartade muskelsensationer som de, hvilka åtfölja själfva rörelsen. Är denna ansträngd eller tafatt, så känna vi i lägre grad samma olust, som rörelsen hos oss själfva skulle ge anledning till. Är den däremot lätt, så erfara vi också en känsla af lätthet. Vi njuta af den och kalla den behaglig.

Lätt är en rörelse åter, då den försiggår med minsta möjliga kraftansträngning. Grace i rörelser betyder sålunda

---

[1] Jmfr. Burton, A Mission to Gelele. I. p. 51, 210, 267, 382. II. p. 10. Forbes, Dahomey. I. p. 24.

[2] Spencer, Gracefulness. Essays. I. p. 406—411.

rörelser, som utföras med hushållning af muskelenergin, grace i former betyder former, som möjliggöra en sådan hushållning, grace i ställningar betyder ställningar, som kunna upprätthållas med denna hushållning, och grace i föremålen betyder föremål, som äga vissa likheter med dessa ställningar eller former.[1]

Det kan förefalla, som om Spencers definition vore altför enkel och altför trång. Men det är helt säkert svårt att ge exempel på någon behaglig rörelse, vid hvilken man ej kunde uppvisa denna kraftekonomi. Man kan möjligen, som Guyau, mer betona det, att hos en graciös människa hvar rörelse är fullkomligt adapterad efter ett värkligt eller ett fingeradt ändamål.[2] Men en sådan adaptation betyder ingenting annat än kraftekonomi.

Souriau har trott sig kunna uppvisa ofullständigheter i Spencers definition. Men detta beror uteslutande på att han begär af den mer, än den vill ge. Spencer betonar uttryckligen, att t. ex. en behagfull gång alltid är af måttlig snabbhet. Det inskränker därför icke hans påståenden, om, som Souriau påpekar, en snabblöpare, för att hålla ut med en lång löpning, är tvungen att antaga rörelser, hvilka för oss förefalla ansträngda.[3] Det beror ej häller på något kraftslöseri, om man, när man har att lyfta en tung vikt, utför några ograciösa åtföljande rörelser i kroppen och i ansiktet.[4] Att afhålla sig från de skenbart onödiga birörelserna vid en kraftutveckling, som öfverstiger vår förmåga, vore i och för sig en ny ansträngning. Men häraf följer endast, att man ej kan utföra en altför tung eller altför ihållande rörelse graciöst, d. v. s. göra något svårt med lätthet. — Att kraften anses oförenlig med behaget, beror på de svagas automorfiska åskådning. De kunna ej tänka sig en stark handling annorlunda än som något ansträngdt och tungt. Den största kraften gör storvärk med lätthet. De jättelika

---

[1] Spencer, Gracefulness. Essays. I. p. 406.
[2] Guyau, Les problèmes de l'esthétique contemporaine. p. 41.
[3] Souriau, L'Esthétique du mouvement. p. 168.
[4] Ibid. p. 167. jmfr. Lagrange, Physiologie des exercices du corps. p. 216.

fornborgarna vid Irtisch, som gett anledning till fabler och myter hos de nuvarande Ostjakerna, äro bygda af mäktiga Tschuder, som staplat upp dem „på lek" och för „nöjes skull".[1]

Souriau har kanske rätt i det, att en stor del af de rörelser, som vi utföra för att bespara vår kraft, i värkligheten förslösa densamma. Om, på grund af en utvidgad kännedom af rörelsernas mekaniska vilkor, någon enskild lär sig att bättre taga vara på sin energi, såsom t. ex. de professionella engelska fotvandrarne och de simmare, hvilka begagna sig af Pettigrews vetenskapliga simmetod, göra det,[2] så förefalla dessa rörelser oss utan tvifvel disgraciösa. Men icke ens detta förhållande kan anföras emot Spencers teori. Det behag vi erfara af graciösa rörelser beror enligt den främst på vår sympati. Det är icke någon teoretisk kunskap om en rörelses kraftbesparande egenskaper, som leder oss att kalla den graciös. Det käns för oss, som om den vore lätt att utföra. Samma fördomar, som behärska våra egna rörelser, invärka därför också på vårt omdöme om andras.

Vi afge sålunda icke något objektivt omdöme om en rörelses ändamålsenlighet, då vi kalla den behaglig. Men i stort taget värka väl ändå just de rörelser graciöst, hvilka framom andra äro lämpade hvar för sitt ändamål. Enligt en sådan uppfattning är det ingenting obegripligt, att så många primitiva folk äro mer graciösa än de kultiverade. Rörelsernas behag är för dem ett behof i långt högre grad än för oss. Jämför man med hvarandra olika djurarter, så skall man finna, att behaget förekommer öfveralt där det behöfves. Rofdjuren äro i allmänhet mer graciösa än de växtätande. Knapt något djur utvecklar det behag, som stengetter, gazeller, renar och öfverhufvud alpdjuren. Det är häller för inga andra arter så nödvändigt att vid hvart språng och hopp ge ut det rätta måttet af kraft, som för

[1] Castrén, Nordiska resor och forskningar. II. p. 58.
[2] Souriau, a. a. p. 74—75.

dem, hvilka röra sig öfver branter och klippspetsar. Bland människostammarna äro krigarfolken mest graciösa, de åkerbrukande och boskapsskötande minst. Det är också tydligt, att i den primitiva krigföringen, som främst går ut på tvekamp och smygande öfverfall, gracen måste vara en fördelaktig egenskap. De mordlystna Dayakerna på Borneo, hos hvilka hufvudjagandet har tryckt sin prägel på hela deras lif, t. o. m. på deras arkitektur,[1] äro behagfulla i alla sina rörelser.[2] För oss, som vanligtvis se behaget tillsammans med godheten, kan detta förefalla svårt att tro på. Men man finner ofta exempel på, att de, som nödgas ständigt vara på sin vakt, ha fått en större fulländning i sina rörelser än andra. Falskheten har sin egen grace, som är hemsk och skrämmande.

Vi vänta här en annan invändning. Behaget är aldrig så framträdande hos en fågel, som då den utför sina flygkonster inför honan, aldrig så öfverraskande hos en vilde, som då han dansar, aldrig så intagande hos en flicka, som då hon mognar till kvinna. Det kan ju ej vara möjligt, att kraftbesparingen vid alla dessa tillfällen skulle vara särskildt nödvändig. Därför har också Souriau, hvars uppfattning om djurens konst är till alla detaljer motsatt vår,[3] kunnat påstå, att gracen har sitt ursprung i koketteriet.[4] För att bemöta detta påstående, hvilket, om det vore berättigadt, skulle stå i strid med de föregående kapitlens resultat, tvingas vi till en närmare undersökning af behagets psykologi.

Spencer har endast undersökt, hvilka slags föremål och rörelser det är som vi kalla behagliga. Men han har ej uppehållit sig vid frågan om hur behag i rörelser blir möj-

---

[1] Prof. Hein anser, att pålbyggnadsstilen hos Dayakerna mindre har sin grund i fruktan för öfversvämningar än i nödvändigheten att afstänga och skydda bostäderna för öfverfall. Den användes ingalunda blott vid flodbäddar, kuster och kärr, utan också i de inre bergsområdena. Die bildenden Künste bei den Dayaks auf Borneo. p. 19.

[2] Marryat, Borneo and the Indian Archipelago. p. 76, 14—15, 74—75.

[3] Jmfr. Souriau, L'Esthétique du mouvement. p. 159—161.

[4] Ibid. p. 199.

ligt. Hans teori gäller för gracens mekaniska grund, men ej för dess psykologiska vilkor.

Det kan synas, som om man för graciösa rörelser ej behöfde förutsätta annat än en väl afpassad kropp och ett uppöfvadt muskelsinne. Det är också Souriaus mening, att den högsta gracen beror på afsiktliga bemödanden. „Du commencement à la fin, elle reste un produit de l'art".[1] En sådan åsikt torde strida mot den allmänna uppfattningen. Redan språkbruket anger, att behaget är något oefterhärmligt. Det kan ej ernås genom kalkyler, precision och sträfvan till ekonomi i rörelserna. Tvärtom undflyr det enhvar, som söker det. Om man också kände och ständigt sökte tillämpa lagen om den minsta ansträngningen, så skulle det ändå i ens rörelser saknas det obestämda något, som utmärker det äkta behaget. Man kan tolka detta faktum så, att den Spencerska definitionen är otillräcklig, och att det behöfves en moralisk princip för gracen.[2] Men vi anse det mer antagligt, att man icke med sin vilja och sitt förstånd fullt kan behärska alla sina rörelser. Om man än så gärna ville uppträda med den fullkomligaste lätthet, så finnes det alltid någon rörelse, som, trots viljan och uppmärksamheten, förråder en ansträngning. Den samstämmighet mellan alla delar och den fullkomliga lätthet, som vi kalla behag, kan därför ej vara något resultat af sträfvan. Å andra sidan måste vi erkänna, att alla svåra och ovanliga rörelser kunna utföras graciöst först efter en långvarig öfning.[3]

Det är ett i psykologiska handböcker ofta citeradt faktum, att en pianist aldrig blir fullt säker i sin teknik, innan han kan utföra hvarje grepp utan eftertanke. Vid all annan slags virtuositet är förhållandet detsamma. Den förutsätter beräkning, studier och långvarig öfning. Men den är fulländad först då man ej mer behöfver lita på sin uppmärksamhet.[4] Rörelser, för hvilka vi äga fullt utbildade

---

[1] Souriau, L'Esthétique du mouvement. p. 196, 191.

[2] Guyau, Les problèmes de l'esthétique contemporaine. p. 46—48.

[3] Jmfr. Lagrange, Physiologie des exercices du corps. p. 344—345.

[4] Souriau, L'Esthétique du mouvement. p. 85, 194.

instinkter, som gående, springande o. s. v., äro därför säkrast och behagfullast, då de äro minst medvetet beräknade.

Schneider har citerat en erfarenhet, som bevisar, hur ofelbar och träffsäker instinkten är, då den får råda ensam. Han blef en gång under sin vistelse på Kreta öfverfallen af några beväpnade herdar, som förföljde honom öfver bergsklyftor och stenblock. „Från klippa till klippa sprang eller rättare störtade jag mig“, säger han, „uti än korta, än långa, ofta ytterst farliga hopp, i dödsångest ned för branten och anlände välbärgad till närmaste by. Efteråt kunde jag endast förvåna mig öfver min ofelbara säkerhet vid de raskt på hvarandra följande sprången från sten till sten. Det kunde ej bli fråga om någon öfverläggning, det blotta varseblifvandet af ett afstånd bestämde språngdriftens styrka och den däraf resulterande intensiteten af muskelkontraktionerna“. [1]

Souriau, som vill bevisa, att beräkningen och intelligensen spela med i hvarje rörelse, nödgas likväl medge, att man ofta vid tvingande nödvändighet löser praktiska rörelseproblem, hvilka vore alldeles oöfvervinneliga för den lugna reflexionen. Han har gjort alldeles samma erfarenhet som Schneider, men det förefaller af hans något otydliga uttryck, som om han ville tolka dylika fall som resultat af en plötsligt stegrad intelligensvärksamhet. [2] Man kan naturligtvis ha olika uppfattningar om begreppen intelligens och instinkt. Men reflexion och beräkning i den vanliga meningen kan det ej ha varit i Schneiders flykt. Den starka skräcken hade förkväft all högre själsvärksamhet. Tankarna stodo stilla, föreställa vi oss, men instinkten, öfverlämnad åt sig själf, styrde kroppen med sin osvikliga säkerhet. Den äger intet val, ingen betänksamhet, och är därför aldrig tafatt.

Souriau har afhållit sig från att förklara sömngångarnes rörelser. Vi veta ej, om det gäller annorstädes än på teatern, att de äro graciösa. Men den „sömngångaraktiga säkerheten“ borde ju innebära alla gracens mekaniska förutsättningar.

---

[1] Schneider, Der thierische Wille. p. 203.

[2] Souriau, L'Esthétique du mouvement. p. 72—73.

Den blotta omedvetenheten är för oss något vackert. Vi se den så sällan. När en människa är lugn och ostörd i alla sina rörelser, imponerar hon och väcker beundran. Turgenjew har beskrifvit det egendomliga intryck han mottog af Tropmanns beteende före sin afrättning. Den dömde var då ännu, barbariskt nog, tvungen att inne i fängelset inför direktionen, prästen och inbjudna göra toilett för döden. Alla närvarande voro pinsamt berörda af detta utdragna skådespel. Men hos Tropmann själf såg man ingen fruktan, ej ens oro. Han utförde sin omklädnad omsorgsfullt och uppmärksamt, såg till att kragen blef väl knäpt och att bottinerna gingo in på foten. „Alt detta gjorde han ledigt, raskt, nästan gladt. Han teg, och vi tego och blickade på hvarandra, af förvåning ofrivilligt lyftande på axlarna. Oss alla slog enkelheten i hans rörelser — en enkelhet, som, likasom hvarje fullkomligt lugn och naturlig lifsföreteelse, gränsar till det sköna“. [1]

Turgenjew har naturligtvis ej tänkt på någon estetisk teori, då han i förbigående gör sina reflexioner om Tropmanns uppträdande. Men vi taga fasta på hans ord i alla fall. Hos alla djur, med hvilka vi på grund af vår kroppskonstitution kunna sympatisera, äro just de rörelser vackra, hvilka försiggå fullkomligt lugnt och naturligt. Ett kattdjur har utbildade instinkter för de språngrörelser, med hvilka det griper sitt byte. Det är därför också fullkomligt behagfullt, då det jagar. I alla de fall, då ett djur är disgraciöst, bör man kunna uppvisa, att det antingen är tvunget att adaptera sig för nya, ovanliga rörelser eller också stördt af någon affekt, som hämmar dess fria yttringar.

Gentemot denna uppfattning kan man emellertid åberopa Schillers påstående, att det i hvarje behaglig rörelse måste finnas något tillfälligt och frivilligt: „Es gibt eine Anmuth der Stimme, aber keine Anmuth des Athemholens“. [1] Det är också sant, att de funktioner, som stå fullkomligt

---

[1] Turgenjew, Vid Guillotinen. Mumu. p. 140.

[2] Schiller, Ueber Anmuth und Würde. Sämmtliche Werke. XI. p. 326.

utanför viljans och känslans inflytande, aldrig kunna bli vare sig graciösa eller tafatta. De kunna ej hos en åskådare genom sympati väcka någon känsla af lätthet eller ansträngning. Andhämtningen förutsätter visserligen ingen särskild viljeakt. Men den står i ett intimt förhållande till alla våra känslor. En ostörd respiration är någonting altför vanligt för att väcka vår särskilda uppmärksamhet. Det fins därför ej något egentligt behag i bröstets rörelser. Men när en tung eller tryckande känsla stör dem, se vi behagets motsats i flämtningar, rosslande o. d.

Om sålunda gracen åtföljer alla ohämmade, fria och „naturliga“ yttringar, så söka vi, tvärtemot Souriau, dess psykologiska vilkor i sådana själstillstånd, hvilka lämna så litet som möjligt rum åt sträfvan och ansträngning. Det äkta behaget är aldrig medvetet.[1] Nietzsche har rätt, då han säger: „Wer immer tief beschäftigt ist, ist über alle Verlegenheit hinaus“.[2] Såsnart medvetandet är fullt upptaget med någonting, som leder uppmärksamheten från de enskilda kroppsrörelserna, bli dessa, förutsatt att de ej äro ovanliga eller svåra, icke blott mindre tafatta, utan också relativt graciösa. Känslornas uttryck har därför flere förutsättningar för behag än viljehandlingarna.[3]

Det är dock ingalunda likgiltigt, hvilka känslor som behärska medvetandet. Detta framstår isynnerhet tydligt, om man iakttar de kroppsliga yttringarna för olika emotioner, när de successivt aflösa hvarandra. En gatpojke i London hade engång lyckats smyga sig upp på bakre platfor-

---

[1] Jmfr. Schiller, Ueber Anmuth und Würde. S. W. XI. p. 343, 345, 348. Ueber naive und sentimentalische Dichtung. S. W. XII. p. 183. Mendelssohn, Ueber das Erhabene und Naive in den schönen Wissenschaften. Gesammelte Schriften. I. p. 341.

[2] Nietzsche, Die fröhliche Wissenschaft. p. 191.

[3] Jmfr. Schiller, Ueber Anmuth und Würde. S. W. XI. p. 343—344. »Eine *willkürliche* Bewegung, wenn sie sich nicht zugleich mit einer sympathetischen verbindet, oder was eben so viel sagt, nich mit etwas *Unwillkürlichem*, das in dem moralischen Empfindungszustand der Person seinen Grund hat, vermischt, kann *niemals Grazie* zeigen, wozu immer ein Zustand im Gemüth als Ursache erfordert wird».

men af en spårvagn och fick ett stycke framåt åka gratis. Glädjen öfver hans lyckade bedrägeri gaf sig uttryck i glada, behagfulla hopp. Han miste i sin förtjusning uppmärksamheten för alt omkring sig, tyvärr också för konduktören, som snart med en oblid knuff gjorde slut på hans resa. Man kunde då iakttaga, hur han, utan att för ett ögonblick afbryta dansen, sökte sig bort från platsen för sin skam. I en gränd bredvid lekte några barn, som ej åsett missödet. Altjämt hoppande på ett ben blandade han sig in i deras lek, skenbart glad och liflig. Likväl fans det ännu länge en styfhet och klumpighet i hvar rörelse, som blott altför tydligt bar vittne om, att glädjen grumlats af ett bittert minne.

Om, som vi hoppas och tro det, baletten i en framtid blir utvecklad till en värkligt dramatisk konst, så skall den främst taga vara på detta känslans inflytande på uttrycksrörelserna i en dans. Den enda balettscen, som förekommer i det modärna dramat, tarantellan i „Ett Dockhem“, ger en föreställning om, hur mycket redan den icke pantomimiska danskonsten förmår uttrycka:

Miss Janet Achurch, som till stor del har förtjänsten af styckets framgång i London, betonade ej alls i sin framställning Noras förtviflan, då hon med dans och spelad glädtighet söker fördröja sitt öde för ännu ett dygn. Man fick i stället det intrycket, att hon, innan allvaret och de nya problemen tagit full makt öfver henne, ännu ville unna sig en liten frist för barnslig glädje. Helt långsamt höjde hon tamburinen, liksom för att begära lof att få utföra sin nummer. Småningom drog rytmen henne med sig, men ej till den ohäjdade fart, som instruktionen föreskrifver. Rörelserna blefvo blott liksom mer och mer omedvetna. Dansen förde henne bort från bekymren och ångesten. Samtidigt kom det in i stegen och åtbörderna ett behag och en lugn gratie, som var af helt annan art, än man skulle vänta vid den hetsiga melodien. Hennes dans var därför en ganska falsk tarantella. Men den blef, med sina mjuka och lätta rörelser, en förklaring af det drag, på hvilket hela tolkningen var bygd. Man såg för sig det stora, naiva barn, på

hvars barnsliga, radikala och följdriktiga rättsuppfattning hela konflikten var bygd. Men detta intryck varade blott några ögonblick. En liten rynkning öfver ögonbrynen angaf snart, att sorgen ej så lätt lät sig öfvervinnas, och att den nu arbetade sig fram på nytt. Småningom göt det sig som metall i lederna. Hvar rörelse blef sträfvare, kantigare och hårdare, tils slutligen dansen hjälplöst stannade i en förstenad pose.

Det vore ej svårt att citera flere exempel på, att alla yttringar och rörelser bli disgraciösa, så snart en olustkänsla behärskar medvetandet. Men detta förhållande är endast en konsekvens af olustens funktionshämmande natur och behöfver därför inga ytterligare bevis. De sekundära rörelserna vid smärta ha alltid att öfvervinna ett tvång. Lätthet, „aisance“, däremot är lustens förutsättning och följd. Vid denna känsla stegras alla lifsprocesser, blodomloppet påskyndas, tankarna få fart. Då hvar funktion försiggår med så mycket mindre ansträngning än förr, känner man sig mäktig. Man vågar mer än eljes, och man tvekar ej vid någon rörelse. Därför innebär hvar djup glädje en viss omedvetenhet och uttrycker sig med hela omedvetenhetens behag. Hos en glad människa fins det intet tvifvel och intet trefvande. Om han också vore en björn, skall han dansa så vackert det för honom är möjligt; och om han ej dansar, så skall likväl hvarje hans rörelse vara relativt behagfull. Gracernas dyrkan var i Grekland ställd i sammanhang med Afroditekulten. Vi förstå ej detta mer än vi kunna förstå de modärna filosofer, som kalla behaget ett uttryck för kärleken. Men vi hålla oss i stället till det, att den äldsta systern af kariterna heter Eufrosyne, den gladhjärtade. Mytologiskt vore det riktigare att säga, att glädjen är behagets moder.

Man kan åberopa iakttagelser, hvilka synas strida mot denna uppfattning. En ful människa blir ofta ännu fulare, då hon är glad. Af alla affekter är glädjen den, som minst låter dölja sig. Den sträfvar att göra sig och personen så gällande som möjligt. All den klumpighet, som gömmes hos

en behärskad människa, blir blottstäld, då han förglömmer sig i glädje. Men häraf följer ingalunda, att lusten skulle gjort honom disgraciös. — Souriau påstår, att starka känslor, i det de omöjliggöra intelligensens kontroll öfver rörelserna, störa dessas behag.[1] Det bör också medges, att en häftig, oväntad glädje t. ex. yttrar sig oharmoniskt. Men en sådan emotion är alt annat än lustbetonad. — Man har öfverhufvud svårt att finna exempel på någon stark känsla, som ej i sin stegring vore smärtsam. Föreställningarna om en ren, djup och oblandad glädje, som kanske ej ha någon motsvarighet i värkligheten, äro emellertid oupplösligt förbundna med föreställningarna om behagfulla yttringar. Den „himmelska“ saligheten hos Rafaels Santa Cecilia och hos Murillos Maria är uttryckt med ett „himmelskt“ behag. Att den längtan efter fullkomlig lust, som är religionens innersta väsen, har gett anledning till sådana i högsta mening graciösa yttringar, är i sin mån ett bevis för, att lusten är behagets vilkor och behaget lustens uttryckssätt.

Alla de emotioner, i hvilka lusten ingår som element, borde sålunda, enligt det föregående, äga förutsättningar för att uttrycka sig relativt graciöst. Maktkänslan är aldrig tafatt i sina yttringar. Det är väl därför gracen är en arfsrätt för de gynnade och härskande klasserna. Den trifves ej väl tillsammans med förödmjukelser och armod. Om de beroende och sämre lottade äro mindre graciösa, så beror det ej, som Souriau väl skulle säga, på att deras plastiska uppfostran blifvit försummad,[2] utan på att de ej hafva mod och frihet nog. Men också den svagare kan, då han trotsar, vara graciös. Figaro är det, då han sjunger sin visa för härtigen. Det fins häller ingenting, som gör hans opposition så hotande, som gracen i hans uppträdande. Att en underkufvad redan har säkerhet, lugn och glädje nog för att utveckla behag, talar om en dold öfverlägsenhet, som skrämmer mer än hotelser.

---

[1] Souriau, L'Esthétique du mouvement. p. 214—215.

[2] Jmfr. Souriau, a. a. p. 193.

[illegible] ingsdansen var [illegible] Dahome- [illegible] Väl- [illegible] frestas af [illegible] behag- [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

kvinnor, som höllo hvarandra i handen och dansade kring ett träd.

Att oskulden är graciös, beror närmast därpå, att dess glädje är oblandad. Schiller, som grundar sin teori för behaget på principen om den andliga friheten, anser, att hvarje begär är oskönt, därför att det vittnar om driftens, det sinligas, herravälde.[1] Vi tro ej, att det är nödvändigt att införa dessa filosofiska och moraliska synpunkter. På rent hädonisk grund gäller det redan, att hvarje begär är oskönt. Den högsta lusten är tillfredsstäld och tacksam, om också ej mättad. Ensamt den kan uttrycka sig med aisance. Begäret efter mer är en ren olustkänsla, som grumlar. För Grekerna stodo, i konsten och i lifvet, grace och måtta i en oupplöslig förening. Vid gästabuden, heter det, tömde man den första bägaren till gracernas ära, för att af dem lära sig måtta i njutningen.

Vi kunna ej, utan att föregripa de följande undersökningarna, uppräkna några exempel på sådana enkla danser, som företrädesvis äro graciösa. Enligt de föregående bestämningarna borde man emellertid finna behagfulla rörelser i alla de danser, som uttrycka en oblandad, begärfri och tillfredsstäld glädje. Det skall därför icke förvåna, då vi framdeles komma att behandla de religiösa tacksägelsedanserna, att dessa omtalas som vackra, lätta och graciösa. Men äfven i de fall, då de uttryckta känslorna ingalunda äro oblandade, kan den konstnärliga behandlingen göra deras uttryck behagfullt. Amazonernas glupska halshuggning skulle väl i en värklig fäktning göra ett alt annat än vackert intryck. I dansen däremot stördes man ej af begäret och grymheten, då fienden var blott fingerad. Stimuleringen var abstrakt och förallmänligad, ämnet idealiseradt. Men man bör hålla på, att en sådan idealisering var alldeles oafsiktlig. Den följer af sig själf, på grund af fiktionen.

I det senaste kapitlet framhölls redan i förbigående taktens invärkan på den orgiastiska exaltationen. Om det

[1] Schiller, Ueber Anmuth und Würde. S. W. XI. p. 360—361.

med förmågan att inordna rörelser i ett bestämdt tidsmått följer en oblandad njutning, så borde väl denna också invärka på rörelsernas lätthet. Undersöker man närmare grunderna för den lust, som takten skänker, så finner man, att dess förhållande till behaget är ännu mer direkt.

Det är en allmän erfarenhet, att en bestämd rytm i en följd af ljudintryck är till hjälp för uppmärksamheten och till stöd för minnet. Det påpekades redan af Schlegel, att alla rörelser, som utföras i takt, försiggå med mindre ansträngning än eljes. [1] Souriau har i sitt kapital „Unification des rythmes" uppvisat grunderna för, att ett musikaliskt accompagnement alltid tvingar oss att rätta våra rörelser efter den gifna takten. [2] Att den regelbundenhet, som sålunda följer, gör våra yttringar automatiska och befriar från ansträngning, behöfver ej bevisas för den, som t. ex. någon gång marscherat efter musik. [3] Automatismen åter är, som vi redan tidigare påpekat, ett vilkor för att en rörelse skall försiggå med fullkomlig lätthet. I halshuggningsdansen t. ex. blef det, med hjälp af körens rytmiska rop och handklappningar, möjligt för amazonerna att utföra alla de invecklade manövrerna nästan utan ansträngning. Det gick som en dans att hugga halsen af de fingerade motståndarne. En värkligt musikalisk dans är alltid graciös. Man ser intet tvång, intet trefvande och ingen ansträngning i den.

Om sålunda takten underlättar våra rörelser, så behöfver man ej fråga, hvarför den sökes och hvarför den väcker lust. Kraftstegringen, den förkortade reaktionstiden, den subjektiva maktkänslan, alla dessa tecken tyda på, att lättheten hör till lustens väsen. Hvar äkta konstyttring, som kommit till under glädje och som väcker glädje, äger därför något af den omedvetna och oafsedda gracen.

Vi ha med den föregående framställningen sökt bevisa, att behagets „moraliska principer" (Guyau) icke inskränka

---

[1] Schlegel, Briefe über Poesie, Silbenmasz und Sprache. Sämmtliche Werke. VII. p. 133—134.

[2] Souriau, L'Esthétique du mouvement. p. 70.

[3] Jmfr. Lagrange, Physiologie des exercices du corps. p. 354—355.

riktigheten af Spencers lag. Om vi beundra gracen i en dans eller sympatisera med de veka eller ömma känslorna i en dikt, så njuta vi samtidigt af friheten och lättheten i en känslas uttrycksrörelser. Alt behag väcker vårt välbehag och vänder sig, som hvarje rörelse, ännu mer direkte till oss än den hvilande skönheten. Redan i den grekiska myten var det uttryckt, att Afrodite endast med kariternas hjälp kunde inge böjelse.[1] Det samma säger också den erfarne kännaren Chirons hänförda loftal:

»Die Schöne bleibt sich selber selig;
Die Anmuth macht unwiderstehlich,
Wie Helena, da ich sie trug».
(Faust. II. Akt. 2.)

Om också gracen omotståndligt väcker kärlek, är man därför ingalunda berättigad att göra kärleken till dess väsen och ursprung och, som t. ex. H. Marion, påstå, att linjer och former behaga oss endast därför, att de uttrycka och symbolisera förtroende, ömhet och hängifvenhet.[2] Det bör likväl erkännas, att det ofta är svårt att särskilja den direkta och den associativa faktorn i vår njutning af rörelser. När en kvinna böjer sig ned till ett barn för att jollra med det, kalla vi henne nästan alltid graciös. Men är hon värkligen, i sin självförgätenhet och sin glada välvilja, vackrare än eljes, eller är det blott vi som röras af godheten och sedan, naivt nog, ge den namn af behag? Af alt det som tidigare sagts framgår nog, att vi för vår del afgjordt anse alla de yttringar, hvilka lösa ut ett „surplus of vigour", som i och för sig graciösa, oberoende af den moraliska värderingen. Härmed förnekas naturligtvis ej det mäktiga och oberäkneliga inflytande denna utöfvar på vår förmåga att njuta af en rörelse.

Det har i de yttringar vi hittils behandlat, icke funnits ett enda drag, som skulle tyda på ansträngningar att

---

[1] Jmfr. Schiller, Ueber Anmuth und Würde. S. W. XI. p. 324.
[2] Marion, La grâce, i La grande encyclopédie.

locka och tjusa. Souriau anser det vara en inskränkthet, att man klandrar skönheten, då den försöker vinna vår uppmärksamhet och visar sig angelägen om vårt bifall.[1] Vi vilja ingalunda åberopa några moraliska eller ideella grunder gentemot de filosofer, som anse, att konsten har sitt upphof i den instinktiva driften att behaga, att, som Marshall formulerar det, „attract by pleasing".[2] Om man värkligen kunde bevisa Jerusalems påstående „Jeder Schmuck ist eine Liebeswerbung",[3] om man kunde ge stöd för, att de enklaste och allmännaste danserna vore sådana, i hvilka man söker göra sig vacker för att framom andra vinna uppmärksamhet, för att beveka, tjusa eller hylla med behagfulla rörelser, om den erotiska poesien på de primitiva stadierna vore mer rik, än den värkligen är det, om det tidigaste dramat bestode i föreställningar inför åskådare, och ej i gemensamt uppträdande körer — så kunde man med något skäl påstå, att konsten i sitt ursprung är så litet lik den konst vi känna, att den främst sträfvar till att behaga. Men då en fördomsfri undersökning af fakta icke kan bevisa ett enda af alla dessa antaganden, så ledes man att söka en grund för konstvärksamheten, som om möjligt kan gälla för alla utvecklingsstadier af densamma. En sådan grund har jag trott mig finna i det allmänt djur'iska behof af stegring för alla lustkänslor och befrielse från alla olustkänslor, som är ett lifsvilkor för hvarje organism. Jag har sökt uppvisa, hur samma principer, som leda till de enklaste uttrycksrörelserna, också ge anledning till en mängd förmedlade yttringar, genom hvilka man söker att kvarhålla lusten, göra den altmer tydlig för medvetandet, och sålunda stegra den genom dess uttryck, medan man vid olusttillstånd i häftiga motoriska urladdningar sträfvar efter utlösning och befrielse. Som en ytterligare förmedlad form af

[1] Souriau, L'Esthétique du mouvement. p. 199.

[2] Marshall, Aesthetic Principles. p. 52—83. Pain, Pleasure, and Aesthetics. p. 102.

[3] Jmfr. Hellwald, Der Tanz im Lichte der Völkerkunde. Globus. 59. p. 101.

samma begär till uttryck har jag ansett driften att sprida en känsla till så många som möjligt, att söka eggelse genom återvärkan från likakännande, hvilka sympatiskt upprepa det själstillstånd man själf behärskas af. I denna sträfvan öfvergår uttrycksbehofvet till konstdrift.

Med det att man vill göra en känsla erfaren af så många andra som möjligt, ledes man till att fixera dess uttryck. Hvarje själstillstånd sprides visserligen redan genom den oafsiktliga efterhärmning, som utgör förutsättningen för den estetiska och den moraliska sympatin. Men så snart det förefinnes en afsikt att förallmänliga en känsla, så måste det uppstå en sträfvan att göra densamma så lätt tillegnad som möjligt. Man tvingas att ge form åt dess uttryck, att söka en sinlig vehikel, som lätt uppfattas och som lockar till uppmärksamhet. I hvarje konstvärk, äfven om det ej uttrycker en lustkänsla och sålunda direkte väcker vår glädje, finnes det därför något, som behagar. Det smeker sinnena för att väcka tankarna. Men att det ingalunda är detta välbehag som konsten främst sträfvar att framkalla, synes redan däraf, att dess område är så ojämförligt vidsträcktare än det skönas.

Om konstfilosofin gör sig oberoende af skönhetsläran, så måste den beakta äfven de värk, i hvilka alt annat än estetiska känslor ge sig uttryck. De outvecklade och de öfverutvecklade folkens barbariska konst gör anspråk på psykologisk tolkning med samma rätt som den klassiska konst, ur hvars produkter de estetiska idealen äro hämtade. Vare sig vårt estetiska sinne känner sig tillfredsstäldt af eller opponerar sig mot en yttring, så skola vi äfven i det följande söka att psykologiskt förklara densamma som ett uttryck.

Det har icke varit mig möjligt att finna ett enda konstvärk, som ej skulle meddela och öfverföra ett känslotillstånd. Jag betraktar en konstyttring som specifikt poetisk (till åtskilnad från den praktiska och den teoretiska värksamheten), i samma mån den är emotionell, jag anser den i alt högre grad

konstnärlig, ju mer en känsla i den har fått ett varaktigt och allmängiltigt uttryck.

Hos de primitiva folken vänder sig konstnären endast till sin närmaste omgifning. På ett mer utveckladt stadium är han ej tillfredsstäld af den återvärkan en sådan tillfällig publik kan erbjuda. Han skapar, d. ä. uttrycker sig, för en ideel, fingerad åskådare, för sig själf eller för eftervärlden. Alla de flyktiga själstillstånd, som behärska honom, få en form, hvilken möjliggör deras upprepning under alla tider och hos alla folk. I sina lägsta former lyckas konsten endast sprida en känsla, i sina högsta föreviga den.

ANFÖRDA ARBETEN.

Allen, Grant, The Colour-Sense: Its Origin and Development. London, 1879.

Angas, G. F., Savage Life and Scenes in Australia and New Zealand. 2 v. London, 1850.

Annali del museo civico di storia naturale di Genova. Genova.

Anrep-Elmpt, Reinhold, Australien. Eine Reise durch den ganzen Welttheil. 3 v. Leipzig, 1886.

Anthropologist, The American: Published quarterly under the auspices of the Anthropological Society of Washington. Washington.

Antiquary, The Indian. Bombay.

Archiv für Anthropologie. Braunschweig.

Asbjørnsen, P. Chr., Norske Folke- og Huldre Eventyr i Udvalg. Kjøbenhavn, 1879.

(Aubin), Histoire des diables de Loudun, ou de la possession des religieuses ursulines, et de la condamnation et du suplice d'Urbain Grandier, Curé da la même ville. Cruels effets de la vengeance du Cardinal de Richelieu. Amsterdam, 1752.

Aubry, Paul, La contagion du meurtre. 2. Éd. Paris, 1894.

Bahnson, Kristian, Etnografien fremstillet i dens Hovedtræk. Kjøbenhavn. Under utgifvande.

Bain, Alexander, The Emotions and the Will. 2. Ed. London, 1865.

—— The Senses and the Intellect. 2. Ed. London, 1868.

Barrington, Daines, Experiments and Observations on the Singing of Birds, i »Philosophical Transactions». 1773.

Bartels, Max, Die Medicin der Naturvölker. Ethnologische Beiträge zur Urgeschichte der Medicin. Leipzig, 1893.

Bashkirtseff, Marie, Journal. 2 v. Paris, 1893.

Bates, H. W., se »Illustrated Travels».

Beckwith, Paul, Notes on Customs of the Dakotahs, i »Smithsonian Report». 1886. I.

Bernays, Jacob, Zwei Abhandlungen über die Aristotelische Theorie des Drama. Berlin, 1880.

(Bernier, Felix), Aristippe, Théorie de l'art du comédien, ou Manuel théâtral. Paris, 1825.

Binet, Alfred, Études de psychologie expérimentale. Paris, 1888.

Boccaccio, Decameron. Öfversatt från italienskan af C. Eichhorn. 2 v. Stockholm, 1861—62.

Bodinus, Io., De magorum dæmonomania seu detestando Lamiarum ac Magorum cum Satana commercio, libri IV. Francofurti, 1590.

Böhtlingk, Otto, Indische Sprüche. 2. verm. u. verb. Aufl. 3 v. S:t Petersburg, 1870—73.

Bois, Jules, Le satanisme et la magie, avec une étude de J.-K. Huysmans. Illustrations de Henry de Malvost. 4. Éd. Paris, 1895.

Bonwick, James, The Australian Natives, i »Journal of the Anthropological Institute». XVI.

Bouillier, Francisque, Du plaisir et de la douleur. Paris, 1865.

Bourke, J. G., Scatologic Rites of all Nations. Washington, 1891.

—— The Snake-Dance of the Moquis at Arizona. New-York and London, 1884.

Bourneville et Regnard, Iconographie photographique de la Salpêtrière. 2 v. Paris, 1876—78.

Brehm, A. E., Från Nordpolen till Eqvatorn. Auktoriserad öfversättning af Gust. Elmquist. Stockholm, 1890.

—— Thierleben, 3., gänzlich neubearbeitete Aufl. von Pechuel-Loesche. 10 v. Leipzig und Wien, 1892.

Brett, W. H., The Indian Tribes of Guiana. New Ed. London, 1868.

Büchner, Ludwig, Liebe und Liebes-Leben in der Thierwelt. Berlin, 1879.

Buffon, G. L. L., Histoire naturelle des oiseaux. 10 v. Paris, 1770—71.

Bulletin of the American Geographical Society: published quarterly. New York.

Burchell, W. J., Reisen in das Innere von Süd-Afrika. 2 v. Weimar, 1822 o. 25. (Neue Bibliothek der wichtigsten Reisebeschreibungen. B. 32 o. 39).

Burton, R. F., Abeokuta and the Camaroons Mountains. 2 v. London, 1863.

—— A Mission to Gelele, King of Dahome. 2 v. London, 1864.

—— Two Trips to Gorilla Land and the Cataracts of the Congo. 2 v. London, 1875.

—— Zanzibar: City, Island, and Coast. 2 v. London, 1872.

Calmeil, L.-F., De la folie considérée sous le point de vue pathologique, philosophique, historique et judiciaire. 2 v. Paris, 1845.

Calvert, se Williams.

Castrén, M. A., Nordiska resor och forskningar. 6 v. Helsingfors, 1852—70.

Catlin, George, Illustrations of the Manners, Customs, and Condition of the North American Indians. 2 v. London, 1876.

Champfleury, se Fleury.

Charcot, J.-M., Leçons sur les maladies du système nerveux faites à la Salpêtrière. Recueillies et publiées par Bourneville. 5. Éd. 2 v. Paris, 1884—85.

Clarac, F. de, Musée de sculpture antique et moderne. 12 v. Paris, 1826—53.

Clavigero, Francisco Saverio, The History of Mexico. Translated from the Italian. 2 v. London, 1787.

Cook, James, Collection of Voyages, published by Geo. Will. Anderson. London.

Cornish, C. J., Life at the Zoo. Notes and Traditions of the Regent's Park Gardens. 2. Ed. London, 1895.

Coupland, W. C., Gain of Life and other Essays. London, 1890.
Cranz, David, Historie von Grönland. 3 v. Barby u. Leipzig, 1765—70.
Culin, Stewart, Retrospect of the Folk-Lore of the Columbian Exposition, i »The Journal of American Folk-Lore». VII.
Curr, Edward M., The Australian Race. 4 v. Melbourne and London, 1886—87.
Dalton, Edward Tinte, Descriptive Ethnology of Bengal. Calcutta, 1872.
Darwin, Charles, The Descent of Man. 2 v. London, 1871.
——— The Expression of the Emotions in Man and Animals. London, 1872.
——— On the Origin of Species. 3. Ed. London, 1861.
——— Les débuts de l'intelligence, i »Revue scientifique». 2. Série. T. XIII.
Dawson, James, Australian Aborigines. The Languages and Customs of several Tribes of Aborigines in the western District of Victoria, Australia. Melbourne, Sydney, and Adelaide, 1881.
Delbœuf, J., Éléments de psychophysique générale et spéciale. Paris, 1883.
Demidoff, Anatole de, Voyage dans la Russie méridionale et la Crimée. Paris, 1840—42.
Denis, Ferdinand, Portugal. Paris, 1846. (L'Univers pittoresque).
Dubois, Jean Antoine, Moeurs, institutions et cérémonies des peuples de l'Inde. 2 v. Paris, 1825.
Dumont, Léon, Vergnügen und Schmerz. Autorisirte Ausgabe. Leipzig, 1876.
Dumont d'Urville, J., Voyage de la corvette L'Astrolabe. Histoire du voyage. 10 v. Paris, 1830—34.
Egede, Hans, Relation angaaende den Grønlandske Missions Begyndelse og Fortsættelse. Kjøbenhavn, 1738.
Ehrenreich, Paul, Über die Botocudos der brasilianischen Provinzen Espirito Santo und Minas Geraes, i »Zeitschrift für Ethnologie». XIX.
Ellis, William, Polynesian Researches. 4 v. London, 1859.
Encyclopédie, La grande. Paris. Under utgifvande.

Ende, U. van, Histoire naturelle de la croyance. I. L'animal. Paris, 1887.

Engel, J. J., Ideen zu einer Mimik. Reutlingen, 1804.

Erskine, John Elphinstone, Journal of a Cruise among the Islands of the Western Pacific. London, 1853.

Espinas, Alfred, Des sociétés animales. 2. Éd. Paris, 1878.

Euripides, Bacchae, ed. Sandys. se Sandys.

Eyre, Edward John, Journals of Expeditions of Discovery into Central Australia. 2 v. London, 1845.

Fechner, Gustav Theodor, Vorschule der Aesthetik. Leipzig, 1876.

Féré, Ch., La pathologie des émotions. Paris, 1892.

——— Sensation et mouvement, études expérimentales de psychomécanique. Paris, 1877.

Fewkes, J. Walter, assisted by A. M. *Stephen* and J. G. *Owens,* The Snake Ceremonials at Walpi. Boston and New York, 1894. Utgör band. IV af »A Journal of American Ethnology and Archaeology».

Figuier, Louis, Histoire du merveilleux. 2. Éd. 4 v. Paris, 1860—61.

——— Les races humaines. 4. Éd. Paris, 1880.

Finsch, Otto, Neu-Guinea und seine Bewohner. Bremen, 1865.

(Fleury, Jules,*)* Champfleury, Histoire de la caricature sous la république l'empire et la restauration. 2. Éd. Paris, (1877.)

Folk-Lore Journal, The. London.

Forbes, Frederick E., Dahomey and the Dahomans. 2 v. London, 1851.

Frazer, J. G., The Golden Bough, a Study in Comparative Religion. 2 v. London, 1890.

Freycinet, Louis de, Voyage autour du monde. Historique. 3 v. Paris, 1827—39.

Geddes, Patrick, and *Thomson,* J. Arthur, The Evolution of Sex. London, 1889.

Gener, Pompeyo, La mort et le diable. Histoire et philosophie des deux négations suprêmes. Précédé d'une lettre à l'auteur de E. Littré. Paris, 1880.

Globus, Illustrierte Zeitschrift für Länder- und Völkerkunde. Braunschweig.

Godfernaux, André, Le sentiment et la pensée et leurs principaux aspects physiologiques. Paris, 1894.

Gould, John, Handbook to the Birds of Australia. 2 v. London, 1865.

Gratiolet, Pierre, De la physionomie et des mouvements d'expression. Paris, 1865.

Groos, Karl, Die Spiele der Thiere. Jena, 1896.

Grosse, Ernst, Die Anfänge der Kunst. Freiburg i. B. und Leipzig, 1894.

Guyau, (Jean Marie,) Les problèmes de l'esthétique contemporaine. 2. Éd. Paris, 1891.

Hamilton, William, Lectures of Metaphysics and Logic. 7. Ed. 4 v. Edinburgh and London, 1882—84.

Hartshorne, B. F., The Weddas, i »The Indian Antiquary». VIII. (1879).

Hecker, J. F. C., Die grossen Volkskrankheiten des Mittelalters. Hrsg. von August Hirsch. Berlin, 1865.

Hein, Alois Raimund, Die bildenden Künste bei den Dayaks auf Borneo. Wien, 1890.

Hellwald, Friedrich von, Die menschliche Familie. Leipzig, 1889.

——— Der Tanz im Lichte der Völkerkunde, i »Globus» 59.

Helvetius, De l'esprit.

Hemsterhuis, F., Oeuvres philosophiques. 2 v. Paris, 1792.

Hodgkinson, Clement, Australia, from Port Macquarie to Moreton Bay. London, 1845.

Hollgren, Carl Axel, Foglarnes språk. Stockholm, 1884.

Horst, Georg Conrad, Dämonomagie, oder Geschichte des Glaubens an Zauberei und dämonische Wunder. 2 v. Frankfurt a. M., 1818.

Huysmans, J.-K., Là-Bas. 2. Éd. Paris, 1895.

Ibis, The, A Magazine of General Ornithology. London.

Illustrated Travels: a Record of Discovery, Geography, and Adventure. Edited by H. W. Bates. London.

Jacobsen, Fr., Sissauch dansen, i »Ymer». 1895.

James, William, The Principles of Psychology. 2 v. London, 1891.

Janet, Pierre, L'Automatisme psychologique. Paris, 1889.

Journal of American Ethnology and Archæology, Editor J. Walter Fewkes. Boston and New York.

Journal of American Folk-Lore, The. Boston and New York.

Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, The. London.

Jung, Karl Emil, Der Weltteil Australien. 4 v. Leipzig & Prag, 1883.

Keating, William H., Narrative of an Expedition to the Source of St. Peters River. 2 v. Philadelphia, 1824.

(Kierkegaard, Søren), Enten Eller. Et Livs-Fragment, udgivet af Victor Eremita. 2. Udg. Kjøbenhavn, 1849.

Krafft-Ebing, R. v., Psychopathia sexualis. 9. verb. u. verm. Aufl. Stuttgart, 1894.

(Lacroix, Paul), Jacob, P. L., Bibliophile, Curiosités de l'histoire des croyances populaires au Moyen Age. Paris, 1859.

Lagrange, Fernand, Physiologie des exercices du corps. 4. Éd. Paris, 1890.

Lancelott, F., Australia as it is. 2. Ed. rev. 2 v. London, 1853.

Lander, Richard et John, Journal d'une expédition, entreprise dans le but d'explorer le cours et l'embouchure du Niger. Traduit de l'anglais. 3 v. Paris, 1832.

Lang, Andrew, Myth, Ritual, and Religion. 2 v. London, 1887.

Lange, C., Om Sindsbevægelser. Kjøbenhavn, 1885.

Lange, Julius, Haanden paa Brystet, i »Tilskueren». 1887.

Lehmann, Alfr., Hovedlovene for det menneskelige Følelsesliv. Kjøbenhavn, 1892.

Letourneau, Ch., L'évolution littéraire dans les diverses races humaines. Paris, 1894.

Lexikon, Mythologisches, se Roscher.

Lindsay, W. Lauder, Mind in the Lower Animals in Health and Disease. 2 v. London, 1879.

Livingstone, David, Missionary Travels and Researches in South Africa. London, 1857.

Lloyd, L., The Game Birds and Wild Fowl of Sweden and Norway. 2. Ed. London, 1867.

Lobeck, Augustus Chr., Aglaophamus sive de theologiae mysticae graecorum causis. Regimontii Prussorum, 1829.

Lubbock, John, The Origin of Civilisation and the Primitive Condition of Man. 4. Ed. London, 1882.

Lumholtz, Carl, The American Cave-Dwellers, i »Bulletin of the American Geographical Society.» 1894.

Maltzan, Heinrich von, Drei Jahre im Nordwesten von Afrika, Reisen in Algerien und Marokko. 2. Aufl. 4 v. Leipzig, 1868.

Man, E. H., On the aboriginal Inhabitants of the Andaman Islands i »Journal of the Anthropological Institute». XII.

Mantegazza, P., Physiognomy and Expression. London, (1890).

——— Die Physiologie des Hasses. Aus dem Italienischen von R. Teuscher. Jena, (1889).

Marryat, Frank S., Borneo and the Indian Archipelago. London, 1848.

Marshall, Henry Rutgers, Aesthetic Principles. New York and London, 1895.

——— Pain, Pleasure, and Aesthetics. London, 1894.

Maury, L.-F. Alfred, La magie et l'astrologie. 3. Éd. Paris, 1864.

Meghaduta, das ist der Wolkenbote. Aus dem Sanskrit metrisch übersetzt von Ludwig Fritze. Chemnitz, 1879.

Mendelssohn, Moses, Gesammelte Schriften. 8 v. Leipzig, 1843—45.

Meynert, Theodor, Sammlung von Populär-Wissenschaftlichen Vorträgen über den Bau und die Leistungen des Gehirns. Wien und Leipzig, 1892.

Michel, Émile, Les Breughel. Paris, 1892. (Les artistes célèbres).

Michelet, J., Histoire de France. 17 v. Paris, 1833—67.

——— L'Oiseau. Paris, 1856.

——— La sorcière. Nouvelle Éd. Paris, 1867.

Mind, a Quarterly Review of Psychology and Philosophy. London.

Moore, Thomas, Life of Lord Byron, with his Letters and Journals. London, 1851.

Morgan, C. Lloyd, Animal Life and Intelligence. London, 1891.

——— Animal Sketches. London, 1891.

Morgan, C. Lloyd, An Introduction to Comparative Psychology. London, 1894.
Mosso, A., Die Furcht. Aus dem Italienischen von W. Finger. Leipzig, 1889.
Müller, Fr., Allgemeine Ethnographie. 2. umgearb. u. verm. Aufl. Wien, 1879.
Mulsant, E., et Edouard *Verreaux,* Histoire naturelle des oiseaux-mouches. 5 v. Lyon, 1874—78.
Münchener Medicinische Wochenschrift. München.
Murray-Ansley, Mrs. J. C., Some Account of the Secular and Religious Dances of certain Primitive Peoples in Asia and Africa, together with their Survivals in Europe, i »Folk-Lore Journal». V.
Museum, Rheinisches, für Philologie. Frankfurt am Main.
Nietzsche, Friedrich, Die fröhliche Wissenschaft. Leipzig, 1887.
——— Die Geburt der Tragödie oder: Griechenthum und Pessimismus. 3. Aufl. Leipzig, 1894.
Nilsson, S., Skandinavisk Fauna. Foglarna. 3. uppl. 2 v. Lund, 1858.
Ophiolatreia: an Account of the Rites and Mysteries connected with the Origin, Rise, and Development of Serpent Worship. Privately printed, 1889.
Paulhan, Fr., Les phénomènes affectifs et les lois de leur apparition. Paris, 1887.
Perez, Bernard, L'enfant de trois à sept ans. Paris, 1886.
——— Les trois premières années de l'enfant. 4. Éd. Paris, 1888.
Péron, M. F., Voyage de découvertes aux terres australes, — — pendant les années 1800, 1801, 1802, 1803 et 1804. Historique. 2 v. Paris, 1807—16.
Piranesi, Giovanni Battista, Vasi, Candelabri, cippi, sarcofagi, tripodi, lucerne ed ornamenti antichi. 2 v. Roma, 1778.
Polak, Jakob Eduard, Persien. Das Land und seine Bewohner. Leipzig, 1865.
Preller, L., Griechische Mythologie. 4. Aufl. bearb. von Carl Robert. Under utgifvande.
Preyer, W., Die Seele des Kindes. 3. verm. Aufl. Leipzig, 1890.
Pritchard, W. T., Polynesian Reminiscences. London, 1866.

Rapp, A., Die Mänade im griechischen Cultus, in der Kunst und Poesie, i »Rheinisches Museum». 27.
Ratzel, Friedrich, Völkerkunde. 3 v. Leipzig, 1885—88.
Reade, W. Winwood, Savage Africa. London, 1863.
Regnard, Paul, Andliga farsoter. Bemyndigad öfversättning af Robert Tigerstedt. Stockholm, 1888.
Regnard, se Bourneville.
Report, Annual, of the Board of Regents of the Smithsonian Institution. Washington.
Review, The Quarterly. London.
Revue scientifique, La. Paris.
Ribot, Th., Psychologie de l'attention. Paris, 1889.
Rochholz, Ernst Ludwig, Alemannisches Kinderlied und Kinderspiel aus der Schweiz. Leipzig, 1857.
Rohde, Erwin, Psyche. Seelencult und Unsterblichkeitsglaube der Griechen. Freiburg i. B. und Leipzig, 1894.
Romanes, George J., Animal Intelligence. 3. Ed. London, 1883.
Roscher, W. H., Ausführliches Lexikon der Griechischen und Römischen Mythologie. Leipzig. Under utgifvande.
Sandys, John Edwin, The Bacchae of Euripides with critical and explanatory notes and with numerous illustrations from works of ancient art. Revised Ed. Cambridge, 1885.
Scherer, Wilhelm, Poetik. Berlin, 1888.
Schiller, Sämmtliche Werke. 12 v. Stuttgart u. Tübingen, 1838.
Schlegel, A. W. von, Sämmtliche Werke. 12 v. Leipzig, 1846—47.
Schmidt, E., Ein Besuch bei den Weddas, i »Globus». 65.
Schneider, Georg Heinrich, Der thierische Wille. Leipzig, 1880.
Schrenck, Leopold von, Reisen und Forschungen im Amur Lande in den Jahren 1854—1856. Under utgifvande.
Schurtz, H., Amulette und Zaubermittel, i »Archiv für Anthropologie». XXII.
Schweinfurt, Georg, Im Herzen von Afrika. 2 v. Leipzig, 1874.
Science Siftings. London.
Semaine médicale, La. Paris.
Shooter, Jos., The Kafirs of Natal and the Zulu Country. London, 1857.

Sittl, Carl, Die Gebärden der Griechen und Römer. Leipzig, 1890.
—— Geschichte der Griechischen Literatur bis auf Alexander den Grossen. 3 v. München, 1884—87.
Smithsonian Report, se Report.
Souriau, Paul, L'Esthétique du mouvement. Paris, 1889.
—— La suggestion dans l'art. Paris, 1893.
Spencer, Herbert, Essays: Scientific, Political, and Speculative. 3 v. London, 1858—74.
—— The Origin of Music, i Mind. XV. (1890).
—— The Principles of Psychology. 2. Ed. 2 v. London, 1870.
—— Descriptive Sociology. 8 v. London, 1873—81.
Sproat, Gilbert Malcolm, Scenes and Studies of Savage Life. London, 1868.
Steinitzer, Max, Die menschlichen und tierischen Gemütsbewegungen als Gegenstand der Wissenschaft. München, 1889.
Steinmetz, S. R., Ethnologische Studien zur ersten Entwicklung der Strafe nebst einer psychologischen Abhandlung über Grausamkeit und Rachsucht. 2 v. Leiden u. Leipzig, 1894.
Stoll, Otto, Suggestion und Hypnotismus in der Völkerpsychologie. Leipzig, 1894.
Studien, Philosophische, herausgegeben von Wilhelm Wundt. Leipzig.
Stuxberg, Anton, Djurskisser. 2 delar i ett band. Göteborg, 1892.
Sully, James, The Human Mind. A Text Book of Psychology. 2 v. London, 1892.
—— Sensation and Intuition: Studies in Psychology and Aesthetics. 2. Ed. London, 1880.
—— Studies of Childhood. London, 1895.
Tarde, G., Études pénales et sociales. Lyon & Paris, 1892.
Taylor, Richard, Te Ika A Maui, or New Zealand and its Inhabitants. London, 1855.
Tennent, James Emerson, Ceylon, an Account of the Island physical, historical, and topographical. 5. Ed. 2 v. London, 1860.
Tilskueren. Kjøbenhavn.
Turnbull, Joh., Reise um die Welt i den Jahren 1800, 1801, 1802, 1803 und 1804. Aus dem Englischen. Berlin, 1806.
Transactions, Philosophical, of the Royal Society. London.

Tylor, Edward B., Primitive Culture. 3. Ed. revised. 2 v. London, 1891.

Waitz, Theodor, Anthropologie der Naturvölker. 6 v. (B. V, 2 o. b. VI. utarbetade af Georg Gerland). Leipzig, 1859—72.

Waldau, Alfred, Geschichte des böhmischen Nationaltanzes. Prag, 1861.

Wallace, A. R., Darwinismen. Öfvers. Stockholm, 1890.

—— The Malay Archipelago. 2 v. London, 1869.

Wallaschek, Richard, On the Difference of Time and Rhythm in Music, i »Mind». IV.

—— Primitive Music. An Inquiry into the Origin and Development of Music, Songs, Instruments, Dances, and Pantomimes of Savage Races. London, 1893.

Welcker, F. G., Kleine Schriften zur Griechischen Litteraturgeschichte. 5 v. Bonn, 1844—67.

Westermarck, Edvard, Det menskliga äktenskapets historia. Helsingfors, 1892—93.

Wied-Neuwied, Maximilian, Prinz zu, Reise nach Brasilien in den Jahren 1815 bis 1817. 2 v. Frankfurt a. M., 1820—21.

Wigand, Albert, Der Darwinismus. 3 v. Braunschweig, 1874—77.

Wilde, Oscar, Intentions. Leipzig, 1891.

Williams, Thomas, and *Calvert,* James, Fiji and the Fijians, and Missionary Labours among the Cannibals. London, 1870.

Wood, J. G., The Natural History of Man. 2 v. London, 1868—70.

Wundt, Wilhelm, Grundzüge der Physiologischen Psychologie. 3. umgearb. Aufl. 2 v. Leipzig, 1887.

—— Zur Lehre von den Gemüthsbewegungen, i »Philosophische Studien». VI. 1890—91.

Ymer. Tidskrift utgifven af Svenska Sällskapet för antropologi och geografi. Stockholm.

Zeitschrift für Ethnologie. Berlin.

Zeitschrift für Psychologie und Physiologie der Sinnesorgane. Hamburg u. Leipzig.

Zimmermann, Oswald, Die Wonne des Leids. 2. umgearb. Aufl. Leipzig, 1885.

RÄTTELSER.

P.	46	r.	5	nedifr.	står	dynamogenie	bör vara	dynamogeni.
»	63	»	3	»	»	Boullier	» »	Bouillier.
»	80	»	1	»	»	urladdningen	» »	urladdningar.

